

**КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГИКАЛО ЮРІЙ ВАДИМОВИЧ

УДК 351.865:355/359.07+378.1

**ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ**

Спеціальність

25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Юрій ГИКАЛО

Науковий керівник – ВОРОНА Петро Васильович, доктор наук з державного управління, професор

Запоріжжя – 2022

АНОТАЦІЯ

Гикало Ю. В. Вдосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київ; Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

У дисертаційній роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад формування державної політики у сфері управління вищою військовою освітою, розробленні авторського підходу до вдосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні, визначенні та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо модернізації освітньої системи в умовах реформування ЗС України, військового конфлікту з Російською Федерацією та Північноатлантичної інтеграції. Здійснено огляд наукового дискурсу проблематики формування державної політики у сфері державного управління вищою військовою освітою; здійснено понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження державної політики у сфері публічного управління вищою військовою освітою; розглянуто основні історико-правові та управлінські засади формування державної політики управлінням вищою військовою освітою.

Проаналізовано міжнародний досвід державного управління вищою військовою освітою країн-членів НАТО та інших країн світу; висвітлено проблематику функціонування системи підготовки військових фахівців в Україні умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції; охарактеризовано особливості розвитку військового мистецтва Козацької

Січі та можливості його імплементації в сучасне українське військо; обґрунтовано шляхи трансформації державного управління підготовкою військових фахівців до стандартів НАТО.

Запропоновано інноваційну модель державного управління вищою військовою освітою в Україні, яка базується на сучасних теоретико-методологічних підходах до комплексної взаємодії суб'єктів управління (органів державної влади, військових вищих навчальних закладів, громадський інституцій) та об'єкту управління (вища військова освіта та її складові), новій концептуальній основі, міжнародній співпраці. Розроблено напрями імплементації кращого національного досвіду спрямованості (військової спеціалізації) вищої освіти в ЗС України на тактичному, оперативному, стратегічному рівнях. Розкрито шляхи формування ключових професійних військових компетентностей.

Крім того було вдосконалено:

– науково-методичний підхід до імплементації кращих вітчизняних та закордонних практик підготовки висококваліфікованих військових фахівців, майбутніх офіцерів, на всіх рівнях: тактичному, оперативному, стратегічному, концептуальний характер яких полягає у виробленні інноваційно-трансформаційних процесів, що започатковані на фундаментальному та практичному векторі розвитку, засадах змішаного навчання, дотриманні сформованої воєнної стратегії, чуттєвості до змін; мають відповідати і сприяти реалізації вітчизняної державної політики в галузі безпеки та оборони;

– класифікацію чинників, які впливають на формування у майбутніх офіцерів тривимірних (виміри: теоретично-свідомий, практично-функціональний, реально-прикладний) ключових професійних військових компетентностей, як складової системи вищої військової освіти, спрямованих на діяльнісний спосіб функціонування та особистісний вимір мислення,

побудованих на вмінні передбачення і встановлення чітких логічних взаємозв'язків між усіма структурними компонентами військової системи;

– понятійно-категоріальний апарат теорії державного управління шляхом авторського визначення змісту окремих понять, а саме: «механізми системи державного управління вищою військовою освітою» автор розуміє один з основних елементів загальної національної системи державного управління, за допомогою яких організуються та впроваджуються організаційно-управлінські, нормативно-правові, соціально-економічні, науково-методичні заходи, сукупність ресурсних засобів, мотиваційних стимулів цілеспрямованого впливу державних органів законодавчої і виконавчої влади на систему вищої військової освіти для забезпечення високого рівня якості професійної підготовки і перепідготовки військових фахівців, зокрема, майбутніх офіцерів, в контексті виконання кадрового замовлення щодо забезпечення ЗС України якісно-професійним особовим складом; «система вищої військової освіти» розглядається дисертантом як підсистема загальної системи освіти України і елемент системи військової освіти, що інтегрує в собі комплекс самостійних, систематизованих, стандартизованих елементів, злагоджена взаємодія яких веде до забезпечення ЗС України висококваліфікованим кадровим потенціалом; складається з мережі вищих військових начальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти; суб'єктів освітнього процесу; органів, що здійснюють державне управління вищою військовою освітою; стандартів освітньої діяльності та військової освіти; галузі знань, спеціальностей, освітніх-професійних, освітньо-наукових і наукових програм; рівнів і ступенів освіти; «ключові професійні військові компетентності» автор розуміє системну складову військової діяльності будь-якого фахівця загалом, та майбутнього офіцера зокрема, що інтегрує в собі особистісні, зовнішньо набуті й внутрішньо напрацьовані компоненти професійного та загального характеру.

Ключові слова: державне управління системою вищої військової освіти, військова освіта, військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу, вищий військовий навчальний заклад, механізми державного управління, система вищої військової освіти, професійні компетентності.

SUMMARY

Hykalo Y. Improvement of mechanisms of state management of higher military education. – Qualification scientific work as the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of sciences in public administration on a specialty 25.00.02 – mechanisms of public administration. – Institute of Training of the State Employment Service of Ukraine, Kyiv; Classical Private University, Zaporizhzhia, 2021.

In the dissertation the topical scientific task is solved, which consists in substantiation of theoretical and methodical bases of formation of state policy in the field of management of higher military education, development of the author's approach to improvement of mechanisms of state management of higher military education in Ukraine, definition and substantiation of practical recommendations for the modernization of the educational system in the context of reforming the Armed Forces of Ukraine, the military conflict in the East of Ukraine and North Atlantic integration.

A review of the scientific discourse on the formation of state policy in the field of public administration of higher military education; a conceptual and categorical analysis of the subject space of the study of state policy in the field of public administration of higher military education was carried out; the basic historical, legal and administrative bases of formation of the state policy of management of the higher military education are considered.

The international experience of public administration of higher military education of NATO member countries and other countries of the world is analyzed; the problems of functioning of the system of training of military specialists in Ukraine in the conditions of military conflict and Euro-Atlantic integration are covered; the peculiarities of the development of the military art of the Cossack Sich and the possibilities of its implementation in the modern

Ukrainian army are characterized; the ways of transformation of the state management of military specialists training to NATO standards are substantiated.

An innovative model of public administration of higher military education in Ukraine is proposed, which is based on modern theoretical and methodological approaches to the complex interaction of government entities (public authorities, military universities, public institutions) and the object of management (higher military education and its components), a new conceptual framework, international cooperation. The directions of implementation of the best national experience of orientation (military specialization) of higher education in the Armed Forces of Ukraine at the tactical, operational, strategic levels are developed. The ways of formation of three-dimensional key professional military competencies as the main component of professionalization and deepening of specialization of military specialists of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of ATO-OCF (“hybrid” war of the Russian Federation against Ukraine) aimed at activity functioning and personal dimension of thinking are revealed.

In addition, it was improved:

- a scientific and methodological approach to the implementation of the best domestic and foreign practices for the training of highly qualified military specialists, future officers, at all levels: tactical, operational, strategic, the conceptual nature of which consists in the development of innovative and transformational processes initiated on a fundamental and practical vector of development, the principles of mixed training, compliance with the formed military strategy, sensitivity to changes; must respond to and contribute to the implementation of domestic state policy in the field of security and defense;

- the classification of factors that influence the formation of future officers’ three-dimensional (dimensions: theoretical-conscious, practical-functional, real-applied) key professional military competencies, as a component of the system of higher military education, aimed at the operational mode of functioning and the

personal dimension of thinking, built on the ability to predict and establish clear logical relationships between all structural components of the military system;

– the conceptual and categorical apparatus of the theory of public administration through the author's definition of the content of individual concepts, namely: "mechanisms of the system of public administration of higher military education" the author understands one of the main elements of the general national system of public administration, with the help of which organizational-management, regulatory – legal, socio-economic, scientific and methodical measures, a set of resources, motivational incentives for targeted influence of state bodies of legislative and executive power on the system of higher military education to ensure a high level of quality of professional training and retraining of military specialists, in particular, future officers, in the context of the implementation of the personnel order to provide the Armed Forces of Ukraine with high-quality and professional personnel; «higher military education system» is considered by the dissertation as a subsystem of the general education system of Ukraine and an element of the military education system, which integrates a complex of independent, systematized, standardized elements, the coordinated interaction of which leads to providing the Armed Forces of Ukraine with highly qualified personnel potential; consists of networks of higher military primary institutions, military educational units of higher education institutions; subjects of the educational process; bodies carrying out state management of higher military education; standards of educational activity and military education; fields of knowledge, specialties, educational-professional, educational-scientific and scientific programs; levels and degrees of education; «key professional military competencies» the author understands as a systemic component of the military activity of any specialist in general, and of a future officer in particular, which integrates personal, externally acquired and internally developed components of a professional and general nature.

Key words: state management of the system of higher military education, military education, military educational subdivision of a higher educational institution, higher military educational institution, mechanisms of public administration, system of higher military education, professional competencies.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Гикало Ю. В. Професійна компетентність військових кадрів: зарубіжний досвід та виклики для України. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2019. № 2 (10). С. 17–21.
2. Гикало Ю. В. Механізми державного управління у сфері військової освіти. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2019. № 3 (11). С. 14–18.
3. Гикало Ю. В. Генезис формування військових компетентностей на прикладі козацької січі: особливості управління. *Вісник Донецького державного університету управління. Серія: Державне управління*. 2020. Вип. 1 (86). С. 323–337.
4. Гикало Ю. В. Імплементация національного досвіду практичної спрямованості вищої військової освіти в Збройних Силах України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 3 (46). С. 69–75.

Статті в зарубіжних виданнях

5. Nykalo Y., Shevchenko O., Lisnievska Y. Reconstruction of Ukrainian higher military education in the context of national security. *Modern Science – Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros. 2020. № 4. P. 76–84. *(Особистий внесок здобувача: запропоновано шляхи реконструкції механізму державного управління вищою військовою освітою в контексті національної безпеки)*.
6. Nykalo Y. Formation of military professional competences as a mechanism of professionalization of the Ukrainian army. *Virtus*. Kyiv. Ukraine, Nemoros. 2020. № 49. P. 250–254.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

7. Гикало Ю. В., Овчарук І. С., Снігур Л. А., Тверезовський М. В. СОКІЛ – система освітньо-кваліфікаційного інструкторського лідерства як складова бойової армійської системи Збройних Сил України. *Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи*: зб. тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, Одеса, 07–08 вересня 2017 р. Одеса, 2017. С. 141–142. *(Особистий внесок здобувача: запропоновано оновлений зміст програми бойової військової підготовки курсантів до майбутніх бойових дій)*.

8. Гикало Ю. В. Внесок громадських організацій, волонтерського та добровольчого руху України у процес зупинення агресії на сході України. *Форум прямої демократії*: матеріали доповідей та тез всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 4 грудня 2018 р. / за заг. ред. Р. В. Войтович, П. В. Ворони. Київ : ТОВ «Видавничий дім “АртЕк”», 2019. С. 361–362.

9. Гикало Ю. В., Галактілонов М. Є., Чкалов А. П. Особливості модернізації структури освіти у ВВНЗ. *Управління якістю підготовки фахівців*: матеріали XXIV Міжнародної науково-методичної конференції, Одеса, 18–19 квітня 2019 р. Одеса, 2019. С. 22. *(Особистий внесок здобувача: запропоновано шляхи модернізації структури вищої військової освіти в розрізі освітніх степенів)*.

10. Гикало Ю. В. Щодо козацьких традицій формування військових компетентностей: на прикладі козацької січі. *Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників ООС (АТО)*: матеріали круглого столу до Дня захисника Вітчизни, Київ, 16 жовтня 2019 р. / за заг. ред. Р. В. Войтович, П. В. Ворони. Київ : ТОВ «Видавничий дім “АртЕк”», 2019. С. 12–19.

11. Гикало Ю. В., Душкін Ю. Г., Маміч В. В. Аналіз проблем організації навчального процесу з підготовки спеціалістів військової

розвідки. *Управління якістю підготовки фахівців* : матеріали XXV Міжнародної науково-методичної конференції, Одеса, 27 травня 2020 р. Одеса, 2020. С. 138. (*Особистий внесок здобувача: окреслено основні принципи вищої військової освіти при підготовці фахівців розвідки*).

12. Гикало Ю. В., Шевченко О. О. Проблеми дистанційного навчання в умовах пандемії. *Наукові розробки, передові технології, інновації* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Прага, 06–08 жовтня 2020. Прага, 2020. С. 236–238. (*Особистий внесок здобувача: запропоновано шляхи перебудови системи вищої військової освіти в умова пандемії*).

13. Гикало Ю. В. Місце і роль держави у соціальній адаптації учасників АТО на прикладі добровольчого батальйону «Фенікс». *Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО* : матеріали круглого столу до Дня захисника Вітчизни, Київ, 19 жовтня 2020 р. / за заг. ред. Р. В. Войтович, П. В. Ворони, М. І. Лахижі. Київ, ІПК ДСЗУ, 2020. С. 32–34.

14. Гикало Ю. В. Сучасний стан та перспективи розвитку системи вищої військової освіти. *Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (29 жовтня 2020 р., м. Київ) / упоряд.: Л. Г. Новаш, М. В. Пахомова. Київ : ІПК ДСЗУ, 2020. С. 394–397.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ	25
1.1. Огляд наукового дискурсу проблематики формування державної політики управління вищою військовою освітою	25
1.2. Понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження державної політики у сфері державного управління вищою військовою освітою	44
1.3. Історико-правові та управлінські засади формування державної політики управління вищою військовою освітою	66
Висновки до розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ КОРЕНІВ І СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ	Ошибка! Закладка не определена.
2.1. Міжнародний досвід державного управління вищою військовою освітою	88
2.2. Проблематика функціонування системи підготовки військових фахівців в умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції	105
2.3. Особливості розвитку військового мистецтва Козацькій Січі та можливості його імплементації в сучасне українське військо.....	122
Висновки до розділу 2	132
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	135
3.1. Шляхи трансформації державного управління підготовкою військових фахівців до північноатлантичних стандартів.....	135
3.2. Імплементація національного досвіду спрямованості (військової спеціалізації) вищої освіти в Збройних Силах України (на прикладі Військової академії (м. Одеса))	157

3.3. Напрями формування військових професійних компетентностей як складової професіоналізації та поглиблення спеціалізації військових фахівців ЗС України в умовах АТО-ООС («гібридної» війни РФ проти України).....	166
Висновки до розділу 3	182
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	192
ДОДАТКИ.....	216

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах вторгнення армії Російської Федерації до України актуалізується завдання переформатування й наближення її Збройних Сил (ЗС) до стандартів НАТО, їх професіоналізації й створення військового резерву. Дедалі чіткіших обрисів набуває євроатлантичний інтеграційний вектор розвитку нашої держави. Ці та інші обставини стали не лише надскладними викликами для української державності, а й передумовами створення сучасної боєздатної, професійної, мобільної армії як основи підвищення рівня обороноздатності держави, гарантування безпеки кожного її громадянина.

Наразі виникла нагальна потреба забезпечення української армії висококваліфікованими, вмотивованими офіцерськими кадрами. У наш час вищі військові навчальні заклади як основне джерело забезпечення армії військовими кадрами мають бути відкритою, динамічною системою. Відповідно, сучасні військові мають бути спроможними до аналізу змін, прогнозування майбутнього, а сама професія повинна бути конкурентоспроможною на ринку праці. Головним завданням у сфері вищої військової освіти є покращення управлінської складової для забезпечення ефективності та якості процесу підготовки фахівців військової справи. Удосконалення механізмів державного управління об'єктивно зумовлено необхідністю розвитку національної системи вищої військової освіти. Усе вище викладене переконливо свідчить про важливість й актуальність обраної теми наукових пошуків.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці таких учених, як: В. Авер'янов, В. Атаманчук, О. Амосов, В. Бакуменко, М. Білинська, В. Бодров, В. Боклаг, В. Воротін, В. Дзюндзюк, О. Іваницька, О. Коротич, О. Крюков, М. Латинін, Т. Лозинська, В. Малиновський, Н. Малиш,

А. Мельник, І. Мельтюхова, А. Мерзляк, О. Мордвінов, В. Огаренко, Г. Одинцова, Я. Радиш, С. Райт, Р. Рудницька, Ю. Шаров та ін.

Питання аналізу сучасного стану та розвитку системи вищої військової освіти України постійно перебувають у колі наукових інтересів багатьох цивільних і військових теоретиків та практиків. Наразі проблеми формування новітньої парадигми вищої військової освіти, вплив на її функціонування внутрішніх і зовнішніх чинників, підвищення ефективності підготовки військових фахівців у світлі вимог сучасного державотворення та оновленого правового поля залишаються в колі наукових дискурсів таких вітчизняних теоретиків і практиків, як: П. Ворона, М. Нещадий, В. Осьодло, О. Панфілов, Л. Петрова, С. Полторак, Ю. Приходько, О. Прохоров, В. Рижих, С. Салкуцан, В. Телелим, Р. Тимошенко, О. Устименко, Ю. Черних, П. Щипанський та ін. Питанням підвищення ефективності системи вищої освіти, удосконалення діяльності вищих військових навчальних закладів, розвитку професійних військових компетентностей присвячені дослідження таких науковців, як: О. Богданюк, Є. Брижатиї, О. Васильєв, В. Ветров, Р. Войтович, М. Гацко, О. Гриньків, Н. Діденко, Г. Дмитренко, М. Єжеєв, Г. Капосльоз, І. Колодїй, С. Крисюк, М. Лахижа, Ю. Ліснїченко, Т. Майборода, А. Марков, О. Поступна, Ю. Приходько, Л. Прокопенко, О. Устименко, В. Ягупов, І. Якайтїс та ін.

Водночас, незважаючи на значний діапазон наукових розробок із цієї проблематики, досі не було комплексного дослідження системи вищої військової освіти як об'єкта державного управління в умовах політичних змін і військових дій України та Російської Федерації. Проблеми формування механізмів кадрової, технологічної, методологічної модернізації вітчизняної системи вищої військової школи, популяризації воєнних професій, окреслення перспективності вивчення вітчизняного досвіду в системі вищої військової освіти потребують подальшого розгляду й узагальнення. Отже, артикулюється доцільність дослідження актуальних наукових і прикладних

проблем функціонування державної політики в галузі військової освіти, ефективності й значущості її державно-управлінських інститутів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з науково-дослідними роботами Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України «Управління інноваційно-інвестиційним розвитком регіону в умовах децентралізації та регіональної демократії» (державний реєстраційний № 0118U005266); «Дослідження проблематики розвитку прямих форм демократії в Україні в умовах децентралізації» (державний реєстраційний № 01118U003560); «Модернізація та підвищення ефективності публічного управління у сфері зайнятості в Україні в контексті євроінтеграції» (державний реєстраційний № 01118U003561), у межах яких розкрито основні засади розвитку та вдосконалення національної державної освітньої політики, запропоновано шляхи трансформації державного управління системою вищої військової освіти, визначено принципи формування ключових професійних військових компетентностей як складової професіоналізації офіцерського складу збройних сил.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є теоретичне обґрунтування механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні й розроблення практичних рекомендацій щодо її модернізації в умовах реформування Збройних Сил України, військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції.*

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення відповідних завдань:

- провести огляд наукового дискурсу проблематики формування державної політики управління вищою військовою освітою;
- здійснити аналіз понятійно-категоріального апарату предметного простору дослідження;

- розкрити основні історико-правові та управлінські засади формування державної політики у сфері вищої військової освіти;
- проаналізувати та узагальнити досвід державного управління вищою військовою освітою країн – членів НАТО;
- обґрунтувати пропозиції щодо наближення механізмів державного управління вищою військовою освітою до стандартів НАТО;
- розробити інноваційну модель державного управління системою вищої військової освіти;
- визначити основні чинники, що впливають на формування професійних військових компетентностей як складової професіоналізації фахівців.

Об'єкт дослідження – процеси державного управління вищою військовою освітою.

Предмет дослідження – розвиток механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, застосування яких забезпечило об'єктивний, усебічний аналіз визначеного предмета, достовірність отриманих результатів. Зокрема, під час роботи були використані такі методи, як: логічний (розкрито основні дослідницькі підходи до проблематики формування державної освітньої політики у сфері управління вітчизняною вищою військовою школою), історичний (систематизовано історико-правові засади формування державної політики управління вищою військовою освітою), аналіз і синтез, узагальнення та наукова абстракція (сформовано понятійно-категоріальний апарат дослідження, проаналізовано міжнародний досвід державної політики управління вищою військовою освітою), порівняльний аналіз (досліджено особливості розвитку військового мистецтва козацької січі, описано управлінські засади формування державної освітньої політики, зіставлено

досвід державного управління вищою військовою освітою у країнах – членах НАТО), моделювання (запропоновано інноваційну модель державного управління системою вищої військової освіти в Україні), аксіоматизації (розроблено шляхи трансформації державного управління підготовкою військових спеціалістів з урахуванням євроатлантичних стандартів), аналітичний (ідентифіковано напрями формування ключових професійних військових компетентностей).

Теоретичною та емпіричною основою дослідження стали нормативно-правові акти й директивні документи, які стосуються питань державного управління вищою військовою освітою в Україні, наукові праці вітчизняних та закордонних учених, військових теоретиків і практиків, досвід особистої професійної діяльності автора.

Наразі дослідження механізмів державного управління вищою військовою освітою, їх складових, враховуючи те, що питання розглядають у різних наукових площинах (державного управління, військової, педагогічної, соціальної, юридичної та інших дисциплін), ґрунтується на міждисциплінарному підході.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні, формуванні практичних рекомендацій щодо їх модернізації в умовах реформування ЗС України, військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції.

Найсуттєвіші результати дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

вперше:

– розроблено та описано інноваційну модель державного управління вищою військовою освітою в Україні, складовими якої є: суб'єкти управління (органи державної влади, органи військового управління військовою освітою, науково-педагогічні працівники вищих військових

навчальних закладів, громадські інституції); об'єкт управління (вища військова освіта та її складові: освітні послуги з професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації військового кадрового забезпечення ЗС України та інших військових угруповань; мережа вищих військових навчальних закладів, структурні підрозділи цивільних закладів вищої освіти; стандарти освітньої діяльності загалом та військової освіти зокрема; освітньо-професійні й наукові програми, спеціальності, рівні освітньої кваліфікації); вплив на процес формування державного управління з боку міжнародних установ та організацій; концептуальна основа й положення щодо управління у сфері вищої військової освіти; механізми системи державного управління вищою військовою освітою (соціально-економічний, організаційно-управлінський, ресурсний, мотиваційний, науково-дослідницький);

удосконалено:

– науково-методичний підхід до імплементації кращих вітчизняних практик професійної підготовки висококваліфікованих військових фахівців на тактичному, оперативному, стратегічному рівнях, концептуальний характер яких полягає в розробленні та впровадженні інноваційно-трансформаційних заходів, що ґрунтуються на застосуванні кращих закордонних практик та інноваційних форм навчання, дотриманні сформованої воєнної стратегії, чуттєвості до змін, є джерелом забезпечення реалізації вітчизняної державної політики в галузі безпеки й оборони;

– класифікацію ключових професійних військових компетентностей, спрямованих на діяльнісний спосіб функціонування й особистісний вимір мислення, побудованих на вмінні передбачення та встановлення чітких логічних взаємозв'язків між усіма структурними компонентами військової системи, і чинників, які впливають на формування ключових професійних військових компетентностей на теоретично-свідомому, практично-функціональному, реально-прикладному рівнях;

– понятійно-категоріальний апарат теорії державного управління шляхом авторського визначення змісту окремих понять, а саме: «механізми системи державного управління вищою військовою освітою – один з основних елементів загальної національної системи державного управління, за допомогою якого організуються та впроваджуються організаційно-управлінські, нормативно-правові, соціально-економічні, науково-методичні заходи; сукупність ресурсних засобів, мотиваційних стимулів цілеспрямованого впливу державних органів законодавчої й виконавчої влади на систему вищої військової освіти для забезпечення високого рівня якості професійної підготовки та перепідготовки військових фахівців, у контексті виконання кадрового замовлення щодо забезпечення ЗС України якісно-професійним особовим складом»; «система вищої військової освіти – підсистема загальної системи освіти України і елемент системи військової освіти, що інтегрує в собі комплекс самостійних, систематизованих, стандартизованих елементів, злагоджена взаємодія яких приводить до забезпечення ЗС України висококваліфікованим кадровим потенціалом; складається з мережі вищих військових начальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти; суб'єктів освітнього процесу; органів, що здійснюють державне управління вищою військовою освітою; стандартів освітньої діяльності та військової освіти; галузі знань, спеціальностей, освітніх-професійних, освітньо-наукових і наукових програм; рівнів і ступенів освіти»;

набули подальшого розвитку:

– теоретико-методичні дослідження механізмів державного управління вищою військовою освітою, його універсального інструментарію, що в умовах війни шостого покоління має за мету забезпечення суттєвої зміни вектора розвитку вітчизняної системи вищої військової освіти з площини ретроградно-деградаційного у площину гуманістично-інноваційного навчання, спричинить зростання військово-професійних, інтелектуальних,

наукових, культурних, духовно-моральних потенціалів спеціалістів військової справи, при цьому запропоновано концептуальний підхід до розробки державної стратегії щодо формування інноваційної системи управління вітчизняною вищою військовою освітою, орієнтованої на дихотомію кращих європейських та світових воєнних практик і стандартів Північноатлантичного альянсу;

– дослідження й систематизація закордонного досвіду державного управління вищою військовою освітою, можливості його імплементації у вітчизняну воєнну доктрину, на підставі цього узагальнено кращі практики країн – членів НАТО (Великої Британії, Литви, Німеччині, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Туреччини, Франції), характерними особливостями яких є: запровадження системи комплексного управління вищою військовою освітою, людиноцентристська направленість процесу навчання, використання кращих світових військових практик, запровадження міжнародного співробітництва й інтеграції, забезпечення тісного зв'язку з національними традиціями та культурою, дотримання ступеневості й модульності навчання, надання особливої значущості стажуванню курсантів і науково-педагогічних працівників в умовах діючих військових частин, забезпечення національних інтересів держави шляхом формування високопрофесійних військових кадрів, здатних керувати бойовими підрозділами, виконувати надскладні воєнні завдання в різних нестандартних ситуаціях збройних сил та інших воєнних угруповань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні теоретико-методологічних і практико-прикладних положень, оформлених у конкретні пропозиції, які можуть бути реалізовані й тим самим стати основою вдосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні. Одержані наукові результати впроваджено в діяльності: Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України (довідка про

впровадження № 1479/04/01/1-20 від 17.02.2020); Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (акт впровадження від 24.12.2020); Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 31/34 від 03.02.2020); Військової академії (м. Одеса) (акт впровадження від 23.12.2020); Одеського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 03.03.2021); Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» (акт впровадження від 27.11.2020).

Висновки та пропозиції дослідження були враховані під час формування стандарту вищої освіти за спеціальністю 253 Військове управління (за видами збройних сил) галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Дисертант є співавтором зазначеного стандарту (наказ Міністерства освіти і науки України № 1168 від 29.10.2018).

Розроблені теоретико-практичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в дослідженнях, програмах і проєктах відповідних органів державної влади, науково-дослідних інститутах, вищих військових навчальних закладах та центрах підвищення кваліфікації з питань удосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні.

Запропоновані теоретичні положення і практичні рекомендації можуть також бути оптимізаційною основою для розбудови та модернізації державного управління системою вищої військової освіти України на сучасному етапі суспільного розвитку.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Основні теоретичні положення та практичні розробки, що характеризують наукову новизну й містять нові результати в галузі науки

державного управління, отримані автором особисто. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, внесок автора конкретизовано у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи були презентовані та отримали позитивну оцінку на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних і науково-методичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи» (м. Одеса, 2017 р.), «Форум прямої демократії» (м. Київ, 2018 р.), «Управління якістю підготовки фахівців» (м. Одеса, 2019, 2020 рр.), «Роль держави та громадського сектору в соціально-психологічній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО» (м. Київ, 2019, 2020 рр.), «Наукові розробки, передові технології, інновації» (м. Прага, 2020 р.), «Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю» (м. Київ, 2020 р.).

Публікації. Наукові результати дисертаційної роботи опубліковано у 14 наукових працях, з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях з державного управління, 2 – статті в іноземних фахових виданнях, 8 – матеріали науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 231 сторінка, з них основний текст – 191 сторінка. Робота містить 8 рисунків, 6 таблиць. Список використаних джерел включає 223 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ

1.1. Огляд наукового дискурсу проблематики формування державної політики управління вищою військовою освітою

Внутрішньополітичні події української державності останніх років, вторгнення Російської Федерації в Україну, її постійний політичний, економічний, військовий тиск як на Україну, так інші країни, зокрема, Грузію, Молдову, Чечню, Сирію, ведення агресивної «гібридної війни», невідповідність діючої структури, чисельності і озброєння ЗС України фактичним загрозам у воєнній сфері, наявність на території нашої держави незаконних збройних формувань, – всі ці та інші виклики вимагають від влади пошуку дієвих засобів забезпечення цілісності та недоторканості української державності, підвищення рівня її обороноздатності, задоволення потреб вітчизняних збройних сил висококваліфікованими професійними кадрами.

Як слушно зауважив український політик та громадський діяч Р. Безсмертний: «геополітична ситуація для України є надзвичайно несприятливою. Геополітичні зміни, початок яким був покладений у 2014 р., вочевидь будуть продовжуватися ще кілька років. Фактично, головні світові гравці не готові до вирішення українсько-російської війни. Очевидно, що ця війна не буде вирішена найближчим часом, аж до моменту, поки не відбудеться переформатування міжнародних відносин у загальносвітовому масштабі, до створення нової міжнародної системи» [19, с. 2–4].

Сьогодні є очевидним, що високий рівень ефективності обороноздатності України, дієвий захист її суверенітету й територіальної

цілісності можна досягти і підтримувати виключно через побудову стійкої й дієздатної системи воєнної організації держави. Провідні науковців та практики галузі публічного управління, серед яких В. Богданович, А. Величко, В. Мандрагеля, Г. Ситник та ін., стверджують, що дієвість воєнної організації держави у значній мірі залежить від дотримання принципів її організації та функціонування. Вони виділяють такі основні принципи: 1) системність у підходах до формування аналітичних висновків щодо стані та перспектив розвитку обороноздатності держави, поточної військово-політичної ситуації; 2) централізація влади військового управління; 3) інтеграція військової освіти майбутніх офіцерів з морально-психологічною підготовкою солдатів; 4) забезпечення соціально-економічної захищеності військовослужбовців, дотримання їх прав та свобод; 5) «відповідність основних параметрів стану рівня бойової й мобілізаційної готовності, підготовки органів управління і військ (сил), бойового складу й чисельності резерву, запасів матеріальних засобів і ресурсів завданням забезпечення воєнної безпеки й економічних можливостей країни» [49, с. 104].

Радою національної безпеки і оборони України були сформовані висновки за підсумками комплексного огляду сектору безпеки та оборони України, зокрема визначено, що проведений аналіз, а також «набутий досвід участі ЗС України в антитерористичній операції виявили низку проблем функціонування сил оборони в умовах існуючих та потенційних загроз, зокрема проблеми комплектування сил оборони особовим складом у ході часткової мобілізації, необхідність підвищення професійного рівня персоналу сил оборони, потреба у створенні достатнього військового резерву» [137].

Досвід США, Великобританії, Туреччини та інших країн-учасників низки військових конфліктів перших десятиліть XXI століття показує, що успіх у локальних війнах досягається завдяки ряду воєнних, економічних та

технологічних чинників, що є продуктами людських знань. Наразі, в основі могутності воєнної сили будь-якої країни лежать ґрунтовні знання та навички у різних сферах її життєдіяльності. Адже, розбудова та оснащення армії новітньою зброєю, дронами іншими інтелектуальними винаходами із часом лише зростатиме.

Воєнна організація держави як цілісна, раціональна й збалансована система, акумулює в собі низку елементів (ЗС України, інші військові угруповання, внутрішні війська, правоохоронні органи, оборонно-промисловий комплекс та ін.), серед яких чільне місце посідає освітньо-науковий комплекс, основним завданням якого є виконання пріоритетних напрямів розвитку воєнної безпеки країни, підвищення рівня її обороноздатності. Функціонування зазначеного комплексу та його взаємодія з іншими елементами здійснюється у правовому полі чинного українського законодавства, із дотриманням єдиних принципів і напрямів розвитку, будівництва та застосування [49, с. 104].

Вища військова освіта є однією з основних частин освітньо-наукового комплексу і виступає як багатофункціональна, самостійна, закрита система, метою якої є розроблення інноваційних освітньо-професійних навчальних програм та методик підготовки висококваліфікованих військових кадрів для ЗС України від сержантського до вищого офіцерського складу.

Держава має допомагати вищій військовій освіті щодо визначення, яких результатів слід досягти, щоб відповідати бажанням і окремих громадян, і суспільства, і держави як інструмента влади. Роль держави у цьому процесі полягає у тому, щоб скерувати прагнення суб'єкта навчання, показавши певні переваги здобуття освіти у вищих військових навчальних закладах, але залишити право вибору за особою. Тобто держава виступає гарантом конституційного права громадянина на здобуття вищої військової освіти, але не приймає рішення за нього.

На думку науковців, державна політика в галузі вищої військової освіти має сприяти укомплектуванню ЗС України високопрофесійним, мобільним, вмотивованим кадровим забезпеченням, що фахово займаються військовою діяльністю. А сама система вищої військової освіти має забезпечувати підготовку військових офіцерів від молодшої до вищої ланки, які володіли низкою професійних та особистісних компетентностей, загально-військовою культурою, були б здатні ефективно виконувати поставлені завдання щодо оборони України, розвитку творчості особистісної індивідуальності, формування навички навчання впродовж життя з метою оволодіння новими знаннями протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень в нестандартних умовах за всіма спеціальностями й спеціалізаціями, що, можна категорично стверджувати, буде значно опосередковано впливати як на обороноздатність України в цілому, так і на боєздатність окремого офіцера, військовослужбовця зокрема [40, с. 15].

Сучасні тенденції розвитку ЗС України окреслили низку актуальних викликів для української системи вищої військової освіти. Серед основних проблем слід відзначити такі: а) задоволення потреб ЗС України у висококваліфікованих військових кадрах; б) модернізація системи закладів військової освіти у частині упорядкування навчання за освітніми ступенями «молодший бакалавр», «бакалавр», «магістр військового управління»; в) підвищення якості укомплектування військових закладів освіти постійним і змінним викладацьким складом; г) впровадження в освітній процес новітніх педагогічних технологій, заснованих на співробітництві з військовими-практиками; д) поліпшення якості науково-методичного і матеріально-технічного забезпечення вищої військової школи, забезпечення закладів освіти навчально-методичними і дидактичними матеріалами, наочним приладдям, інноваційним інформаційним забезпеченням, які відповідають змістові навчання, визначеному стандартами вищої військової школи [157, с. 120–122].

Проблема взаємовідносин людини, суспільства і держави посідає чільне місце, оскільки даний аспект має переважаюче значення в умовах не тільки сучасної демократичної держави з розвиненим громадянським суспільством і місцевим самоврядуванням, але і якісно нової політичної конфігурації світоустрою [82, с. 13]. З цим важко не погодитися, проте, не можна відкидати того факту, що наразі в українському суспільстві ще не поборено світоглядний та ідеологічний вакуум.

Перехід до ринкової економіки зумовлює перехід від «контролю і покарання» до використання ринкових механізмів управління – «створення умов і мотивування» [37, с. 77].

Під час двосторонньої зустрічі, у межах спільних воєнних навчань, партнери України з Північноатлантичного альянсу звернули увагу на недостатній рівень укомплектування ЗС України кваліфікованими офіцерськими кадрами. Зокрема, Глен Грант стверджує, що «в армії існує великий некомплект офіцерів. Молоді люди без досвіду і з сумнівною освітою беруть на себе командування ротами чи навіть вище (заступник командира батальйону, командир батальйону тощо). Система набору, просування та навчання не змінилася, щоб задовольнити реальну потребу у лідерах. Водночас якісні офіцери звільняються через відсутність будь-якої мотивації залишитися в Збройних Силах» [174].

Враховуючи вище викладене, на засіданні Ради національної безпеки України були визначені п'ять основних стратегічних цілей щодо підвищення рівня обороноздатності держави, зокрема і «професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву» [137].

Провідний дослідник А. Зельницький стверджує, що «офіцер – це “обличчя” ЗС України, віддзеркалення всіх внутрішніх позитивів та негативів. Він несе персональну відповідальність за бойову готовність підрозділу; за успішне виконання особовим складом бойових завдань у постійно змінюваних; екстремальних умовах впливу стресогенних факторів

середовища і діяльності; за ефективне використання сучасних систем озброєння і військової техніки; за бойову підготовку; виховання; військову дисципліну; морально-психологічний стан особового складу; за його здоров'я і життя; за своєчасне та якісне виконання наказів та розпоряджень командирів і начальників» [64, с. 67].

О. Волинець у своїх дослідженнях щодо світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства вказує на вплив негативного досвіду існування в СРСР, де, керуючись ідеологією комунізму, прагнули створити новий світ і новий тип людини – ідейної, національно байдужої, відданої вождям і готової для них на все [32].

Майбутні офіцери, виховання та соціалізація яких відбувалась вже у роки незалежності нашої держави, відкрито й відверто не сприймають радянську модель управління кадровим ресурсом. Журналіст Глен Грант так описує радянську репресивну систему управління: «це система, що базується на застосуванні влади, є застарілим похміллям радянської епохи і не підходить для нової сучасної України. Це вбиває ЗС України. Радянський менталітет вимагає контролю і покарання винних. Його потрібно замінити делегуванням, мотивацією і винагородою. Офіцери, які покладаються на застосування влади і контроль, повинні бути відсторонені, тому що вони ніколи не матимуть інтелектуальної спритності або мудрості, щоб навчати війська і воювати в динамічній війні» [174].

Військова освіта зразка 1991/2014 рр. базувалась на принципах, методології та підручниках часів СРСР. За такої технології підготовки, як правило, методологію тактичних прийомів і ведення бойових дій розробляли й пропонували науковці-теоретики, які виключно які жодного дня не приймали участь у практичних бойових діях. З початком військового конфлікту на Сході України політика підготовки військових кадрів зазнала докорінних змін. Викладачі-теоретики втратили популярність серед студентів, їм на зміну прийшли практики, які під час навчання користуються не лише

теоретичними знаннями, а й своїм практичним досвідом. Низка науковців, серед яких, Г. Капосльоз, О. Устименко та інші, дотримуються думки, що користування застарілими науково-методичними матеріалами негативно впливає на ефективність підготовки висококваліфікованих військових кадрів та значно знижує привабливість навчання у закладах вищої військової освіти [159, с. 220].

За роки незалежності українська система вищої військової освіти пройшла складний шлях становлення і розвитку, а сьогодні проходить процес реформування.

Головним завданням, що повинно вирішитися найближчим часом, є покращення державної управлінської системи, скерованої на військову освіту, що, врешті, має підвищити ефективність її роботи та якість процесу підготовки фахівців військової справи для забезпечення державних цілей. Основними векторами послідовного вдосконалення системи вищої військової освіти мають стати: практична спрямованість навчання та забезпечення майбутніх офіцерів поряд з військовою й цивільною професією; імплементація в національний освітній процес передових методик підготовки збройних сил держав-членів НАТО; впровадження в освітній процес технологій змішаного й дистанційного навчання; оновлення матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів; внесення змін до чинної нормативно-правової бази у частині інноваційної підготовки військових фахівців та ін. [35].

На популяризацію військових спеціальностей вагомий вплив має розроблення та впровадження державної політики щодо формування в українському суспільстві позитивного іміджу ЗС України.

Аналіз наукових джерел показав, що єдиної думки серед дослідників щодо визначення сутності поняття іміджу немає. Так, у вільному тлумачному словникові дефініція «імідж» має кілька значень: «1) громадська думка, уявлення про когось, щось; 2) репутація, образ; 3) образ особи (зокрема її

вигляд і манера поведінки) спрямований на формування громадської думки чи уявлення про неї» [176].

Відповідно до визначення Словника іншомовних слів імідж – це «штучна імітація або подання зовнішньої форми будь-якого об'єкта, особливо особи, в суспільній або індивідуальній свідомості засобами масової комунікації і психологічного впливу» [178].

В. Шепель розглядає імідж як штучний особистісний образ, що створено за допомогою власних зусиль суб'єкта, або ряду соціальних група, або засобів масової інформації. Науковець відносить це поняття до категорії об'єктів візуальної привабливості [177].

Наразі, в різні історичні періоди дослідники по-різному формулювали поняття «імідж»: як основний засіб впливу суб'єкта на об'єкт (О. Феофанов) [180, с. 101]; як «образ потреби», який формується в уяві особи за допомогою художніх засобів (Е. Блажнов) [181, с.45]; як асоціативний образ, який формується в уяві людини під впливом вражень та емоцій (Л. Балабанова) [182, с. 55]; як тривалий процес поетапного формування у свідомості особи того чи іншого образу (О. Марченко) [179, с. 445].

Таким чином, можна стверджувати, що поняття іміджу охоплює процес формування в суспільній чи індивідуальній свідомості штучного позитивного образу як окремого індивіда, так і організації, групи людей, країни в цілому.

Науковці розглядають імідж української армії як «систему образів, соціальних ролей і настанов, з якими у свідомості громадськості асоціюються військовослужбовці та за якими складається загальне враження про ЗС України» [108, с. 219].

Імідж об'єднує ряд елементів, які взаємопов'язані між собою. По-перше, це місія – для чого були організовані ЗС України та якій меті служать сьогодні; по-друге, ціннісні орієнтири, тобто мотиви військовослужбовців, потреби й переконання українців у тому, що для виконання проголошеної мети варто використовувати низку прийнятних заходів, які забезпечать

отримання позитивного кінцевого результату; по-третє, пріоритети розвитку українського війська, ті першочергові напрями діяльності, які визначені державною політикою.

Протягом тривалого часу вітчизняна державна політика не сприяла формуванню позитивного іміджу ЗС України. Так, рішення прийняті у 1992–2013 рр. мали негативний вплив та суттєво знизили привабливість професії військового серед молоді. Зокрема, це скорочення чисельності української армії, застаріла матеріально-технічна база та озброєння, відсутність професійних військових, що мають досвід участі у бойових операціях, засилля у вищих військових закладах освіти теоретичної підготовки, відірваної від практики, зниження рівня соціальної захищеності та матеріального забезпечення військовослужбовців.

З 2014 р. триває процес докорінної зміни державної політики щодо розвитку ЗС України та відродження позитивного іміджу армії і престижності професії військового.

Як науковий феномен державна політика та управління, досліджуються науковцями у різних площинах в межах державного управління, економіки, соціології, філософії та ряду інших наук.

Укладачі економічного словника (Г. Осовська, О. Юшкевич, Й. Завадський) розглядають державне управління як «форму цілеспрямованого впливу держави через систему економічних, правових і адміністративних методів з метою забезпечення або підтримки тих чи інших економічних процесів, створення сприятливих умов для розвитку усіх інституціональних одиниць» [115].

Енциклопедія державного управління визначає державне управління як «діяльність держави (органів державної влади), спрямована на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між

державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами» [49, с. 157–159].

Наразі, наука публічного управління подає різні визначення дефініції «державне управління»: у широкому розумінні це «систематично здійснюваний цілеспрямований вплив держави на суспільну систему в цілому або на окремі її ланки, на стан і розвиток суспільних процесів, на свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою реалізації державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, в інтересах оптимального функціонування та розвитку держави» [45, с. 95], у вузькому – як «цілеспрямований вплив органів держави на життєдіяльність суспільства» [79, с. 37].

Концепція адміністративної реформи в Україні законодавчо закріплено сутність процесу державного управління як «вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади. В той же час державне управління здійснюється і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ і організацій» [183].

Отже, державне управління є опосередкованою виконавчою діяльністю державних інститутів для якісної організації соціальних, економічних, політичних та інших процесів. Державне управління наділене низкою характерних особливостей: сфера діяльності – організуюча; тип характеру – організаційно-розпорядчий; основні процеси – економічний, політичний, соціально- культурний, просвітницький [156, с. 18].

Крім того, основною відмінністю державного управління від інших систем управління є те, що воно організовується і впроваджується виключно за допомогою законодавчої та виконавчої ланок державної влади. Пріоритет в такому процесі управління віддано політичному керівництву, політиці загалом, яка є носієм сконцентрованого виразу інтересів суспільства, різних

соціальних політичних груп, окремих громадян. Тому державне управління є результатом діяльності політичного суб'єкта, що керує, несе відображення визначеного політичного аспекту [123, с. 65].

Освіта, як один з основних та найдавніших соціальних інститутів суспільства, має важелі управління з боку держави. Доктор наук з державного управління, професор Н. Шульга стверджує, що держава сьогодні має провідну, законотворчу роль у процесі розбудови вищої освіти, використовуючи при цьому притаманні їй економічні, правові та адміністративні засоби. Держава, через свої інституції, активно залучається до управління освітніми процесами на всіх рівнях [167, с. 4]. При цьому, вона зауважує, що «державна освітня політика інтегрує в собі внутрішні характеристики таких понять, як “політика” (організаційна, регулятивна і контролююча сфера суспільства, орієнтована на досягнення певних цілей, утримання досягнутого та адекватну його реалізацію), “державна політика” (офіційні дії держави), “освіта” (процес і результат оволодіння індивідом певної системи наук, знань, практичних умінь; соціокультурний інститут, завдяки діяльності якого забезпечується соціальне, культурне функціонування й удосконалення суспільства)» [167, с. 7].

Є. Красняков вбачає провідну роль держави у формування та реалізації освітньої політики, ініціації інноваційних перетворень у галузі, визначенні та впровадженні основних завдань та напрямків реформування [83, с. 70].

Державна освітня політика, на думку І. Колодія, «планомірно організована діяльність та відповідно цілісна, комплексна система заходів державних інституцій щодо цілеспрямованого управління освітньою галуззю з метою її оптимізації, повноцінного функціонування та розвитку» [75].

Основні підходи до вивчення державної освітньої політики вітчизняної науки наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Узагальнення визначень дефініції «державна освітня політика»

Автор	Основний зміст поняття
1	2
Р. Валеев	«цілеспрямована діяльність державних органів щодо забезпечення права кожного на освіту, що досягається завдяки забезпеченню функціонування та розвитку освітньої системи» [24, с. 109]
О. Дем'янчук	«сфера діяльності, пов'язана з відносинами між соціальними групами щодо передачі новим поколінням накопиченого соціального досвіду і трансляції культури» [42, с. 20]
В. Журавський	«політика, що забезпечує розвиток і функціонування системи вищої освіти; спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку» [51, с. 20]
К. Корсак	«сукупність пріоритетів і цілей, які формує уряд чи інший вищий орган для здійснення заходів щодо удосконалення і розвитку системи вищої освіти чи її елементів» [81, с. 112]
В. Куклін	«складова загальної політики держави, сутність якої становить сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку вищої освіти» [87, с. 10]
Т. Майборода	«складова частина загальнодержавної, а отже, внутрішньої політики держави, що формується на всіх рівнях управління (загальнодержавний, регіональний); реалізує власні цілі через механізм державного управління та його окремі інструменти» [91, с. 54]
Л. Прокопенко	«політика, що формується, визначається державою і здійснюється від її імені в особі державних органів та установ, які уособлюють усі гілки державної влади, з метою упорядкування науково-освітніх процесів, здійснення на них впливу або безпосереднього визначення їх перебігу» [138, с. 21]
В. Романов	«відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність уряду стосовно певної проблеми або предмета розгляду, яка здійснюється ним безпосередньо або опосередковано через уповноважених агентів і впливає на життя суспільства» [143, с. 31]
Т. Шульга	«офіційно визначена, організована й цілеспрямована діяльність держави та підпорядкованих їй установ, спрямована на функціонування і подальший розвиток системи освіти як провідного інституту демократичного суспільства» [167, с. 7]

Джерело: узагальнене автором.

Таким чином, на думку переважної більшості дослідників, і ми з ними погоджуємось, державна освітня політика – це сфера діяльності державних інституцій на всіх рівнях, є частиною загальної державної політики, спрямована на здійснення заходів щодо забезпечення сталого розвитку вітчизняної системи освіти, зокрема вищої військової освіти як її елементу.

Держана політика в галузі вищої освіти є віддзеркаленням усіх цілей, завдань і напрямів реалізації, що формуються на рівні держави за допомогою відповідного інституційного забезпечення.

На думку В. Андрущенка та В. Савельєва, сьогодні, у період реформаційної розбудови української держави неможна осторонь залишити й освітній інститут. Подолання «застарілого бачення феномену освітньої політики» є вимогою часу [5, с. 6]. Державні інституції найвищого рівня мають достатній арсенал інструментів, за допомогою яких здійснюють опосередкований вплив на економічну ситуацію, суспільну думку та окремого громадянина. Вибір конкретного інструмента залежить від його можливої ефективності, політичної прийнятності та традицій, що історично склалися в суспільстві» [143, с. 31–32].

На думку Л. Гриневич, державна освітня політика має три основні складники: «нормативно-правова політика як визначення меж поведінки суб'єктів освітнього процесу та меж їх компетенцій; культурно-ідеологічна політика, що визначає орієнтації суспільної свідомості, які впливають на вибір рішення; фінансова політика, спрямована на розподіл і використання засобів, які виділяються на освітні потреби» [39, с. 16].

Аналіз наукових джерел дозволив виділити у системі державного управління освітою основні складники:

а) цільовий, функціональний, методологічний, технологічний, інструментальний (Ю. Кунєв) [88];

б) правовий, інституційний, організаційний, фінансовий (Н. Мирна) [97];

в) цільовий, організаційний, економічний, нормативно-правовий, інформаційний (Л. Приходченко) [184];

г) інструментальний, методичний, політичний, правовий, нормативний, інформаційний (О. Федорчак) [161].

Провідні науковці в галузі державного управління зауважують, що державна політика у розрізі вищої військової освіти має базуватись на «формуванні та нормативно-правовому закріпленні загальної стратегії вищої освіти, визначенні цілей, завдань і відповідних напрямків дії, спрямованих на забезпечення функціонування та розвитку системи вищої військової освіти [141, с. 11].

С. Полторак надає власну характеристику управлінню системою військової освіти. Він вважає, що «організація системи якісної військової освіти зумовлена об'єктивною соціальною потребою у створенні високопрофесійного, оптимально збалансованого офіцерського корпусу, здатного ефективно вирішувати завдання, поставлені перед ЗС України, суспільством і державою» [119, с. 3].

За межами кола інтересів державного управління вищою військовою освітою не може залишитись і рівень її якості. Як стверджує В. Мазальов, якість вищої військової освіти опосередковано залежить від низки системних компонентів: рівень управлінської компетентності системою, нормативно-правове поле функціонування військової освіти, мета підготовки, розроблення інноваційних програм навчання, рівень науково-педагогічного, фінансового забезпечення, ступінь сучасності матеріально-технічної бази та ін. [98, с. 56].

Державне управління вищою військовою освітою, на думку О. Безносюка, має забезпечувати вирішення низки актуальних завдань [18]:

1. Дотримання й удосконалення законодавства в системі вищої освіти, спираючись на її інтегрованість у державну систему освіти.

2. Створення ефективної системи державного кадрового замовлення на підготовку військових фахівців, що має статус державного акта і містить єдиний, уніфікований для ЗС України та інших силових структур перелік, спеціальностей і спеціалізацій підготовки військових фахівців.

3. Забезпечення оптимального співвідношення кількості випускників військових навчальних закладів, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, а також кваліфікації магістра військового управління і магістра державного військового управління.

4. Створення умов для виконання закладами вищої військової освіти стандартів освітньої діяльності відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки військових кадрів на всіх рівнях.

5. Підвищення рівня ефективності системи підготовки офіцерських кадрів за допомогою використання у навчально-виховному процесі інноваційних технологій підготовки, методів інформатизації та комп'ютеризації, розширення творчих зв'язків із військами та іншими підрозділами ЗС України.

6. Підвищення якості науково-педагогічного потенціалу вищого військового навчального закладу шляхом повного запровадження засобів навчання наукових і науково-педагогічних кадрів через докторантуру, ад'юнктуру, а також через удосконалення початкової підготовки викладачів, підвищення їхньої кваліфікації шляхом курсової підготовки, стажування у вітчизняних закладах освіти і закордонних.

7. Поліпшення якості науково-методичного і матеріально-технічного забезпечення вищої військової освіти, забезпечення вищого військового навчального закладу навчально-методичними обладнанням, що відповідають сучасним вимогам і стандартам воєнної підготовки, вдосконалення навчально-матеріальної бази.

8. Підвищення ефективності контролю діяльності вищої військової освіти, відповідністю рівню підготовки, ступенів ризику закладу вищої військової освіти.

9. Дотримання вимог соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу та постійне його вдосконалення.

Розв'язання цих завдань вимагає цілісного механізму державного навчання спеціалістів військової справи для ЗС України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, при чому важливим є формуванням єдиного підходу до розв'язування проблем управління усіх рівнів (урядового, міжвідомчого, відомчого).

Зміст державної політики у сфері вищої військової освіти визначають мета, завдання, а також основні принципи функціонування та пріоритетні напрямки розвитку системи вищої освіти. Погоджуємося з Р. Рудніцькою та О. Сидорчуком у тому, що формування механізму державного управління у сфері вищої військової освіти повинно здійснюватися на науково обґрунтованих принципах, які пред'являються до системи подібного типу [144]. Наразі, можна виділити дев'ять основних принципів здійснення державного управління вищою військовою освітою:

1. Цілеспрямованість: створення чіткої системи, в якій усі елементи працюють як єдиний налагоджений механізм, а сама система направлена на розв'язання одного загального для всіх елементів завдання.

2. Безперервність і надійність: створення необхідних для безперервного ефективного функціонування об'єкту управління економічних, правових та організаційних умов.

3. Планомірність: націлення системи та всіх її механізмів на розв'язання як поточних, так і довгострокових завдань.

4. Динамізм: забезпечення адаптивності механізму до зовнішнього та внутрішнього середовища.

5. Несуперечливість законам управління: розроблення комплексу заходів для подолання конфліктно-антагоністичних форм розвитку суперечностей (які пронизують закони), формування механізму управління.

6. Цілісність: визначення зазначеного принципу як основного для всієї системи.

7. Автономність: розроблення автономних просторових метрик для складних систем (механізмів управління), які мають локальний загальний час, який має суттєву різницю з астрономічною годиною.

8. Моделювання: представлення складної системи кінченою множинною моделлю, які окремо відображають різні гра по суті. Формування системної моделі для складної системи беззмисловне, оскільки в силу теореми Тюрінга така модель буде такою ж складною, як і сама система.

9. Ефективність управління: використання численних варіантів для досягнення єдиної мети, з метою вибору найкращого.

Відповідно до наведених основних принципів управління дослідниками, відповідно до пропозицій Всесвітнього банку реконструкції та розвитку, визначені критерії ефективності державного управління вищою військовою освітою (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні показники ефективного державного управління вищою військовою освітою

Назва показника	Основні характеристики
1	2
Кадрове забезпечення	організація й впровадження чіткої та зрозумілої кадрової політики, яка не є залежною від будь-яких політичних інтересів і тиску; визначення потреб у науково-педагогічних працівниках системи вищої військової освіти проходить відповідно до системного стратегічного аналізу; запровадження відкритого і прозорого конкурсу на заміщення вакантних посад; забезпечення номенклатури спеціальностей науково-педагогічних працівників та контролю за наймом працівників; створення дієвої системи моральної та матеріальної мотивації працівників
Фінансове забезпечення	вчасно розроблений та реалістичний кошторис витрат на проведення освітньої діяльності, із врахуванням можливих витрат на форс-мажорні обставини; системний аналіз потреб та прогноз надходжень, відсутність практики використання разового фінансування поточних витрат вищої військової освіти; своєчасно прийнятий бюджет; регулярно проводиться аудиторська перевірка всіх фінансових звітів; постійний збір інформації щодо впливу дій уряду у галузі вищої військової освіти на державні фінанси

Продовження табл. 1.2

1	2
Матеріально-технічне забезпечення	впровадження стратегічного аналізу середньо- та довгострокових потреб у видатках на модернізацію основних фондів системи вищої військової освіти; підтримка матеріальних об'єктів у задовільному стані; здійснення системного аналізу щодо дієвості планових капіталовкладень; забезпечення взаємодії капітальних та поточних витрат
Інформаційне забезпечення	створення та використання в практичній діяльності закладів системи вищої військової освіти сучасних інформаційних систем і технологій, які мають опосередкований вплив на рівень ефективності управління; здійснення централізованої регуляційної політики нових технологій; організація заходів щодо перспективного планування розвитку інформаційних технологій; організація навчання науково-педагогічних працівників, які використовують нові інформаційні технології; відкритість і прозорість щодо отримання необхідної інформації
Організаційне забезпечення	розроблення ряду заходів, які направлені на підвищення рівня ефективності діяльності системи вищої військової освіти; запровадження дієвої системи стратегічного планування, орієнтованої на отримання позитивного результату; розроблення та використання системи показників оцінювання результатів діяльності; забезпечення постійного інформування громадського суспільства щодо діяльності системи в цілому

Джерело: [123].

Як видно з табл.1.2, ефективність державного управління вищою військовою освітою, на нашу думку, опосередковано повно або частково залежить від злагодженої взаємодії всіх наведених показників, а також відповідає визначеним цілям і досягнутим результатам. У зміст кожного з наведених показників також має бути включена загальна вимога: результат управлінської діяльності відповідає державним цілям, суспільним цінностям й інтересам, загальним принципам управління. Специфічність же державного управління окреслена певними ознаками дієвості такої системи загалом. Ефективність державного управління вбачаємо в оцінюванні, на підставі низки ознак, як окремого управлінського рішення, так і системи управління в цілому.

Науково доведено, що одним з критеріїв визначення дієвості та доцільності державного управління вищою військовою освітою слід вважати забезпечення достатнього рівня соціально-економічного суспільного життя як загалом держави, так і окремого індивіда [47].

На думку С. Полторака, «показники ефективності державного управління формуються на базі системи суб'єктивних цінностей, виражених в ідеології суспільно-державного ладу, в стратегічних цілях правлячого суб'єкта – політичному курсі, в концепціях, політичних установках і нормах системи управління, за якими стоять загальні національно-державні інтереси, цілі та норми» [123, с. 65].

Дослідники С. Домбровська, В. Коврегін, А. Помаза-Пономаренко, О. Коленов та ін. розглядають державне управління вищою військовою освітою як своєрідну системну модель «вхід – вихід», яка через отриманий результат надає характеристику в цілому політичній системі, а також підсистемам управління як її елементам. На «вході» маємо: потреби і запити громадянського суспільства, які є підставою для ухвалення ряду відповідних рішень; легітимного суб'єкта управління, що має мандат довіри суспільства; ресурси з арсеналу держави для реалізації прийнятих рішень. На «виході» має бути суттєва зміна об'єкту управління через досягнення визначених на початку процесу цілей та завдань, а також послідовну і систему реалізацію усіх прийнятих рішень. Системна модель «вхід – вихід» має підсистемні елементи, які формуються і діють, дублюючи загальну систему модель у розрізі аналізу її дієвості на зовнішньому та внутрішньому рівнях. Тобто, результативність моделі слід визначати за діяльністю окремого державного органу як по відношенню до інших окремих інституцій влади, так і за ставленням загалом до суспільства або окремої його частини [27; 46].

Таким чином, вища військова освіта покликана через забезпечення ЗС України висококваліфікованими професійними військовими кадрами

опосередковано впливати на підвищення рівня обороноздатності нашої держави, її цілісності та незалежності.

Державна освітня політика в галузі вищої освіти – це сфера діяльності державних інституцій на всіх рівнях спрямована на здійснення заходів щодо забезпечення сталого розвитку вітчизняної системи освіти, зокрема вищої військової освіти як її елементу. Вона є віддзеркаленням усіх цілей, завдань і напрямів, що формуються на рівні держави.

Державне управління вищою військовою освітою – це чітко організований системний процес управління, заснований на нормативному, інституційному та організаційному підходах, здійснюється державою через систему органів державної влади, вимагає від останніх формування умов та механізмів для забезпечення високого рівня професійно-інтелектуальної компетентності, морально-психологічної підготовки майбутніх воєнних фахівців.

1.2. Понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження державної політики у сфері державного управління вищою військовою освітою

Для здійснення науково-теоретичного обґрунтування процесу формування механізмів державного управління вищою військовою освітою важливим є науковий аналіз та обґрунтування понятійно-категоріального апарату дослідження. Ключовими термінами нашого дослідження є «освіта», «вища військова освіта», «система вищої військової освіти», «ступені вищої військової освіти», «державне управління вищою військовою освітою», «механізми державного управління», «механізми системи державного управління вищою військовою освітою».

Освіта складний соціальний інститут, який є невід'ємним елементом функціонування будь-якої державної системи. За твердженням І. Зязюна, «освіта є життєвою необхідністю кожної людини. Лише завдяки їй уможлиблюється суспільне відтворення Людини на культурному, науковому, економічному, технологічному, ідеологічному, політичному, мистецькому, релігійному та інших рівнях» [66, с. 288].

Український вчений, державний, політичний та громадський діяч, президент НАПН України В. Кремень наголошує на необхідності впровадження інноваційної освітньої траєкторії стверджуючи, що «суспільство, яке базується на знаннях, залежить у своєму розвитку від вироблення нових знань, їх передачі через освіту і практику, розповсюдження через інформаційні та комунікаційні технології, їх використання у вигляді нових товарів і послуг» [84, с. 382].

Відповідно до Закону України «Про освіту» метою здобуття освіти є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її здібностей, виховання моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, підвищення освітнього рівня, забезпечення національної економіки кваліфікованими фахівцями» [59].

Національною стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2012/2021 рр. визначено, що «найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, модернізація науково-освітнього простору з урахуванням його інноваційного розвитку, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку демократичного суспільства, консолідації його інституцій, гуманізації суспільних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості» [136].

В унісон із Національною стратегією І. Зязюн досить оптимістично оцінює у середньо- і довгостроковій освітній перспективі України «завдяки найпередовішим освітнім технологіям перебуватиме у сузір'ї найрозвиненіших країн світу: економічно стабільних, культурно неповторних, психологічно незбагнених, щасливих матеріальним і духовним благополуччям своїх громадян» [66].

Освіта завжди була об'єктом наукових інтересів вітчизняних та закордонних дослідників багатьох галузей наукового пізнання (державне управління, педагогіка, соціологія, філософія, правознавство). Науковці запропонували низку доктринальних визначень поняття «освіта», які суттєво відрізняються одне від одного (іноді навіть у межах однієї галузі знань).

Зокрема, А. Бабічев розглядає освіту «як відкриту систему, що самоорганізується й розвивається під впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників. Управління такою системою вимагає чіткого розподілу повноважень між управлінськими суб'єктами, використання потенціалу всіх учасників освітнього процесу, урахування соціальних потреб і регіональних особливостей, економічної ситуації, наявності чітких цілей і результатів, а також критеріїв для їхнього оцінювання» [13, с. 6].

Українська вчена І. Семенець-Орлова визначає освіту як «внутрішньо-структурований соціальний інститут, що зорієнтує різні види навчальної та виховної діяльності на соціальні потреби людства, надає сталості і визначеності суспільним відносинам щодо нагромадження і передачі соціального досвіду, знань та інтелектуального потенціалу культури» [169, с. 13].

Укладачі «Національного освітнього глосарію: вища освіта» В. Захарченко, С. Алашнікова, В. Луговий, А. Ставицька зазначають, що «освіта – це процеси, якими суспільство цілеспрямовано передає накопичені інформацію, знання, розуміння, погляди, цінності, уміння, компетентності та вчинки від покоління до покоління. Вони включають комунікацію з метою

навчання, що передбачає передавання інформації повідомлень, ідей, знань, принципів тощо» [106, с. 40].

Таким чином, можемо стверджувати, що освіта, як специфічна суспільна інституція, має інтеграційні зв'язки з історичною й культурною спадщиною суспільства, є основним способом розвитку людських умінь та можливостей, забезпечує розкриття неповторної індивідуальності особистості, формує комунікативного, вмотивованого, ініціативного суб'єкта будь-якої соціальної групи. Чинні підходи щодо сутності дефініції «освіта» надали можливість визначити два основних напрями дослідження: освіта – процес навчання, освіта – результат навчання.

Науковці розглядають дієвість державної освітньої системи, визначаючи рівні її результативності: рівень суспільства – створення сприятливого навколишнього середовища для організації навчання впродовж життя кожного індивіда; рівень організації – забезпечення якісного та безперервного навчання працівників; рівень особистості – забезпечення якісного навчання із впровадженням особистісно-зорієнтованого підходу [169, с. 13].

«Сучасний стан розвитку національної системи освіти характеризується докорінними змінами, які відбуваються в усіх сферах життя нашого суспільства. Характерною ознакою цього періоду є творчий пошук інноваційних технологій у педагогічній та психологічній науці з метою вироблення політики стратегічного управління розвитком системи освіти України, яка є складним ієрархічним утворенням, базовим для соціально-економічного розвитку суспільства» [36, с. 15].

Військова освіта як складова вітчизняної системи освіти є складною закритою, неврівноваженою, нелінійною освітньо-науковою системою, призначення якої на високому професійному рівні організувати первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців воєнної справи, що мають високий рівень професіоналізму, загально-

професійної та особистої культури, інтелектуального розвитку, вмотивовані, готові постійно вдосконалювати свої професійні компетенції та займатись самоосвітою, якісно виконувати функціональні обов'язки на посадах за призначенням у збройних силах [25, с. 27].

Однією з основних складових національної системи військової освіти є вища військова освіта.

Енциклопедія сучасної України розглядає вищу військову освіту як «різновид професійної освіти, що має на меті підготовку фахівців з різних напрямків військової справи» [118]. Здобуття вищої військової освіти організовано у спеціалізованих військових навчальних закладах, є складовою загальнодержавної системи освіти в Україні та включає понад 150 спеціалізацій і 70 спеціальностей.

Професійна освіта є одним з основних елементів цілісної системи розвитку людських ресурсів, що має низку особливостей та виконує функції підбору, відбору й укомплектування ЗС України професійними воєнними кадрами. Така специфічність вищої військової освіти впливає на характеристику завдань, які постають перед нею. Перше завдання це здійснення на якісному рівні первинної професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів для українського війська; розроблення новітніх професійних програм навчання; організація та проведення попереднього відбору на навчання вступників. Таким чином, лише вища військова освіта може дати відповідь на питання щодо якості підготовки та комплектації ЗС України якісними офіцерськими кадрами [159, с. 221].

В унісон з іншими дослідниками доктор військових наук, професор В. Телелим вважає вітчизняну вищу військову освіту «невіддільною інтегрованою складовою загальнодержавної освіти... як необхідна і невід'ємна частина військової організації держави. Вона є основним джерелом підготовки та комплектування ЗС України, інших військових

формувань і правоохоронних органів висококваліфікованими офіцерськими кадрами» [155, с. 134].

Унікальність вищої військової освіти полягає в тому, що з одного боку – це складова вітчизняної загальної системи освіти, а з іншого – належить до воєнної організації держави в частині «підвищення ефективності функціонування систем підготовки кадрів, військової освіти, оперативної й бойової підготовки, всіх видів забезпечення, а також військової науки» [49, с. 105].

Наукові діячі Ю. Черних та Ю. Приходько зазначають, що «сучасна вища військова освіта побудована за видовим принципом на засадах неперервного ступеневого навчання офіцерських кадрів з урахуванням специфіки їх служби за посадовим призначенням, тісно поєднана з військовою наукою» [164, с. 43].

У своєму дисертаційному дослідженні український військовий, політичний діяч, доктор педагогічних наук, професор М. Нещадим характеризує вищу військову освіту з боку її складових елементів. Науковець доводить, що військова освіта – це чітка система, яка призначена зміцнювати боєздатність ЗС України через здійснення якісної підготовки майбутніх кваліфікованих військових кадрів та поєднує в собі рівнозначно вагомі взаємодоповнюючі елементи. На його думку, вища військова освіта тісно пов'язана з економічним, соціальним, політичним, духовним життям країни. Саме вони мають вагомий вплив на становлення та розвиток вітчизняної системи вищої військової освіти загалом. Дослідник стверджує, що «домінуючим чинником впливу на військову освіту виступає держава як певна ланка політичної системи суспільства, що має специфічні функції. Це вплив триаспектного роду: соціально-контрольований (через створення спеціальних закладів, організацій, покликаних здійснювати освіту й виховання майбутніх військових фахівців); певною мірою спрямований (через створення визначених умов і рамок для розвитку та самореалізації

суб'єктів сфери військової освіти); стихійний (через неявне засвоєння норм і цінностей, задекларованих державою, і тих, що реалізуються на практиці). Держава розробляє певну військово-освітню політику і формує систему військової освіти» [110].

Вищій військовій освіті притаманні такі ознаки: необхідний початковий освітній ступінь: повна загальна середня / початкова професійна освіта; місце отримання вищої військової освіти: вищий військовий навчальний заклад або відокремлених структурних підрозділах закладів вищої освіти, військових ліцеях; засоби підготовки: освітньо-професійні (молодший бакалавр, бакалавр, магістр), освітньо-наукові (доктор філософії), наукові програми (доктор наук); стандарти вищої і вищої військової освіти; підсумки підготовки: присвоєння освітнього ступеня бакалавра, магістра, магістра управління, отримання документа про освітній ступінь. Вона спрямована на задоволення потреб суспільства у забезпеченні ЗС України висококваліфікованими військовими кадрами, особи щодо розвитку здібностей і творчого потенціалу [148].

В. Андрущенко стверджував, що «вища військова освіта повинна забезпечити підготовку військових фахівців із високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України, розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень в нестандартних умовах за всіма спеціальностями й спеціалізаціями, що визначають рівень боєздатності та боєготовності ЗС України» [4].

Гене́за дефінітивного дослідження змісту поняття «вища військова освіта» дозволила стверджувати, що її сучасна парадигма – це цілісна система і рамкова мова розвитку інноваційної особистості, що представлена

у формі діалектичної інтеграції її основних елементів: пізнавальної, соціальної, ціннісної [38].

На думку провідних фахівців військової галузі, в сучасних суспільних реаліях управління вищою військовою освітою щодо підготовки майбутнього офіцера має бути спрямоване на результативний пошук новітніх форм і методів організації навчання в контексті набуття особою достатнього рівня професійних компетенцій, зростання її інтелектуального потенціалу, творчої активності та особистісної ініціативності [103; 108].

Досліджуючи генезу розвитку вищої військової освіти України доктор з державного управління, професор, генерал армії С. Полторак розглядає її «як історично сформований соціальний інститут, що є складовою частиною державної системи освіти, покликаний забезпечити процес військової освіти та складається певною мірою з організованої сукупності освітніх закладів, які реалізують військову освіту згідно з чинними нормативно- правовими основами, освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, встановленими державою, та органів управління освітою, що здійснюють керівництво діяльністю цих закладів» [120, с. 73]. Науковець наголошує на необхідності збереження освітньо-наукового потенціалу вітчизняної військової школи, зміцненні науково-педагогічного потенціалу за основними напрямками первинної професійної підготовки і перепідготовки спеціалістів за військовими спеціальностями [120].

Вивчаючи систему вищої військової освіти як соціально-управлінський феномен, ми з'ясували, що вона є підсистемою загальної вітчизняної системи освіти, яка поєднує в собі ряд стандартизованих, систематизованих самостійних частин, узгоджена взаємодія яких має за мету забезпечення ЗС України висококваліфікованим кадровим потенціалом. Система вищої військової освіти складається з мережі закладів вищої військової освіти, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та військових ліцеїв; суб'єктів освітнього процесу; органи, що здійснюють управління у

сфері військової освіти; стандарти освітньої діяльності та військової освіти; освітньо-професійні та освітньо-наукові навчальні програми; галузь знань, спеціальності, освітні спеціалізації; освітні рівні «молодший бакалавр», «бакалавр», «магістр», «доктор філософії» [71, с. 109].

С. Полторак вбачає «серед завдань, що повинні бути вирішені силами вчених вищих військових навчальних закладів, – створення нових навчальних технологій, які органічно поєднують глибокі наукові дослідження з навчальним процесом, що забезпечують підготовку висококваліфікованих військових кадрів. Урахування в Україні вищенаведених перспектив розвитку військової освіти за кордоном має забезпечити її інноваційний, динамічний рух, престижність у майбутньому вітчизняному інформаційному суспільстві та вагомий внесок у надійне зміцнення обороноздатності України» [120].

Підсумовую наукові доробки, вважаємо, зазначену дефініцію слід тлумачити так: *система вищої військової освіти – підсистема загальної системи освіти України і елемент системи військової освіти, що інтегрує в собі комплекс самостійних, систематизованих, стандартизованих елементів, злагоджена взаємодія яких веде до забезпечення ЗС України висококваліфікованим кадровим потенціалом; складається з мережі вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти; суб'єктів освітнього процесу; органів, що здійснюють державне управління вищою військовою освітою; стандартів освітньої діяльності та військової освіти; галузі знань, спеціальностей, освітніх-професійних, освітньо-наукових і наукових програм; рівнів і ступенів освіти.*

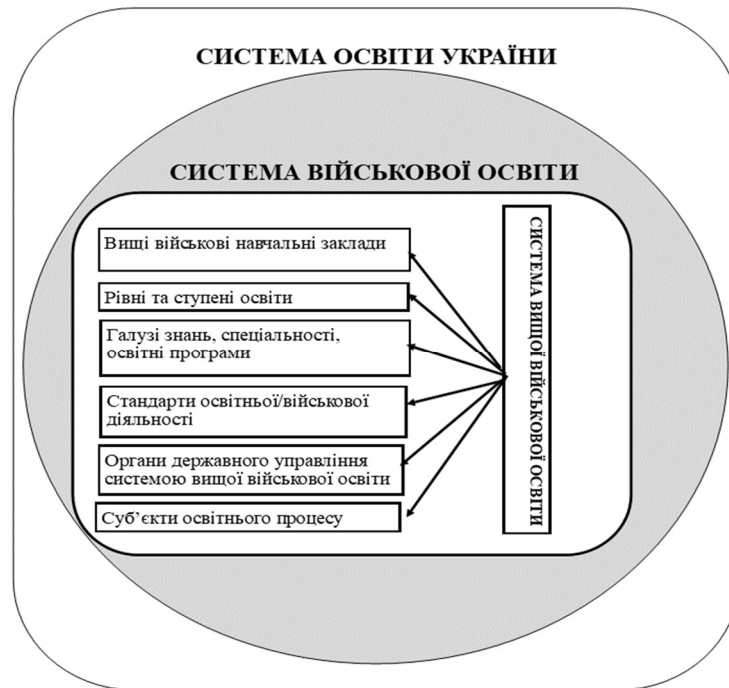

Рис. 1.1. Місце системи вищої військової освіти в національному освітньому просторі

Система вищої військової освіти сьогодні перебуває у процесі складного якісного зростання. До кола її повноважень належить не тільки формування новітніх професійних програм за військовими спеціальностями, а й формування у студентів військових спеціальностей професійних компетенцій в системотворчій соціокультурній конструкції [119, с 6].

Не викликає сумніву органічна дотичність системи вищої військової освіти до збереження цілісності, боєздатності й української державності. Це вимагає від останньої впровадження інноваційних методик підготовки з метою забезпечення високого рівня професійно-інтелектуальної компетентності, морально-психологічної підготовки майбутніх військових фахівців для всіх військових ланок управління. Наразі, дискусійними залишаються питання щодо шляхів формуванням і розвитку безперервної, багаторівневої та багатоступінчастої системи військової первинної професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації.

Гуманізація вищої військової освіти – гасло, яке сьогодні активно використовується під час політично-соціальних баталій. Слід дотримуватись спадщини Г. Сковороди: наука – це те, що навчає нас бути людиною [151].

Система вищої військової освіти, крім освітньої діяльності, покликана серед молоді та інших верств вітчизняного суспільства вести ще й потужну просвітницьку роботу щодо формування у пересічних громадян стійкої позитивної думки щодо важливості створення професійної, інноваційної та боєздатної армії.

Основою функціонування системи вищої військової освіти є принцип неперервного ступеневого навчання офіцерських кадрів всіх рівнів із врахуванням вимог практичних бойових дій.

Система освіти загалом, а вища військова освіта як її підсистема, є неординарною, нелінійною, достатньо складною, схильною до самоорганізації та саморозвитку, яка постійно перебуває під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. А. Бабічев стверджує, що «управління такою системою вимагає чіткого розподілу повноважень між управлінськими суб'єктами, використання потенціалу всіх учасників освітнього процесу, урахування соціальних потреб і регіональних особливостей, економічної ситуації, наявності чітких цілей і результатів, а також критеріїв для їхнього оцінювання» [13, с. 6].

Законом України «Про вищу освіту» визначені ступені та рівні здобуття вищої освіти. Дія цього нормативно-правового акту розповсюджується і на систему вищої військової освіти. Тому можемо визначити, що сьогодні є п'ять рівнів вищої військової освіти: початковий (короткий цикл); перший (бакалаврський); другий (магістерський); третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий); науковий.

«Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти передбачає здатність особи визначати та розв'язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення сталого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій» [52].

Ідея короткого циклу вищої освіти в рамках бакалаврату є порівняно новою як для європейської вищої школи, так і для Української освітнього простору. Україна успадкувала розвинену систему середньої спеціальної освіти, яка була спрямована на підготовку професіоналів та менеджерів виконавчого рівня. Під час їх підготовки домінувала професійна спрямованість і практично була відсутня властива вищій школі фундаментальна складова освіти. У 1990-х рр. вихід було знайдено на шляху інтеграції технікумів у систему вищої освіти (чимало технікумів отримали

назву коледжів) та запровадження для їх випускників нового освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста. Головною відмінністю молодшого бакалавра від молодшого спеціаліста вбачається неможливість вступу на ці програми без наявності повної загальної середньої освіти та успішного складання ЗНО.

На етапі становлення національної освітньої системи України було здійснено перехід від одноступеневої до багатоступеневої системи вищої освіти. Це стало наслідком компромісу між запозиченням тогочасних європейських схем організації вищої школи та потребою запровадження варіативності форм набуття освіти у змінених умовах. Підготовка бакалаврів сьогодні здійснюється за напрямками підготовки. Класифікація напрямів підготовки здійснюється за ознаками спорідненого змісту вищої освіти та професійної підготовки. Назви та зміст напрямів підготовки мають бути адекватними назвам розділів Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД). Національний ринок праці не визнає бакалавра як рівень закінченої вищої освіти. Наслідком цього стали рекордні (порівняно з європейською практикою) обсяги підготовки спеціалістів та магістрів, що обумовило девальвацію диференціюючої цінності другого циклу. Національний класифікатор професій досі не відносить бакалаврів до другої категорії — «професіоналів». Останнє стоїть на заваді належному визнанню бакалаврів у державному секторі економіки.

Офіційно програми другого циклу вищої освіти (магістратура) у вищій школі були відсутні. Систематизованого та поширеного характеру підготовка магістрів в Україні набуває з 1997/1998 рр. Реальне впорядкування магістерських програм розпочалось на початку 2000-х рр. З'явилися стандарти магістратури з багатьох спеціальностей, які встановлювали докладні переліки нормативних дисциплін та їх зміст, форми державної атестації та її наповнення. Стандарти магістратури стали компромісом між поверхово вивченою світовою практикою та доволі обмеженими

можливостями виконавців. Цикл магістерської підготовки залишається дуже коротким (найчастіше один рік), що не дає можливості забезпечити належний зміст та якість підготовки. За десятиріччя стала очевидною концептуальна слабкість запровадженої моделі магістратури. Першими кроками трансформації стала розробка в 2009/2010 рр. Концепції організації підготовки магістрів в Україні та програми її реалізації. Її основними новаціями були впровадження дослідницької, професійної та кар'єрної магістратури, а також збільшення тривалості навчання до 1,5–2 років. Переважно з політичних міркувань, навесні 2010 р. реалізацію Концепції було призупинено. Проте, більшість нових стандартів підготовки магістрів з цього часу передбачали термін навчання в 1,5–2 роки. Після політичних змін на початку 2014 р. було дозволено вступ до магістратури на базі непрофільного бакалаврату.

У Законі «Про вищу освіту» передбачається здобуття ступеня магістра за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмою. Обсяг першої з них становить 90–120 кредитів ЄКТС, а другої – 120 кредитів ЄКТС. До освітньо-наукової програми має бути обов'язково включено дослідницьку компоненту обсягом не менше 30%. Також законом передбачено останній набір на рівень спеціаліста у 2016 р., а академічні права спеціалістів надалі будуть прирівняні до магістрів.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що вища військова освіта переважно розглядається у взаємозв'язку з реалізацією державної політики забезпечення обороноздатності держави, як один із її інструментів. «Державна політика надає державному управлінню та механізмам державного управління спрямованості на досягнення кінцевої мети. Фактично раціонально сформована державна політика уже виступає як один із механізмів державного управління. Своєю чергою реалізація політики відбувається за допомогою механізмів державного управління» [96].

Наразі, безпосередньо процес управління потребує визначення та уточнення. Філософський словник так тлумачить дефініцію «управління»: це «об'єктивний процес упорядкування систем, суть якого полягає в забезпеченні їхньої цілісності, підтриманні заданого режиму діяльності й досягненні мети шляхом обміну інформацією між їхніми підсистемами (керуючою й керованою) по каналах прямого і зворотного зв'язку» [163, с. 706]. Управління виступає об'єктивною характеристикою будь-якого суспільства на всіх рівнях його функціонування та розвитку. Ця властивість має загальний характер і витікає з системної природи суспільства. Сутністю процесу управління є зміна стану об'єкта, яким управляють. Бажано із покращенням результату управління, підвищення його показників [16, с. 99]. Таким чином, «управління в його найширшому визначенні звернене на процеси, ресурси та цілі» [140, с. 39].

Наукові підходи до управління як процесу дозволили розподілити його за певними видами в залежності від об'єкта впливу. Зокрема можемо виділити технічний, біологічний та соціальний вид управління, кожен з яких має ряд особливостей та зон використання. Технічне управління застосовується в процесі створення механічних приладів чи автоматичних систем; біологічне – пов'язане із використанням біологічних законів, задіяне під час вирощування нових сортів рослин; соціальне – це діяльність державних органів влади, профспілкових та громадських організацій, окремих громадян. Усі перераховані види управління тісно взаємопов'язані та інтегровані одне в одне. Соціальний вид управління, як вид людського управління, є і у технічному, і у біологічному управлінні. Разом з тим, соціальний вид має підвиди: громадське (процес управління здійснюється за участі профспілок, громадських організацій, органів місцевого самоврядування, територіальних об'єднаних громад та ін.), державне (діяльність органів національної виконавчої влади) [3, с. 5].

Дефінітивний аналіз тлумачення поняття «державне управління вищою військовою освітою» дав можливість визначити різноплановість підходів до досліджуваного нами поняття.

Ряд дослідників вважають, що державне управління вищою військовою освітою це «цілеспрямована діяльність щодо створення соціально-прогностичних, організаційних, правових, кадрових, науково-педагогічних, матеріально-фінансових та інших умов, необхідних для оптимального функціонування і розвитку галузі, реалізації її мети, переходу її на якісно новий стан» [86, с. 55].

Найбільш вдале, на нашу думку, авторське визначення надали А. Зельницький і О. Заболотний, які стверджують, що «це цілеспрямована діяльність центральних органів виконавчої влади, керівництва Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗС України та органів управління військовою освітою на усіх рівнях щодо своєчасного переведення вищої військової освіти із поточного стану в необхідний у мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього середовищ її функціонування» [65, с. 119–120].

І. Каленюк, Л. Цимбал, під державним управлінням вищою військовою освітою розуміють «систему економічних, соціальних, правових, політичних і організаційних форм та методів впливу на суб'єктів освітнього процесу, які визначають середовище для реалізації ними цілей і завдань, що одночасно відповідають як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам суб'єктів освітнього процесу» [70].

Український учений А. Бабічев державне управління вищою військовою освітою розглядає як процес «використання методів, засобів та інструментів державного управління для забезпечення переведення елементів даної системи (людей і організацій) з нинішнього стану в бажаний з метою отримання запланованих результатів» [14, с. 141].

На думку І. Семенець-Орлової, державне управління вищою військовою освітою виступає чітко організованим самотійним процесом,

який є частиною загального національного механізму державного управління, здійснює розроблення, прийняття, реалізацію ряду рішень, спрямованих на супровід всіх освітніх процесів, їх реформування, модернізацію, оновлення, інноваційне наповнення вітчизняної освітньої системи [146, с. 34].

Таким чином, державне управління вищою військовою освітою є своєрідним видом професійної діяльності, який спрямований на забезпечення життєдіяльності вищої військової освіти, її результативного і якісного реформування.

Дослідниця С. Вовк характеризує державне управління та механізми державного управління стверджує, що перше поняття – це низка розроблених та впроваджених законів, процедур і правил, які регламентують права та регулюють взаємодію всіх суб'єктів процесу управління на рівні держави. А під механізмами державного управління доктор наук розуміє сукупність процедур з прийняття ефективних управлінських рішень. Таким чином, управління та його механізми з різних сторін, як частини цілого, мають бути спрямовані на розроблення правил поведінки всіх елементів системи та визначають якість прийняття ними управлінських рішень [31, с. 45].

З метою більш глибокої обізнаності в питаннях досліджуваного явища, варто розглянути основні підходи фахівців з питань публічного управління до тлумачення дефініції «механізми державного управління» у різні періоди формування даного поняття (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Гене́за дефініції «механізми державного управління»

Автор	Зміст поняття
1	2
Г. Астапова	«система елементів організаційно-економічного впливу на процес управління» [12]
Г. Атаманчук	«складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління» [36]

Продовження табл. 1.3

1	2
І. Булеєв	«сукупність форм, методів та інструментів управління» [22]
С. Вовк	«організаційна система яка об'єднує людей що, спільно реалізують поставлену мету і діють на основі певних процедур і правил... наявність процедур і правил, що регламентують спільну діяльність, є визначальною властивістю» [31]
О. Ковалюк	«система форм. методів. важелів, інструментів. які використовуються в діяльності держави і підприємств за відповідного нормативно-правового та інформаційного їх забезпечення політикою на мікро- та макрорівні» [72]
М. Круглов	«сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів державного управління і впливу на їх діяльність, що забезпечують узгодження інтересів взаємодіючих учасників державного управління» [36]
Н. Нижник	«складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта» [111]
Т. Піхняк	«спосіб організації економічних відносин між державою і підприємствами, населенням, іншими країнами та міжнародними інституціями для стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та створення передумов для економічного зростання» [185]
Л. Приходченко	«складова державно-управлінської системи, яка забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності суб'єкта управління. Отже, механізм управління може бути сформований тільки у межах загальної системи управління, декомпозиція якої забезпечує адресність і цільовий характер його дії» [126]
О. Радченко	«системна сукупність інституцій, структур, послідовних дій, форм, станів і процесів в державі як продукт організованої людської діяльності, що має за мету реалізацію інтересів і потреб людей та вирішення нагальних суспільно-політичних проблем за рахунок державного впливу й регулювання суспільної життєдіяльності на основі усталених суспільних цінностей, норм і правил; є формою реалізацію функцій держави та має в якості суб'єкта органи державного управління» [139]
І. Якайтс	«сукупність методів (прямих та опосередкованих), завдань, функцій, принципів та інструментів (правових, економічних, адміністративних та морально-етичних) впливу на інноваційні процеси в системі вищої освіти, враховуючи сучасне інформаційне забезпечення та реалізація яких ґрунтується на концепції інноваційного розвитку і ресурсного забезпечення у контексті досягнення цілей освітньої політики, визначених державною стратегією» [171]

Джерело: узагальнено та сформовано автором.

Таким чином, сьогодні наука державного управління визначає кілька підходів до тлумачення змісту поняття механізми державного управління: по-перше, це диференційовані та автономні частини цілого, відзначаються

узгодженістю дій і мають внутрішню упорядкованість [15, с. 101]; по-друге, це організація суб'єктів управління, які за допомогою чітко визначених правил та сформованих процедур реалізують прийняті управлінські рішення [92, с. 119]; по-третє, це сукупність дій, процесів, які мають на меті формування або вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [113, с. 229].

Зокрема, Н. Нижник і О. Машков під механізмами державного управління розуміють частину цілісної системи управління, її складник, який має опосередкований вплив процеси і фактори, що у свою чергу забезпечують високий рівень результативності управлінської діяльності в цілому. Вищеназвані автори слушно зауважують, що є необхідність врахування того, що управлінські процеси відбуваються в рамках конкретних організаційних структур, які часто мають вирішальний вплив на економічний розвиток [111, с. 37].

Аналіз наукового доробку показав, що не має єдиного визначення сутності механізмів державного управління. Більшість дослідників стверджують, що механізми державного управління мають різновиди та тісно взаємодіють один з одним. Це комплекс взаємопов'язаних елементів, які формують дієвий комплексний механізм державного управління. Енциклопедії державного управління переконує, що «залежно від засобів, які використовуються у конкретних механізмах державного управління, вони можуть бути політичними, економічними, соціальними, організаційними та правовими, а також комплексними відповідно до основних сфер суспільної діяльності» [49]. У словнику-довіднику з державного управління комплексний механізм державного управління визначено як «систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління» [44].

Враховуючи все вищезазначене, під поняттям механізмами державного управління у сфері вищої військової освіти ми розуміємо як один з елементів

загальної системи державного управління, який включає економічні, мотиваційні, організаційні і правові засоби цілеспрямованого впливу державних органів влади на освітню систему професійної підготовки здобувачів вищої освіти в контексті виконання кадрового замовлення на підготовку військових фахівців.

«Механізми державного управління трактуються як сукупність способів, методів, важелів, через які суб'єкт державного управління впливає на об'єкт чи групу об'єктів державного управління для досягнення певної мети» [43].

Провідний науковий діяч М. Нещадим вивчаючи механізми управління системою вищої військової освіти стверджував, що на якість управління опосередковано впливають ряд зовнішніх та внутрішніх факторів. Науковець стверджує, що до внутрішніх факторів – факторів прямого впливу слід віднести «концептуальні акти, чинна нормативно-правова база, апарати Міністерства оборони, Міністерства освіти і науки, економіка держав». До зовнішніх факторів – непрямого впливу належать «світова наука, світова система освіти, соціокультурне середовище, військово-політична обстановка» [108, с. 629].

Дослідник у галузі публічного управління О. Коротич виокремлює класифікацію механізмів державного управління залежно від суб'єктів управління [80]. До складу структури механізму державного управління науковець відносить об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління, організаційні структури та результати їх функціонування.

Традиційно в Україні механізми державного управління мають кілька рівнів:

- вищий (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України);
- обласний (обласна рада, обласна державна адміністрація);

- районний (районна рада, районна державна адміністрація);
- місцевий (міська, селищна, сільська рада, об'єднана територіальна громада).

Українські вчені-практики В. Бульба, О. Постуліна, О. Степаненко до основних механізмів державного управління відносять: «правовий (прийняття нормативно-правових актів та їх застосування); організаційний (створення та забезпечення ефективної організаційної структури державно-громадського управління); фінансово-економічний (розроблення та застосування інструментів економічної політики); кадровий (підбір професійних кадрів); соціальний (забезпечення соціального розвитку учасників процесу); мотиваційний (створення мотиваційних умов); матеріально-технічний (забезпечення умов для використання наявної інфраструктури)» [23, с. 8].

У дисертаційному дослідженні О. Поступна виділяє п'ять основних механізмів державного управління, зокрема: політичний – здійснює формування державної політики; економічний – управління фінансово-економічними відносинами; мотиваційний – сукупність соціально-правових та фінансових стимулів, що спонукають суб'єктів управління до високоефективної роботи; правовий – формування нормативно-правової бази системи управління; організаційний – процес створення управлінської структури, що дає можливість ефективної взаємодії елементів структури для досягнення кінцевої мети [124, с. 38].

Узагальнена класифікація механізмів державного управління подана на рис. 1.2. Вона включає поділ механізмів державного управління за функціональним призначенням та за суб'єктом управління.

Рис. 1.2. Класифікація механізмів державного управління

Враховуючи все вищевикладене, у своєму дослідженні механізми системи державного управління вищою військовою освітою ми розуміємо як *один з основних елементів загальної національної системи державного управління, за допомогою якого організуються та впроваджуються організаційно-управлінські, нормативно-правові, соціально-економічні, науково-методичні заходи; сукупність ресурсних засобів, мотиваційних стимулів цілеспрямованого впливу державних органів законодавчої і виконавчої влади на систему вищої військової освіти для забезпечення високого рівня якості професійної підготовки і перепідготовки військових фахівців, в контексті виконання кадрового замовлення щодо забезпечення ЗС України якісно-професійним особовим складом.*

Отже, досліджуючи сутність механізмів системи державного управління вищою військовою освітою, слід відмітити, що вони передбачають найбільш оптимальне поєднання основних частин державного

управління вищою військовою освітою для задоволення потреб держави у висококваліфікованих військових фахівцях, прискоренні інновативного розвитку ЗС України, всебічному вдосконаленню особистості. Вони є складовими системи державного управління відповідно до визначених принципів та завдань, мають ряд внутрішніх рівнів управління.

1.3. Історико-правові та управлінські засади формування державної політики управління вищою військовою освітою

Сучасний розвиток цивілізації супроводжується глобалізаційними процесами, домінуванням ролі гуманітарних галузей, інформаційно-комунікативних технологій високого рівня, підвищенням значущості ресурсів управління, дотриманням законності інтелектуальної власності. Теорія і практика управління вищою військовою освітою розглядає її як систему управлінських законів, понять, і принципів, форм і методів діяльності управлінської системи вищої військової освіти.

Наразі, історія формування та розвитку вітчизняної військової освіти загалом, та вищої військової освіти зокрема, має тісний зв'язок із розвитком воєнного мистецтва. На думку фахівців, «військова освіта як професійна складова національної освіти з'явилася з появою збройних сил минулого й буде актуальною доти, доки буде потреба в збройних силах... і змінюється разом зі зміною стану збройних сил, їхніх завдань, воєнно-політичної обстановки навколо держави та інших чинників» [186, с. 150].

Підготовка військових кадрів здійснювалось у різні епохи та часи від Козаччини до СРСР. Але виокремилась українську військова освіта як самостійну систему підготовки фахівців для воєнних потреб можна лише після 1991 року, коли Україна стала самостійною незалежною державою. Як зазначає український військовик, політичний діяч, професор М. Нещадим:

«Самостійної системи підготовки офіцерських кадрів в Україні на 1991 рік не існувало. Після розпаду СРСР на території нашої держави залишилися елементи колишньої СВО з розгалуженою й розрізною мережею військових навчальних закладів. Були відсутні державні стандарти військової освіти та органи управління нею. На всіх рівнях керівництва військовою освітою не було визначеності щодо формування навчальних планів і програм підготовки військових фахівців» [109, с. 3].

Історія вітчизняної вищої військової освіти бере свій початок з 24 серпня 1991 р., коли Верховною Радою України була прийнята постанова «Про військові формування в Україні» [128]. В документі зокрема зазначалось, що «підпорядкувати всі військові формування, дислоковані на території України, Верховній Раді України; утворити Міністерство оборони України; Урядові України приступити до створення Збройних Сил України» [128]. Фактично цією постановою було покладено початок будівництва ЗС України як важливого інституту держави і невід'ємного елемента її воєнної організації [116].

На початку дев'яностих років минулого століття національна державна політика взяла вектор на розбудову та проведення реформ української системи вищої військової освіти як основного гаранта забезпечення армії професійними національно-орієнтованими кадрами. Наразі, у 1992 р. на теренах нашої держави функціонувало 32 військових навчальних заклади, 73 військові кафедри у цивільних закладах вищої освіти, в яких працювало близько 39 тис. ос. науково-педагогічних працівників, серед яких частина це кадрові військові [116].

За твердженням дослідників, серед яких О. Мітягін, М. Полуйко, О. Черних, концептуальний підхід дозволив визначити етапи історичного становлення і розвитку вітчизняної вищої військової освіти:

«перший етап (1991/1996 рр.) – «Створення системи вищої військової освіти»;

другий етап (1997/2005 рр.) – «Розвиток системи вищої військової освіти»;

третій етап (2006/2013 рр.) – «Дальший розвиток системи вищої військової освіти» [186, с. 156].

З 2014 р. розпочався докорінно новий – четвертий етап розвитку вищої військової освіти – «Реформування системи вищої військової освіти в умовах активної фази воєнних дій та євроатлантичної інтеграції».

Перший етап (1991/1996 рр.) характеризується розвитком освітньої військової системи за відсутності розробленої Воєнної доктрини України, частково створеної системи державного управління освітою загалом і військовою окремо, оновленого нормативно-правового забезпечення. Відповідальні рішення приймалися одноосібно. Відсутність наукового обґрунтування розвитку як ЗС України, так і військової підготовки фахівців. Криза перших років незалежності знайшла свій відбиток і у втраті частини науково-педагогічного потенціалу та матеріально-технічної бази закладів вищої військової освіти.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 896 [187], окреслила основні засади реформування військової освіти: «військова освіта є складовою частиною загальнодержавної системи освіти; вона має забезпечувати відтворення інтелектуального потенціалу військової галузі та сприяти зміцненню обороноздатності держави відповідно до Конституції та законів України;

стратегічними завданнями реформування військової освіти є: забезпечення державних потреб у висококваліфікованих, відданих справі захисту Батьківщини військових фахівцях, всебічно та якісно підготовлених до служби в Збройних Силах України призовниках; створення сучасної цілісної, науково обґрунтованої системи військової освіти України для ефективної підготовки військових фахівців; використання потенціалу

військових навчальних закладів для підготовки фахівців із цивільних спеціальностей; інтеграція діяльності військових науково-дослідних підрозділів і військових навчальних закладів;

основними напрямками реформування військової освіти визначено: визначення потреб Збройних Сил України відповідно до військової доктрини держави у військових фахівцях за професіями і кваліфікаційними рівнями, обсягів їх підготовки, оновлення змісту військової освіти згідно з досягненнями психолого-педагогічної і військової науки, сучасних технологій навчання та досвіду бойової підготовки військ і сил флоту, створення оптимальної мережі військових навчальних закладів та підрозділів військової підготовки у ряді цивільних вищих навчальних закладів відповідно до потреб держави у військових фахівцях, удосконалення організації, форм і методів військово-патріотичного виховання військових фахівців та допризовників, інтеграція військової і цивільної освіти, співробітництво з військовими освітніми та науковими структурами зарубіжних країн, впровадження багатоступеневої підготовки і безперервного навчання військових фахівців всіх рівнів кваліфікації, створення сприятливих умов для розвитку науки у вищих військових навчальних закладах та підготовки науково-педагогічних кадрів;

шляхи реформування військової освіти: визначення перспективних потреб Збройних Сил України у військових фахівцях з урахуванням воєнної доктрини і можливих змін військово-політичної ситуації, визначення переліку військово-облікових спеціальностей відповідно до потреб Збройних Сил України, проведення реформування військових навчальних закладів і підрозділів військової підготовки студентів цивільних вищих навчальних закладів, проведення акредитації військових навчальних закладів, забезпечення нострифікації дипломів військових фахівців у цивільних галузях виробництва, науки і культури, наукове, правове і організаційно-методичне забезпечення системи військової освіти, удосконалення

управління військовою освітою з урахуванням державних вимог до освітньої, наукової діяльності та специфіки військового відомства, запровадження у системі військової освіти загальноприйнятої практики добору, розстановки і призначення науково-педагогічних працівників усіх рівнів на конкурсній та контрактній основі, створення системи соціального захисту і правових гарантій їх діяльності, створення єдиної системи інформаційного забезпечення військової освіти, її інтегрування у відповідну державну систему» [187].

Разом з тим, прийняті кроки розбудови освітньої галузі не повною мірою задовольняли потреби особистості, суспільства і держави; були недостатніми для результативного функціонування національної системи вищої військової освіти щодо виконання нею основної функції: забезпечення збройних сил професійним кадровим складом.

Якісними змінами характеризується другий етап (1997/2005 рр.) розвитку системи вищої військової освіти. У 1997 р. Указом Президента України була затверджена Державна програма будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р. та постановою Кабінету Міністрів України Концепція військової освіти в Україні та заходи щодо її реалізації. Другий період відзначився корегуванням структури вищої військової освіти, переглядом переліку спеціальностей, за якими відбувалась підготовка військових фахівців, модернізацією значної частини навчальних планів і програм, розвитком органів державного управління вищою військовою освітою, започаткуванням підготовки офіцерського складу оперативного-тактичного та оперативного-стратегічного рівнів, активізацією у вищих військових навчальних закладах науково-дослідної роботи, прийняттям низки нормативно-правових актів, акредитацією вищих навчальних закладів: створенням Науково-методичного центру військової освіти Міністерства оборони України та розроблено Положення про його діяльність.

З середини 2000 р. реформування системи військової освіти проходило під знаком виконання Державної програми реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р., головна мета якої полягала у створенні за принципом оборонної достатності сучасної моделі Збройних Сил України – оптимальних за чисельністю, мобільних, багатофункціональних, добре озброєних, всебічно забезпечених, професійно підготовлених військ, які спроможні виконувати покладені на них завдання у будь-яких умовах.

Протягом 2006/2013 рр., на третьому етапі розбудови вищої військової освіти відбулась суттєва оптимізація мережі вищих військових навчальних закладів. Почали реалізовувати ступеневу систему навчання фахівців для ЗС України від початкової підготовки до оперативного-стратегічного рівня управління. Разом з цим, виникла необхідність додаткового дослідження і визначення нормативної бази, принципів і засад подальшої інтеграції вищої військової школи з цивільною освітою, бо система вищої військової освіти повинна була орієнтуватися на європейські професійні стандарти, єдині для всіх країн Європи.

У 2006 р. Збройні Сили України вступили із затвердженою в рамках середньострокового оборонного планування Державною програмою розвитку ЗС України на 2006–2011 рр., яка заклала підвалини нової моделі ЗС України на основі оцінки умов їх розвитку, визначено цілі застосування і основні завдання ЗС, а також завдання щодо розвитку озброєння і військової техніки, інтенсифікації підготовки військ. Було задекларовано проведення заходів спрямованих на глибинні зміни в системах військового управління, всебічного забезпечення, військової освіти, та перехід на контрактний принцип комплектування, розпочато впровадження нової системи кадрового менеджменту, підготовки військ (сил), оптимізації системи їх всебічного забезпечення, взято курс на прискорену професіоналізацію ЗС та

наближення їх за всіма показниками до стандартів, прийнятих в збройних силах країн-членів НАТО.

З початком активних воєнних дій на Сході України, анексією Криму 2014 р. розпочався й новий етап розвитку національної системи вищої військової освіти. Відбувається реформування системи державного управління вищою військовою освітою, докорінно змінюється вектор підготовки від теоретичного до практичного, серед науково-педагогічних працівників переважна більшість військових-практиків, які викладають предмети на основі конкретних бойових ситуацій. Суттєво оновлюється нормативно-правовий механізм державного управління. Зокрема, ухвалюється Закон України «Про національну безпеку України» [57], «Стратегічний оборонний бюлетень України» [137], «Державна Програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року» [135]. Зазначеними нормативним актами визначено стратегічні завдання та оперативні цілі реформування системи вищої військової освіти: «професіоналізація та створення необхідного військового резерву ЗС України» [137], «удосконалення системи військової освіти та підготовки кадрів, підвищення ефективності роботи системи військової освіти через удосконалення навчально-матеріальної бази, практичне спрямування навчання, впровадження в навчальний процес передових методик підготовки збройних сил держав-членів НАТО» [135].

15 лютого 2019 р. на відкритті 55-ої міжнародної Мюнхенської конференції з безпеки В. Ішінгер слушно зазначив, що «...складно уникнути відчуття, що ми стаємо не просто свідками низки малих і великих криз у світі. Проблема куди фундаментальніша. Очевидно, що в цих умовах нам потрібні нові інструменти управління» [41].

Як показав аналіз наукових джерел, одним із дієвих механізмів системи державного управління вищою військовою освітою, є нормативно-правове регулювання.

І. Якайтис зауважує, що «здійснення регулювання освітніх процесів законодавчими методами (прямо та опосередковано) – складний процес, який вимагає суттєвих теоретичних та методичних напрацювань, адаптація світового досвіду та чіткого визначення цільових орієнтирів в очікуваних результатах» [171].

Як зазначалось вище, існує кілька рівнів державного управління, відповідно до яких розробниками нормативно-правових актів можуть бути різні державні інституції та суспільно-громадські структури. Під час розроблення та ухвалення документа зазвичай держава здійснює організаційно-ресурсне забезпечення, а також впровадження в дію вже ухваленого акта. Суспільно-громадські структури, здебільшого це громадські об'єднання, виконують роль дорадчого органу, який вносить пропозиції щодо вдосконалення змісту документа та контролю за його подальшим впровадженням. Механізми системи державного управління вищою військовою освітою визначений у законах, указах, постановах, наказах та директивах. До можливих розробників нормативно-правових документів, що регулюють діяльність системи вищої військової освіти можна віднести, зокрема: Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки та оборони України, Кабінет Міністрів України, Генеральний штаб ЗС України, Міністерство оборони України, Міністерство освіти і науки України, Командування Сухопутних військ, Командування Повітряних сил, Командування Військово-морських сил.

Нормативно-правове забезпечення вищої військової освіти передбачається законами України: «Про освіту» [59], «Про вищу освіту» [52], «Про фахову передвищу освіту» [61], «Про повну загальну середню освіту» [60], «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [62], «Про військовий обов'язок і військову службу» [53], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [56],

«Про Збройні Сили України» [54], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [55]; Указом Президента України «Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» [188]; постановами Кабінету Міністрів України: «Про створення єдиної системи військової освіти» [189], «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [190], «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» [191], «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [132], «Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу» [192]; наказами Міністра оборони України: «Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів» [127], «Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти» [134], «Про затвердження Положення про вищі військові навчальні заклади» [133], «Про затвердження Інструкції про порядок організації і проведення військового (флотського) стажування, навчальної, виробничої, ремонтної, корабельної та інших видів практики курсантів (слухачів, студентів) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів» [130], «Про затвердження Інструкції про організацію та проведення військово-професійної орієнтації молоді та прийому до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів» [129], «Про затвердження Особливостей прийому на навчання до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних

підрозділів закладів вищої освіти для підготовки військових фахівців тактичного рівня в умовах особливого періоду» [131]; наказами Міністерства освіти і науки України: «Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи» [193]; «Про затвердження Положення про Реєстр вищих навчальних закладів Єдиної державної електронної бази з питань освіти» [194]; «Деякі питання оприлюднення інформації про діяльність вищих навчальних закладів» [195]; «Про затвердження Примірного статуту вищого навчального закладу» [196].

Наприкінці 1991 року законодавчою владою України був ухвалений ряд законодавчих ініціатив, які стали нормативно-правовим фундаментом для розбудови загалом ЗС України та системи вищої військової освіти зокрема. 15 грудня 1997 р. Кабінет Міністрів України видав постанову № 1410 «Про створення єдиної системи військової освіти», якою затвердив Концепцію військової освіти в Україні та заходи щодо її реалізації.

Концепцією військової освіти в Україні закріплено, що «військова освіта являє собою ступінчасту систему безперервного навчання військових фахівців від початкової військової підготовки молоді до навчання офіцерів оперативно-стратегічного рівня» [78].

«Головна мета Концепції – зберегти досягнення вищої військової школи України, її науково-педагогічний потенціал, забезпечити якість підготовки військових фахівців відповідно до сучасних вимог, зменшити витрати на їх підготовку, сформувати і забезпечити розвиток високих моральних якостей громадянина України та захисника Вітчизни» [78].

Концепції військової освіти (1997 р.) є морально застарілою, не відповідає потребам сучасної оновленої української армії та випадає із освітнього нормативно-правового поля. Наразі, потребує перегляду та докорінних змін частина щодо освітніх рівнів підготовки. Адже, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» такий освітньо-кваліфікаційний рівень як «спеціаліст» вилучений і набір на навчання у закладах вищої освіти не

відбувається. На нашу думку, військовій освіті слід теж переглянути підходи до ступневості професійної освіти, вилучити спеціаліста і тим самим зменшити терміни підготовки.

Аналіз нормативно-правової бази, зокрема нової редакції законів України «Про освіту» [59] та «Про вищу освіту» [52] дозволив окреслити ряд викликів та невідповідностей, що заважають сьогодні системі вищої військової освіти забезпечувати сектор безпеки та оборони нашої держави висококваліфікованим кадровим складом. Зазначені документи не завжди враховують специфічність професійної підготовки та перепідготовки військових фахівців. Серед таких суперечностей виступають такі норми законів:

1) відкритість закладів вищої освіти незалежно від форми власності та підпорядкування: така прозорість в роботі зобов'язує майже всю інформацію про діяльність розміщувати у загальному доступі (від штатного розпису до поточних витрат на функціонування). За таких умов вищим військовим навчальним закладам буде складно дотримуватись політики конфіденційності і зберігати таємну інформацію;

2) автономність закладу вищої освіти незалежно від форми власності та підпорядкування: чинним законодавством регламентується незалежність та самостійність в організації наукових досліджень, освітньо-виховного процесу, внутрішньо-економічної діяльності, прийнятті управлінських рішень закладами вищої освіти, що розповсюджується і на вищі військові навчальні заклади. Але така автономність не узгоджується із специфічними особливостями функціонування збройних сил та інших силових структур;

3) незмінний обсяг годин в освітньо-професійних програмах: обов'язкове виконання курсантами вищих військових навчальних закладів певної кількості кредитів за Європейською кредитно-трансферною системою (ЄКТС) не завжди відповідає потребам ЗС України та специфіці навчального закладу;

4) відкрита процедура атестації здобувачів вищої освіти: у вищих військових закладах дотриматись процедури підсумкової атестації курсантів, за якої будь-хто може бути присутнім на іспиті, здійснювати аудіо- та відеозапис, неможливо, адже веде до недотримання збереження таємної і цілком таємної інформації;

5) уніфікація стандартів вищої освіти: неможливо розробити однакові стандарти для цивільних закладів вищої освіти та вищих військових навчальних закладів не порушуючи специфічні особливості останніх;

6) безпосереднє керівництво закладами вищої освіти (незалежно від форм власності та підпорядкування) здійснюється Міністерством освіти і науки України разом із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО): фактично розширюються повноваження МОНу та НАЗЯВО, надається право інспектувати і позбавляти ліцензії. Натомість, значне скорочення прав органів виконавчої влади, що здійснюють опосередковане та безпосереднє керівництво вищими військовими навчальними закладами. Така політика суперечить забезпеченню національної безпеки та оборони країни;

7) «оцінка рівня професійного навчання кадрів для сектору безпеки і оборони має здійснюватися за допомогою ступенів вищої освіти (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук). При цьому ступені вищої освіти не можуть виступати в якості оцінки рівня бойової та спеціальної підготовки силовиків» [123].

Все вищевикладене дозволяє стверджувати, що сьогодні є актуальним та своєчасним розроблення й прийняття спеціального закону «Про вищу військову освіту». Такі дії сприятимуть підвищенню якості функціонування системи вітчизняної вищої військової освіти, забезпечуватимуть збільшення кількісного та якісного складу курсантів вищих військових навчальних закладів.

Разом з тим, слід переглянути відповідність воєнних спеціальностей певній галузі знань.

З метою створення належних умов для якісної підготовки фахівців для ЗС України, для вироблення єдиного підходу в набутті ними компетенцій; для спрощення проходження акредитації при отриманні ліцензії, за якою здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, доцільно звести всі спеціальності, за яким готують військових фахівців в одну галузь знань – 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону».

Наше дослідження показало, що система вищої військової освіти є досить своєрідною, ступеневою, в певній мірі унікальною та надто закритою системою. Як частина загальнодержавної системи освіти вона перебуває у тому ж нормативно-правовому середовищі, що і загальна система освіти. У своїй діяльності дотримується загальних стандартів, хоча при цьому не втрачає своїх відмінних якостей та характеристик, має свою специфічну парадигму та ознаки.

В Україні здобути вищу військову освіту можна на базі повної загальної середньої освіти, а також на базі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста чи освітнього ступеня молодшого бакалавра. Продовжити здобуття вищої військової освіти можна на базі освітнього ступеня бакалавра, магістра та освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» підготовка здобувачів вищої освіти (курсантів, слухачів) у вищих військових навчальних закладах здійснюється в межах галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону за спеціальностями: 251 Державна безпека, 252 Безпека державного кордону, 253 Військове управління (за видами збройних сил), 254 Забезпечення військ (сил), 255 Озброєння та військова техніка, при чому вид (види) діяльності затверджується відповідним державним органом, який забезпечує виконання завдань у сфері національної безпеки, за погодженням з Міністерством освіти і науки України [132].

Для забезпечення потреб військової підготовки існує розгалужена вітчизняна система вищих військових закладів освіти. Підготовка здійснюється в інститутах, академіях та університетах, які входять до єдиної системи вищих військових навчальних закладів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Інфраструктура навчальних закладів системи вищої військової освіти

Підпорядкування	Навчальний заклад
Міністерство оборони України	Національний університет оборони України ім. І Черняховського
	Військовий інститут Київського національного університету ім. Т. Шевченка
	Житомирський військовий інститут ім. С. Корольова
	Українська військово-медична академія
	Военно-дипломатична академія ім. Є. Березняка
Міністерство освіти і науки України	Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого
Генеральний штаб ЗС України	Військовий інститут телекомунікації та інформатизації ім. Героїв Крут
Командування Сухопутних військ	Національна академія Сухопутних військ ім. П. Сагайдачного
	Військова академія (м. Одеса)
	Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
Командування Повітряних сил	Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Кожедуба
Командування Військово-морських сил	Інститут Військово-морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»

Джерело: [116].

В мережі зазначених навчальних закладів передбачена наявність навчальних центрів, науково-дослідних центрів, лабораторій тощо; спеціалізованим полігонам з метою здобуття практичних умінь і навичок за функціями посадового призначення. Право надавати освітні послуги у галузі Воєнних наук надає ліцензія на здійснення освітньої діяльності з підготовки військових фахівців за освітньо-професійними програмами, що відповідають вимогам стандартів вищої освіти та передбачають атестацію випускників і отримання ними документа про вищу освіту державного зразка для подальшої служби на посадах офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб ЗС України, інших військових формувань,

утворених відповідно до законів України. Крім того, заклад вищої військової освіти здійснює наукову, науково-технічну, інноваційну та методичну діяльність [102].

Наразі, О. Васильєв зазначає, що особливість формування державної політики управління вищою військовою освітою визначена метою його функціонування: «забезпечити ЗС України висококваліфікованими військовими фахівцями, здатними ефективно виконувати поставлені завдання у військах (силах) в умовах мирного і воєнного часу» [25, с. 29].

До основних об'єктів державного управління вищою військовою освітою науковці відносять: процес підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації здобувачів вищої освіти; кадрове, матеріально-технічне, інноваційне, інформаційне, навчально-методичне забезпечення процесу навчання у вищих військових навчальних закладах [71, с. 115].

Суб'єктами системи державного управління вищою військовою освітою, за твердженням, доктора наук з державного управління професором Г. Ситника, є органи виконавчої та законодавчої влади, зокрема: Президент України, Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; Міністерство оборони України, Міністерство освіти і науки України, інші державні інститути, посадові особи, діяльність яких прямо чи опосередковано пов'язана із забезпеченням національної безпеки. Науковець вважає, що характерною особливістю прийнятих управлінських рішень визначених вище суб'єктів державного управління є нормативність. Усі дії суб'єктів управління мають бути юридично унормовані та закріплені нормативно-правовими актами [145, с. 28–29].

На державному рівні безпосереднє керівництво системою вищої військової освіти України покладене на Департамент військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України. Департамент є структурним підрозділом апарату Міністерства оборони України та призначений для реалізації державної політики у сфері вищої

військової освіти та науки, гуманітарної і соціальної політики держави у ЗС України [116]. Він є координуючим, методичним та аналітичним органом Міністерства оборони України у цих сферах.

«Департамент військової освіти і науки Міністерства оборони України формує засади та визначає завдання, спрямовані на розвиток воєнної науки, а також пріоритети наукової і науково-технічної діяльності у воєнній сфері, організовує і координує наукові дослідження в інтересах національної безпеки, обороноздатності та підвищення ефективності військово-технічного співробітництва в частині, що належить до його компетенції» [116].

А. Зельницький, О. Заболотний слушно зауважили, і ми погоджуємось з ними, що на результативність функціонування системи вищої військової освіти значний опосередкований вплив має низка зовнішніх та внутрішніх чинників, які наділені властивостями змінюватись у часі та за інтенсивністю дії. До зовнішніх чинників науковці відносять: демографічні, екологічні, адміністративно-управлінські, релігійні, науково-методичні, інноваційні, воєнно-політичні, матеріально-технічні, соціально-економічні; до внутрішніх – морально-психологічні, навчально-методичні, санітарно-гігієнічні, фінансові, самоврядні, адміністративно-розпорядчі, інформаційні. «Серед зовнішніх чинників впливу на систему вищої військової освіти є такі, що мають характер стійких тенденцій, кардинально змінити які у короткий проміжок часу практично неможливо». До таким можемо віднести, зокрема, демографічні, екологічні, релігійні чинники, які не можуть швидко змінювати вектор свого розвитку, але впливають на національні освітні процеси. Разом з тим, певний вплив на реформування та вектор розвитку вітчизняної системи вищої військової освіти мають і глобальносвітові тенденції наукового пізнання, збільшенням інформаційного простору, формулювання щодо потреб розвинених країн світу у висококваліфікованих працівниках. Всі визначені чинники мають подвійний механізм дії на систему вищої військової освіти: вони можуть як сприяти її розвитку, так і

гальмувати цей процес. Наразі, українські вчені відзначають, що український військовий освітній простір має «постійно реагувати на вплив різноманітних чинників і розвиватися за допомогою пошуку нових парадигм» [65, с. 118].

Актуальність подальшого реформування військової освітньої системи зумовлена такими чинниками [36]:

- прийняття низки важливих державних нормативних документів щодо безпекової та оборонної політики держави, розвитку ЗС України;

- приведення інфраструктури системи військової освіти (вищі військові навчальні заклади, навчальні центри, полігони тощо) у відповідність до поточних та перспективних потреб ЗС України у військових фахівцях кадру та запасу з урахуванням їх планового та прогнозованого відтоку;

- знецінення попередніх потреб, можливостей та обставин адекватного реагування на виклики, що виникали перед військовою освітою протягом останнього, досить тривалого часу;

- необхідність переходу до нової дидактичної системи в підготовці військових фахівців на інноваційних засадах щодо планування, організації і термінів теоретичної та практичної підготовки фахівців тактичного, оперативного, стратегічного рівнів, оновлення змісту військової освіти, застосування інформаційних технологій, програмних продуктів, сучасних тренажерів, навчальних середовищ, засобів моделювання;

- не сформованість якості підготовки військових фахівців, методик і критеріїв її об'єктивного оцінювання новим поглядом планування та проведення бою, операції на різних театрах військових дій із комплексним застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій, сучасних систем озброєння та військової техніки;

- недостатність вжиття нормативно-правових та організаційних заходів щодо підвищення інноваційної складової в усіх сферах діяльності вищих військових навчальних закладів.

Це зв'язано із завданнями, які мають виконувати механізми управління військовою освітою, а саме із:

- інтеграцією системи військової освіти до наукової системи держави і освіти вищої школи;

- формуванням нормативно-правового підґрунтя військової освітньої системи; підготовкою у вищих військових навчальних закладах, військових підрозділах вищих навчальних закладів спеціалістів військової справи певної спеціальності і спеціалізації з врахуванням особливостей їх військово-професійної роботи;

- забезпеченням різноманітних передумов для безперервного покращення якості знань, практичними навичками спеціалістів військової справи, їх творчим розвитком, саморозвитком та самореалізацією;

- нарощуванням потенціалів наукової, інноваційної складової вищих навчальних закладів, спрямованих на покращення рівня знань спеціалістів військової справи, створювання новітньої системи озброєння, забезпечення технікою та її модернізацією;

- координацією роботи військової освіти, здійснюваної компетентними управлінськими органами у рамках їх повноважень;

- послідовним укомплектуванням вищих навчальних закладів, військових підрозділів вищих військових навчальних закладів складом постійного та змінного характеру;

- достатнього фінансування і матеріально-технічного забезпечення підготовки спеціалістів військової справи.

Посиленням ефективної діяльності механізмів управління військовою освітою держави передбачено реалізацію таких напрямів, як:

- оптимізація управлінської структури кожного рівня на основі функціональної мети та мережі вищих військових навчальних закладів та військово-навчальних підрозділів закладів вищої освіти; упровадження програмно-цільового управлінського типу; прозорий характер експертиз,

рішень, апробацій та утвердження нормативно-правових нововведень змістової, матеріальної складової військової освіти;

– формування моніторингової системи задля можливості здійснення ефективних рішень управління, їх позитивних наслідків для якості підготовки спеціалістів військової справи;

– впровадження сучасного інформативно-управлінського і комп'ютерного технологічного забезпечення;

– демократизація процедури призначення та атестування науково-педагогічного складу та керівників;

– підвищення кваліфікаційного рівня працівників управлінської системи.

Отже, втілення концептуальних положень, спрямованих на розвиток механізмів державного управління військовою освітою повинне забезпечувати перехід до нових типів гуманістично-інноваційного військового навчання, що спричинить зростання військово-професійних, інтелектуальних, наукових, культурних, духовно-моральних потенціалів спеціалістів військової справи. Це, в свою чергу, зумовить позитивні зрушення у військовій освіті і науці, підготовці кваліфікованих кадрів військової справи, зміцненні обороноздатності держави, розвитку теоретичної та практичної складової військового мистецтва. Збільшиться незалежність і посилиться самодостатність фахівців військової справи та їх творчий потенціал, що допоможе виконувати поставлених цілей з будь-якими умовами та рівнями складності. Це також зумовить активізацію процесів національного самовизначення фахівців, їх авторитетність у соціумі та статусність українських офіцерів на міжнародній арені.

Висновки до розділу 1

Здійснений теоретико-методологічний аналіз формування механізмів державного управління вищою військовою освітою дозволив встановити, що вища військова освіта є унікальною, закритою, нелінійною освітньою системою, яка з одного боку є, частиною загальнодержавної системи освіти, з іншою це системний елемент військової освіти України, перебуває у єдиному нормативно-правовому полі галузі освіти, у своїй діяльності дотримується загальної стандартизованості, але при цьому має особистісну специфічну парадигму й ознаки, має окремі структурні елементи. Аналіз наукових джерел дозволив виділити та уточнити основні принципи побудови вищої військової освіти, зокрема це принципи: доступності, неперервності, наступності, ступеневого навчання військових фахівців з урахуванням специфіки їх військової служби.

Доведено, що сутність вітчизняної системи вищої військової освіти полягає у забезпеченні високого рівня підготовки військових фахівців, які б були наділені стійкими професійними знаннями, вміннями та навичками, високорозвиненим інтелектом, загальною та військово-професійною культурою, були здатними ефективно виконувати поставлені завдання щодо оборони цілісності України та недоторканості її кордонів, до розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень в нестандартних умовах за всіма спеціальностями й освітньо-професійними програмами. Досягнення окресленої мети і завдань (забезпечення високого рівня професійно-інтелектуальної компетентності, морально-психологічної підготовки майбутніх воєнних фахівців) здійснюється за допомогою використання інноваційних видів, форм, методів та засобів навчання. Наразі, було доведено, що система вищої військової освіти в Україні забезпечує наукову, загальнокультурну, загальновійськову та практичну підготовку

офіцерів ЗС України і є підґрунтям для формування професійної компетентності військових кадрів.

Зазначено, що державне управління вищою військовою освітою – це чітко організований системний процес управління, заснований на нормативному, інституційному та організаційному підходах, здійснюється державою через систему органів державної влади, вимагає від останніх формування умов та механізмів для забезпечення високого рівня професійно-інтелектуальної компетентності, морально-психологічної підготовки майбутніх воєнних фахівців.

Під механізмом державного управління розуміємо один із елементів загальної системи державного управління, який включає економічні, мотиваційні, організаційні і правові засоби цілеспрямованого впливу державних органів влади на освітню систему професійної підготовки здобувачів вищої освіти в контексті виконання кадрового замовлення на підготовку військових фахівців. Встановлено, що основними принципами формування механізму державного управління у сфері військової освіти є: принцип цілеспрямованості (поєднання різнопланових елементів, які націлені на розв'язання визначених завдань), принцип плановірності (націленість на вирішення коротко-, середньо- та довгострокових завдань), принцип динамізму (адаптивність до внутрішніх та зовнішніх чинників середовища), принцип цілісності (інституційна узгодженість всіх елементів, поєднаних в єдину діяльнісну систему), принцип автономності (наявність індивідуальної просторової метрики, формування локального масштабу часу), принцип моделювання (створення множинних автономних моделей, які зображають одну із площин механізму та забезпечують його результативне функціонування в цілому), принцип безперервності (забезпечення системного функціонування на всіх етапах існування об'єкта управління), принцип надійності (створення організаційно-правових, інституційних, соціальних умов для результативної роботи об'єкта управління), принцип

ефективності (вибір з низки існуючих та використання найефективнішого засобу досягнення поставленої мети), принцип несуперечливості законам управління (створення комплексу заходів формування механізму управління, спрямованих на подолання конфліктно-антагоністичних форм розвитку суперечностей).

Визначено та конкретизовано понятійно-категоріальний апарат предметного простору дослідження. До основних дефініцій дослідження віднесено поняття: «освіта», «вища військова освіта», «система вищої військової освіти», «ступені вищої військової освіти», «державне управління вищою військовою освітою», «механізми державного управління», «механізми системи державного управління вищою військовою освітою».

У ході дослідження охарактеризовано основні історико-правові та управлінські засади формування державної політики управлінням вітчизняною системою вищої військовою освітою. Наразі, визначено основні завдання і напрями реалізації механізмів управління військовою освітою, які є актуальними з огляду на необхідність вдосконалення відомчої нормативно-правової бази, приведення інфраструктури системи військової освіти (вищі військові навчальні заклади, навчальні центри, полігони тощо) у відповідність до поточних та перспективних потреб ЗС України у військових фахівцях кадру та запасу з урахуванням їх планового та прогнозованого відтоку, налагодження співпраці вищих військових навчальних закладів з міжнародними партнерами, впровадження сучасного інформативно-управлінського і комп'ютерного технологічного забезпечення та ін.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ КОРЕНІВ І СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ

2.1. Міжнародний досвід державного управління вищою військовою освітою

Система вищої військової освіти України, як показує аналіз наукових джерел, є інституційно-структурною складовою загальнодержавної оборонної політики, виступає одним з ключових елементів поступального розвитку збройних сил та інших державних військових організацій, має опосередкований вплив на їх боєздатність та дієве функціонування. Основним продуктом системи вищої військової освіти, на думку політичного діяча, доктора наук з державного управління, професора, генерала армії України С. Полторака, є «підготовлені військові кадри для Збройних Сил та інших військових формувань України; від якості їх підготовки прямо залежить здатність сил оборони України, а відтак і сектору безпеки та оборони держави загалом протистояти зовнішній збройній агресії» [121, с. 3].

Наразі, забезпечення високого рівня підготовки майбутніх офіцерів, якого сьогодні потребують українські реалії, неможливе без врахування позитивного досвіду провідних країн світу в галузі військової освіти. Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Німеччина, Франція та інші країни-члени НАТО за час свого існування накопичили достатню сукупність інформації щодо реформування та розвитку професійної воєнної освіти, функціонування вищих військових навчальних закладів, їх взаємодії з цивільними закладами вищої освіти.

Разом з тим, слід пам'ятати, що закордонний позитивний досвід має бути не бездумно перенесений в українські реалії, а науково опрацьований із виробленням рекомендацій щодо можливості його імплементації у вітчизняну систему вищої військової освіти.

Аналіз закордонного досвіду показав, що у всіх досліджуваних нами країнах-членах НАТО: Великій Британії, Литви, Німеччині, Польщі, США, Туреччині, Франції, – система обороноздатності країни загалом, і вищої військової освіти зокрема, функціонує в умовах централізованого державного керівництва, а термін «збройні сили» має інше наповнення, яке пов'язує із наявністю у складі національного війська іррегулярних формувань. Наразі, у Великій Британії і Німеччині це територіальні війська, Польщі – формування міліції і війська регіональної оборони, США – територіальні формування, Туреччині – жандармерія, Франції – військова жандармерія. За твердженням дослідників, таке поєднання забезпечує підвищення рівня мобільності, мобілізаційної підготовленості, гнучкості армії в цілому [197].

Досвід різних країн щодо організації військової підготовки і навчання доводить, що більшість поглядів сфокусовано виключно у площині «швидкого відтворення» або «здатності до швидкого відтворення» потужності, боєздатності та кадрового потенціалу національних збройних сил та інших воєнних угруповань. Зокрема, військовою доктриною Великої Британії «Забезпечення безпеки Британії в епоху невизначеності» (2010 р.) визначено напрямок розвитку воєнної сили країни загалом, та військової освіти зокрема. Наразі, було затверджено, що «розроблені та прийняті доктринальні документи свідчать про устремління керівництва Великої Британії оптимізувати законодавчу базу для використання збройних сил держави як силовий інструментарій національної політики» [33, с. 16]. Національною військовою стратегією США визначено і закріплено основні положення щодо розбудови національних збройних сил. Зокрема, у документі зазначено: «Національна безпека і процвітання держави є

поняттями, невіддільними одне від одного. Вони забезпечуються зокрема і збереженням провідних позицій США на міжнародній арені... Зміцнення міжнародної та регіональної безпеки потребує, щоб наші збройні сили могли використовуватися в будь-якій точці світу й одночасно мали спеціалізацію за регіонами... Ми й надалі забезпечуватимемо підтримання своєї передової присутності в різних регіонах і можливість доступу до загальносвітових ресурсів, баз, морських портів, аеродромів у всьому світі» [104, с. 28; 105, с. 29].

Індивідуальні підходи до структури та змісту вищої військової освіти в кожній європейській та іншій країні світу обумовлені низкою викликів, зокрема: суб'єктивним розумінням національних інтересів, державною політикою щодо забезпечення обороноздатності держави та безпеки її громадян, можливостей національної економіки, очікувань суспільства від збройних сил [126].

У більшості країн Європи та світу прослідковується чітка ступеневість військової підготовки: початкова військова освіта (військові ліцеї, школи, військові частини, навчальні центри), середня військова освіта (військові училища, коледжі, школи, академії, навчальні центри, курси), вища військова освіта (військові університети та академії, курси). А також розподіл періоду підготовки на первинну та спеціальну військову підготовку, які у свою чергу мають дві частини: теоретичне навчання та практика у діючих бойових частинах.

Основними закономірностями розвитку закордонних військових систем освіти виступає обмін слухачами під час організації навчання офіцерських кадрів із країн-партнерів із обов'язковим урахуванням національних інтересів. Наразі, американська програма підготовки іноземних військових фахівців – IMET (International Military Education and Training), започаткована у 1976 р. з метою підготовка іноземних військових, організована згідно з американськими нормами та відповідно до чинного законодавства США.

Американська державна політика розглядає програму ІМЕТ як ефективний зовнішньополітичний інструмент, який дозволяє створювати сприятливі умови для розширення впливу США в різних регіонах світу. Вимоги до курсантів-іноземців програми ІМЕТ визначив міністр оборони США У. Коен. Він зокрема зазначив, що: «курсанти військових навчальних закладів Сполучених Штатів повинні бути щирими друзями Америки, повністю поділяти наші інтереси й цінності, добре знати озброєння та військову техніку США і активно пропагувати необхідність оснащення ними національних збройних сил» [200, с. 15].

У США навчання військових кадрів здійснюється у різних організаціях та установах, а саме: у військових навчальних закладах міністерства оборони, на курсах позавійськової підготовки офіцерів резерву ROTC (Reserve Officers Training Corps) при цивільних вищих навчальних закладах, під час прямого набору цивільних осіб на офіцерські посади.

Основним джерелом комплектування офіцерських кадрів тактичної ланки (до 40%) є школи ROTC (ROTC – Reserve Officer Training Course), які є по своїй суті курсами позавійськової підготовки, які можна порівняти з нашими військовими кафедрами та факультетами у цивільних ВНЗ. Другим великим джерелом (до 30%) є цивільні особи, які пройшли повний курс навчання у цивільних коледжах, і які, перед тим як стати офіцерами, проходять навчання в школах підготовки офіцерів видів збройних сил [26]. Третє джерело – випускники військових академій видів збройних сил: у ВестПойнт – для Сухопутних військ, у Колорадо-Спрінгс – для Військово-повітряних сил, в Аннаполісі – для Військово-морського флоту.

У подальшому офіцери збройних сил США підвищують кваліфікацію на різноманітних курсах та навчаються в різних навчальних закладах (школах, коледжах, інститутах). Причому офіцери мають можливість здобувати освіту не лише у видових навчальних закладах, а й у навчальних закладах інших видів збройних сил та цивільних навчальних закладах, що

готують фахівців з питань національної безпеки, а також у військових училищах збройних сил дружніх країн [50].

Серед країн-членів НАТО, крім американської системи підготовки військових офіцерських кадрів, значне місце посідає й досвід організації професійно-військового навчання Великої Британії, Німеччини та Франції.

Організація вищої військової підготовки у Великобританії це цілісний безперервний процес. Після отримання початкової військової освіти, курсанти мають змогу продовжувати навчання у вищих військових навчальних закладах різних родів військ (сухопутні війська – військове училище м.Сандхерст; військово-повітряні сили – Авіаційний коледж м. Крануелл, військово-морські сили – Академія оборони Великобританії), а також на курсах підвищення кваліфікації. Разом з тим, система вищої освіти охоплює не лише заклади вищої освіти, як в Україні, до неї належать і середні військово-навчальні заклади. Наприклад, у сухопутних військах Об'єднаного королівства вищу військову освіту забезпечує військове училище м.Сандхерст, що є середнім військовим навчальним закладом [210].

Історія трансформації системи військової освіти Великої Британії бере свій початок з середини 90-х рр. ХХ ст. Перші реформи дослідники пов'язують зі змінами вимог до офіцерського складу у ЗС країни. Сьогодні в англійській армії є офіцери двох типів: кадрової та короткотермінової служби [209].

Офіцери короткотермінової служби перебувають у національних збройних силах відповідно до укладених контрактів, терміном від трьох до восьми років, при цьому із обов'язковим дозволом відбіркової комісії Міністерства оборони Об'єднаного королівства. По закінченню перших двох років служби вони можуть претендувати на посади офіцерів кадрового складу, за бажанням [208]. Під час організації військової підготовки увага приділяється тісній взаємодії між видами збройних сил.

Також для проходження військової служби за контрактом залучаються і випускники цивільних закладів вищої освіти країни. З ним укладається контракт від п'яти років.

Аналіз наукового доробку показав, що вища військова освіта Великобританії має ступеневий характер, загальна програма навчання для має три періоди тривалістю по 14 тижнів кожен період. Наразі, до програми підготовки, крім загально-професійних військових дисциплін (тактика, вогнева підготовка, воєнна історія, організація військ, військове законодавство, стройова і фізична підготовка та ін.), входять і предмети зі змістом особистісної направленості: лідерство, комунікативність, стресостійкість, фізична витривалість. Процес професійної підготовки завершується стажуванням курсантів у діючих бойових підрозділах [206, с. 44–45]. Перед початком підготовки, майбутні курсанти проходять чотиритижневий курс практичної спеціалізації, куди приймають вступників-офіцерів із досвідом участі у бойових діях. Програмою підготовки майбутніх військових офіцерів передбачено теоретично-професійну та практично-професійну освітню складову. Слід відзначити, що практично-професійна частина об'єднує загальновійськову і спеціальновійськову складові.

На державному рівні загальне управління системою вищої військової підготовки здійснює заступник начальника штабу оборони збройних сил країни, безпосереднє управління доручене штабам різних родів військ (сухопутних військ, військово-повітряних сил, військово-морських сил), які організовують навчання особового складу, підготовку офіцерів, розробляють військову доктрину родів військ [209].

Таким чином, все вище викладене дозволяє стверджувати, що система вищої військової освіти Великої Британії направлена на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, який багатоступенево та неперервно вдосконалює свої знання, уміння і навички протягом усієї військової кар'єри. Багато уваги в системі навчання приділено періодичному стажуванню

офіцерських кадрів. Курсанти досить тривалий час, під час навчання в училищах, академіях, постійно проходять стажування у військових частинах. Також, для професійних офіцерів розроблена ґрунтовна програма ступеневого підвищення кваліфікації із використанням мережі спеціалізованих навчальних центрів різних родів військ, курсів підвищення кваліфікації, центрів практичної підготовки. Як зазначають С. Богунов, О. Черних, Ю. Черних, вища військова освіта Об'єднаного королівства орієнтована на: «оптимальне співвідношення гуманітарної, природничо-наукової та спеціальної (професійної) складових, вузьку спеціально-професійну спрямованість підготовки військових фахівців усіх рівнів і ланок управління, підготовку військових фахівців із вищою освітою на засадах інтеграції військових навчальних закладів із відповідними цивільними ВНЗ з урахуванням специфіки майбутньої військово-професійної діяльності офіцера» [206, с. 45].

Німецька система підготовки висококваліфікованих військових кадрів, на думку експертів, вважається однією з найкращих серед країн-членів НАТО. Тут система військової освіти носить етапний характер, організована безпосередньо у воєнних частинах, школах різних військових формувань, офіцерських школах та університету бундесверу. В основу військової підготовки покладено принципи комплексності та багаторівневості. У процесі підготовки основна увага приділяється формуванню у майбутніх офіцерів навички критичного мислення, лідерських якостей, комунікативних здібностей та ін. Опанувати обрану спеціалізацію курсанти починають під час здобуття вищої військової освіти в університеті бундесверу.

Німецька система вищої військової освіти носить ступеневий характер. Так, перший ступінь підготовки триває 13 тижнів, це початковий рівень, на якому здійснюється підготовка старших офіцерів у штабах. Основною метою першого рівня є засвоєння основних знань для проходження служби в армії та визначення потреби у подальшому продовженні навчання. Другий ступінь,

середній рівень, призначений для підготовки старших офіцерів, які будуть проходити військову службу у штабах бундесверу та НАТО на посадах офіцерів генерального штабу, офіцерів відділів штабів та офіцерів генеральних штабів тих держав, які не є членами НАТО. Третій ступінь підготовки – організовується курси підвищення кваліфікації для генералів, старших офіцерів, як виняток – цивільні працівники проходять перепідготовку перед призначенням в штаби НАТО.

Система вищої військової підготовки Франції здебільшого є безкоштовною. Основним здобутком французької системи підготовки, на думку експертів, є однаково високий рівень якості підготовки як у столичних закладах вищої військової освіти, так і в провінціях. «Керівництво Франції надає особливого значення в підготовці та комплектуванні збройних сил кваліфікованими, політично благонадійними, професійно підготовленими офіцерами, з глибокими та різнобічними знаннями. Загалом 90% офіцерського складу французької армії із династій сімей військовослужбовців та представників середньої та великої буржуазії» [34].

Є. Брижаний, досліджуючи формування професійної готовності офіцерів в арміях провідних країн світу, зазначає, що серед громадян Франції військові професії користуються високим попитом і є дуже престижними. Адже, посада офіцера забезпечує досить високий дохід, стабільне матеріальне становище і соціальний захист [21, с. 24].

У Франції військова освіта організована у кілька етапів. На перший – початковий етап. Тут задіяні так звані ліцеї оборони (Les lycées de la défense), де здобувачі освіти отримують повну середню освіту як можливість розпочати навчання у закладі вищої освіти. Основною особливістю таких військових ліцеїв є те, що у цих навчальних закладах здобувається початкова військова спеціалізація. Як зазначає А. Стрелецький, «отримати атестат про середню освіту у ліцеї оборони непросто через високі вимоги (за статистикою в середньому з випускників ліцею тільки 80% отримують

свідоцтво про закінчення середньої школи, що дає змогу навчатись у вищих навчальних закладах, решту протягом навчання відраховують)» [152]. Другий етап підготовки – це навчання у французьких офіцерських школах. Особливістю цих закладів є постійне оновлення та вдосконалення освітньо-професійних програм, зміст яких враховує приклади реальних бойових операцій та бойової підготовки в діючих військах країн НАТО, а саме: останні світові досягнення в галузі військової тактики та тактичного оснащення, ведення війн в сучасних умовах змін, особливості військових конфліктів, особлива увага приділена фізичній витривалості курсантів та опануванню військовими видами спорту. Третій етап – етап стажування у діючих військових угрупованнях, навчання у «практичних школах» різних родів військ. Стажування триває два роки, під час якого курсанти оволодівають командними та практичними навичками використання військового озброєння. Успішне завершення стажування дає право здобувачеві освіти продовжити навчання у вищих військових навчальних закладах. Четвертий етап має три рівні: навчання у штабній школі, загальновійськовій школі та центрі вищих військових досліджень національної оборони. Підготовка відбувається у штабах різних родів військ.

Країна-член НАТО Туреччина теж активно розвиває систему вищої військової освіти. Командування збройних сил Туреччини приділяє серйозну увагу підготовці офіцерських кадрів, тим самим забезпечуючи комплектування армії кваліфікованими і політично благонадійними офіцерами. В процес навчання впроваджуються нові, більш ефективні методи, вдосконалюється навчально-матеріальна база. Важливе значення надається морально-психологічній та фізичній підготовці офіцерських кадрів, працюють над виробленням в них вольових якостей і фізичного гарту, що необхідно для ведення бойових дій в різних умовах.

Офіцерські кадри готуються в основному в національних військових навчальних закладах. Але практикується, як в більшості країн-учасниць

Північноатлантичного альянсу навчання за кордоном, головним чином в США і Німеччині. На основі діючого в Туреччині законодавства підготовка офіцерських кадрів здійснюється в системі військових навчальних закладів, в університетах та інших цивільних закладах вищої освіти, а також за рахунок відбору з офіцерів запасу і унтер-офіцерів.

Вищу військову освіту офіцери турецьких збройних сил отримують у військових академіях, які об'єднали територіально (п'ять з шести академій розташовані в м. Стамбул) і підпорядковуються єдиному начальнику військових академій (у званні армійського генерала). Йому ж підпорядковані і вищі курси командного складу, які неофіційно вважаються академією генерального штабу. В університеті та інших цивільних вищих навчальних закладах офіцерські кадри для збройних сил Туреччини готуються за спеціальностями, яких вони не можуть бути навчені у військових училищах.

Для подальшого вдосконалення командних навичок і спеціальних військових знань випускників вищих військових навчальних закладів направляють до відповідних училища родів військ: лікарі і ветеринари – на вищі медичні курси (Анкара), викладачі іноземних мов – до військового училища іноземних мов (Анкара), інженери різних профілів – в бронетанкове (Енимахалле), ракетно-артилерійське (Полатли), інженерне (Чанкая), транспортний (Буджа), служб тилу (Баликесір), армійської авіації (Гюверджінлік, Анкара) і зв'язку (Анкара). Особи, які закінчили різні факультети цивільних закладів вищої освіти, незалежно від їх бажання і віку можуть призиватися на дійсну військову службу в якості офіцерів, якщо в збройних силах потрібні спеціальності, якими ці особи володіють. Отже, багатоступенева система вищої військової освіти Туреччини дозволяє здійснювати ретельну фільтрацію командних кадрів і комплектувати керівний склад збройних сил строго за класовою і ідеологічному ознаками.

Литва, країна-член НАТО, має спільне пострадянське минуле з Україною: Варшавський договір, обопільні вектори розвитку та ін. Тому

досвід перебудови литовської системи вищої військової освіти для України є вагомим і цінним, зразком рішучих дій на шляху реформування національних збройних сил.

У Литві підготовка військових кадрів має ступеневий характер, організована за тактичним (L1, L2), операційним (L3), стратегічним (L4) рівнями. Підготовка офіцерів для посад тактичного рівня здійснюється у Військовій академії імені генерала Йонаса Жемайтиса носить дворівневий характер [213].

Навчання (L1) за військовими освітніми програмами в академії інтегруються із цивільними університетськими планами. Курс має дві частини: програма підготовки за цивільними планами та базова військова освіта. Є також низка курсів із визначеною спеціалізацією. Навчання триває 4 роки (3,5 роки навчання за цивільними планами, 0,5 року – військова підготовка). Випускник Військовій академії отримує після завершення навчання кваліфікацію бакалавра. Навчання (L2) – це командно-штабні, спеціальні, кваліфікаційні та інші курси підвищення кваліфікації офіцерів молодших та середніх рангів. На ступені L2 військовий фахівець має вдосконалити свої особистісні та професійні компетентності для роботи в штабах військових частин, планування і проведення бойових операцій та ін. [214]. Навчання курсантів на третьому операційному рівні (L3) організована у Військовій академії або у закордоном. Зокрема підготовка офіцерів організована у вищому військовому навчальному закладі «Балтійський оборонний коледж», який знаходиться в Естонії. Навчання офіцерів на стратегічному рівні (L4) здійснюється на магістерськими освітніми програмами підготовки за спеціальностями «Національна безпека та оборона», «Військова дипломатія» та «Управління персоналом». Термін навчання: 2 роки. Як і в інших країнах-членах НАТО, у Литві активно впроваджуються курси підвищення кваліфікації офіцерських кадрів. Вони є умовою отримання вищої посади та військового звання [213, с. 17–18].

Польська система вищої військової освіти, як і литовська, найбільш подібні до української, адже мають спільне коріння – радянську систему формування освітнього процесу та збройних сил, була членом Варшавського договору. З 90-х рр. минулого століття, Республіка Польща пройшла тривалий шлях реформ і сьогодні має одну з кращих систем військової освіти на пострадянському просторі. Система військової підготовки має розгалужену мережу закладів освіти, зокрема: Військово-технічна академія у м. Варшава, Військова академія сухопутних військ ім. генерала Тадеуша Костюшка у м. Вроцлаві; Академія військово-повітряних сил у м. Демблін; Військово-морська академія в м. Гдиня; Академія воєнного мистецтва (колишня Академія національної оборони) у м. Варшава [212].

Підготовка офіцерів на первинні посади має ступеневий характер, організована за освітніми рівнями бакалавра і магістра. Наразі, вся система військового навчання Польщі підпорядкована єдиній меті: максимальне дотримання стандартів і вимог НАТО [211, с. 203].

Сьогодні польська система вищої освіти пропонує потенційним вступникам кілька варіантів підготовки, де поєднуються навчання у вищих військових навчальних закладах та у цивільних закладах вищої освіти. Перший варіант, традиційний, підготовка майбутніх офіцерів відбувається у вищих військових навчальних закладах за освітніми ступенями бакалавра (отримання першої офіцерської посади тактичного рівня) та магістра (отримання технічного рівня підготовки, призначення на посади з науковою спрямованістю).

Другий варіант, інтегрований, освітній ступінь бакалавра здобувається у цивільному закладі вищої освіти, а навчання у магістратурі – організовано у вищому військовому навчальному закладі. Такий тип підготовки розрахований на офіцерські посади, які за вимогами кваліфікаційних характеристик потребують ступеня магістра (логісти, військова техніка і озброєння та ін.). Також, є інший інтегрований варіант, коли «освітній рівень

бакалавра здобувається у цивільному закладі вищої освіти з подальшим проходженням навчальних курсів у офіцерських школах (навчальних центрах) (стосується напрямів підготовки офіцерів, навчання яких за їх спеціальностями недоцільно проводити у вищому військовому навчальному закладі». У цивільних закладах вищої освіти може організовуватись і військова підготовка магістрів з подальшим стажуванням на офіцерських курсах (право, фармакологія, теологія та ін.) [211, с. 204–205].

Отже, с творена в Польщі система вищої військової освіти має низку переваг, зокрема: формує високопрофесійний кадровий потенціал для національних збройних сил, забезпечує потреби держави у офіцерському складі, має ґрунтовний науковий потенціал у галузі обороноздатності держави та озброєнні, створені система навчання надає можливість фінансування вищих військових навчальних закладів не лише із бюджету міністерства оборони.

Як бачимо, закордонна вища військова освіта всіх рівнів, передусім тактичного, виступає узагальненою системою навчання майбутніх офіцерів для забезпечення збройних сил фахівцями, які здатні керувати бойовими підрозділами, виконувати надскладні воєнні завдання в різних нестандартних ситуаціях, займатись вихованням та розвитком особового складу воєнного підрозділу, мати професійні навички щодо використання та експлуатації сучасних одиниць озброєння.

Основними характеристиками систем вищої військової освіти у країнах Європи та світу є: особлива увага з боку вищого військового навчального закладу та державного управління приділяється змісту навчальних планів і програм, інтеграції різних навчальних дисциплін, запровадженню інноваційних форм підготовки, зокрема змішаної; процесу навчання залучаються військові-практики із центральних штабів, інших науково-дослідних установ; під час підготовки у навчальних групах об'єднуються курсанти з різних родів та видів військ, інженерно-технічних та гуманітарних

факультетів; впровадженню інформаційних технологій; постійному оновленню навчально-методичної та матеріально-технічної бази вищих військових закладів освіти.

Аналіз позитивного закордонного досвіду дозволив визначити основні напрями спрямованості державного управління вищою військовою освітою у провідних країнах світу, зокрема, це: забезпечення національних інтересів держави, її обороноздатності та цілісності; створення єдиної системи вимог до професійної характеристики бойового офіцера; визначення основних принципів функціонування національної вищої військової освіти; організація розвитку системи вищої військової освіти, її фінансування, матеріально-технічного оснащення, оновлення змісту освіти та ін. Наразі, узагальнення заходів, спрямованих у провідних країнах світу на реалізацію державної освітньої військової політики наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Тенденції розвитку національних систем вищої військової освіти
провідних країн світу**

Напрямок розвитку	Зміст основних заходів
Забезпечення національних інтересів	захист територіальної цілісності, дотримання безпеки громадян
	формування системи економічного, політичного, дипломатичного, інформаційного тиску
	організація миротворчих і гуманітарних місій
Супроводження вищої військової освіти	суворий відбір кандидатів на навчання за військовими спеціальностями
	чітка система відрахування осіб, які непридатні до опанування обраними спеціальностями
	розроблення єдиних стандартів навчання
	створення для курсантів оптимальних умов навчання
	вироблення прозорої системи контролю за процесом підготовки та оцінювання знань
	використання в процесі підготовки інформаційно-комунікаційних технологій, змішаних систем навчання
	організація оновлення матеріально-технічного забезпечення процесу підготовки

Джерело: [126].

Спрямованість роботи закордонних вищих військових навчальних закладів зумовлена відповідними директивами органів військового управління відповідно до потреб держави та запитів суспільства. Велика увага приділяється вивченню проблем міжнародного співробітництва у галузі воєнних наук та миротворчої діяльності.

Суттєва відмінність між Україною та іншими країнами спостерігається у відсутність в останніх чіткої градації мережі закладів освіти за рівнями акредитації, що сьогодні є в Україні. У переважній більшості європейських країн та США назва закладу освіти не залежить від освітніх послуг, які він надає. Тобто, «військова школа» може приймати на навчання випускників академій, надавати послуги щодо підвищення кваліфікації діючим військовим та ін. Разом з тим, основною вимогою призначення на посаду є кількомісячне стажування у школах різних родів військ, термін навчання різний: від двох тижнів (США) до дванадцяти місяців (Туреччина).

Сьогодні західні збройні сили орієнтовані на «війни шостого покоління». Зазначений тип війни, за твердженнями військових дослідників, характеризується війною інноваційних видів зброї, штучного інтелекту, «війною інформаційних потоків», впровадженням глобальної розвідувально-інформаційної системи космічного базування, єдиної для всіх стратегічних ударних і оборонних сил координатною системою [201, с. 23]. Головною метою війни шостого покоління є «підрив економіки, системи управління, морального духу нації, життєдіяльності держави і знищення військових об'єктів» [201, с. 25].

Враховуючи особливості війни шостого покоління, зростання потреби збройних сил у високоінтелектуальних військових кадрах, система вищої військової освіти має спрямувати свої зусилля на формування у курсантів відповідних знань, умінь та навичок майбутнього. Тобто, українська система вищої військової освіти має носити випереджувальний характер. Як це сьогодні відбувається у провідних країнах-членах НАТО. Національна

військова освіта має стати джерелом, що формує інтелектуальний та духовний військовий потенціал країни.

До загальних тенденцій розвитку світових систем вищої військової освіти слід віднести: забезпечення національних інтересів шляхом формування високопрофесійного військового кадрового потенціалу; військова освіта має тісний зв'язок з національними традиціями, культурою, духовністю; високий рівень результативності підготовки курсантів на всіх етапах навчання; використовує кращі світові практики та активно впроваджує міжнародне співробітництво; виважена інтеграція військової освіти з цивільною; високі видатки з боку держави на утримання вищих військових начальних закладів; сучасна матеріально-технічна база; використання в навчальному процесі інформаційних технологій останнього покоління; випереджувальних характер навчання.

Дослідники закордонного досвіду організації військової підготовки зазначають, у країнах-членах НАТО використовуються формальна, неформальна та інформальна форми організації навчання. Сьогодні основним завданням для закордонної системи вищої військової освіти є створення дієвого механізму для визнання результатів інформального та неформального навчання задля дотримання концепції навчання впродовж життя і без відриву від несення військової служби [172].

У Великій Британії, Литви, Німеччині, Польщі, США, Туреччині, Франції та інших країнах, що входять до Північноатлантичного альянсу, використовуються інноваційні технології підготовки: дистанційного, змішаного, веб-орієнтованого, колаборативного, мобільного навчання. Сучасні методи підготовки військових спеціалістів науковці умовно розподіляють на три групи: перша – студент центристські методи навчання (аналіз випадків та ситуацій (кейс-метод), проектна робота, сюжетні та рольові ігри, обмін досвідом, акваріум, змодельована ситуація, постановка, оцінка портфоліо (портфоліо робіт)); друга – викладач центристські методи

навчання (аудіолінгвальний, експертна дискусія, семінар, лекція, демонстрація); третя – інтерактивні методи навчання (активні дискусії (дебати), воркшопи, групові обговорення, «мозковий штурм», інтерактивна лекція, навчання на місці служби, спостереження, сортування, тьюторінг, наставництво, проблемне навчання, інтерактивна демонстрація) [173].

Український учений С. Богун називає «раціональність, ефективність, відкритість для цивільного контролю, функціонування відповідно до демократичних принципів освітньої діяльності» найкращими рисами закордонних освітніх систем, які слід запозичити і впровадити у вітчизняних реаліях [206, с. 35]. Також слід розглянути можливість імплементації в українській системі вищої військової освіти ступеневість підготовки військових кадрів на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях; започаткування навчання основ лідерства та оборонного менеджменту не лише як частина курсів підвищення кваліфікації, а як елемент освітньо-професійної програми; впровадження освітніх процесів стандартів НАТО; оновлення кваліфікаційних характеристик військових посад відповідно до стандартів НАТО та ін.

Отже, проведений аналіз наукових джерел кращих військових практик світу показав, що у більшості досліджуваних нами країн система вищої військової освіти має ступеневий характер, при чому кожен етап є логічно завершеним. Активно впроваджується навчання офіцерських кадрів за кордоном. Особлива роль відводиться стажуванню, організованому між рівнями підготовка, а в деяких країнах (Німеччина, Франція) стажування є окремим етапом військового навчання. Одними з основних характеристик системи вищої військової освіти європейських та інших країн світу є її людиноцентристська направленість, гуманізм та демократичні цінності майбутніх офіцерів – є баченням суспільства; практична спрямованість змісту освітньо-професійних програм; залучення до підготовки майбутніх офіцерів військових-практиків; орієнтування військового навчання на

забезпеченні інформаційної безпеки країни. Загальною метою закордонних систем вищої військової освіти є підготовка високопрофесійного військового спеціаліста, здатного забезпечити обороноздатність країни, цілісність і недоторканість її кордонів, який володіє на високому рівні професійними компетентностями, має комунікативні та іншими особистісними якостями.

2.2. Проблематика функціонування системи підготовки військових фахівців в умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції

За час, якій пройшов з початку конфлікту на Сході України, ЗС України суттєво змінились. Не маючи бойового досвіду (за винятком участі у міжнародних миротворчих операціях), ЗС України виявилися втягнуті у масштабні бойові дії з багатокілометровою лінією фронту. Роки збройного протистояння на продемонстрували можливості української армії, виявили сильні та слабкі сторони. Створення боєздатної, професійної, підготовленої та оснащеної армії є основою безпеки кожного з нас.

З лютого 2014 р. українська армія перенесла кадрові «гойдалки», збільшила свою чисельність майже вдвічі. Сьогодні загальна чисельність ЗС України майже 700 тис.

Реформування армії в умовах ведення бойових дій – надзвичайно складне завдання.

Зважаючи на ведення активних бойових дій з 2014 р. зусилля Міністерства оборони України з реформування були зосереджені в основному на ключових пріоритетах. На сьогодні реформування перейшло на системний рівень. Змінам підлягають практично всі аспекти діяльності збройних сил: структура командування, оновлення офіцерського складу, матеріальне забезпечення, озброєння, забезпечення житлом, військова медицина, автоматизація та ін.

Одними із пріоритетних завдань Генерального штабу та ЗС України в цілому, було визначено: ведення в дію концепції кадрової політики (нова модель кар'єрного зростання офіцерів); трансформація системи морально-психологічного забезпечення ЗС України відповідно до принципів НАТО; продовження планомірного переходу на професійну складову укомплектування військових частин; трансформація системи військової освіти і підготовки військ (сил), морально-психологічного забезпечення відповідно до стандартів НАТО та їх поєднання з управлінням кар'єрою кожного військовослужбовця.

Впровадження стандартів НАТО передбачає проведення комплексу заходів, що включає прийняття рішення на застосування у Міністерстві оборони та збройних силах положень (норм, вимог), розроблення на його підставі відповідного акту законодавства чи нормативного документа (внесення відповідних змін та/чи доповнень до чинного документа), надання йому чинності в установленому порядку і його застосування у повсякденній діяльності Міністерства оборони та ЗС України.

Першочерговість опрацювання стандартів НАТО для прийняття рішення щодо доцільності застосування їх положень (норм, вимог) у діяльності Міністерства оборони та збройних сил визначена пакетом Цілей партнерства Україна – НАТО, який схвалено на рівні глав постійних делегацій держав – членів Альянсу від 26.05.2018. Відповідно до пакету Цілей партнерства Україна – НАТО опрацюванню підлягають 219 стандартів НАТО.

Слід виробити системну низку заходів щодо поступового впровадження в освітній процес північноатлантичних технологій і процедур.

Аналізуючи сучасний стан функціонування системи військової підготовки офіцерських кадрів в умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції, ми виділили низку перепон, що заважають і знижують темпи глибинних перетворень.

Досліджуючи стан та проблемні питання реформування і розвитку вітчизняної системи вищої військової освіти, ми дійшли висновку, що вона є першоджерелом професіоналізації ЗС України та інших воєнних формувань, задоволення їх потреб у професійних військових кадрах офіцерського або начальницького складу. А також виступає не лише засобом виконання, але й одним із її структурних елементів. Як стверджують українські вчені А. Зельницький, О. Заболотний «система військової освіти України є складовою Збройних Сил (ЗС) України, на яку покладаються функції формування і нарощування кадрового потенціалу ЗС України як важливого напряму державної політики у сфері національної безпеки і оборони України» [65, с. 115].

Отже, функціонування та розвиток системи вищої військової освіти сьогодні здійснюється в тісній співпраці з воєнною наукою і практикою, в умовах активних бойових дій на Сході країни, спрямований на підготовку офіцерів високого рівня професійних і особистісних компетенцій, а також система вищої військової освіти покликана вирішувати актуальні виклики сьогодення шляхом дихотомії науки і освіти, результативного використання новітньої матеріально-технічної бази, людських, матеріальних та інформаційних ресурсів.

Відповідно до Положення про вищі військові навчальні заклади, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 27.05.2015 № 240, вищий військовий навчальний заклад – це «вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації військових фахівців для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність; до них належать військові університети, військові

академії, військові інститути, військові коледжі» [133]. За роки державної незалежності вища військова освіта зазнала низки трансформаційних змін, насамперед відчутно було змінена мережа закладів освіти (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура системи вищої військової освіти України

ВВНЗ	Роки			Заплановано згідно з Держпрограмою реорганізації на 2011 р.
	1992	2005	2019	
Військові університети	1	1	2	1
Військові академії	2	2	4	2
Військові інститути	—	8	6	4
Вищі військові училища	30	—	—	—
Військові коледжі	—	2	4	—
Військові кафедри у цивільних закладів вищої освіти	73	40	37	6

Джерело: сформовано автором.

Як видно з табл. 2.2, у 1992 р. – року визначення України як самостійної і незалежної держави, функціонувало 33 вищі військові навчальні заклади та 73 військові кафедри у цивільних закладів вищої освіти. Це була безсистемна сукупність освітніх установ, що зовсім не відповідала потребам армії та нової держави, її економічним можливостям. Особливо це стосувалось структурних підрозділів цивільних закладів вищої військової освіти, які лише номінально можна було віднести до системи забезпечення обороноздатності країни. Сьогодні потреби вітчизняної оборонної галузі обслуговує низка вищих військових навчальних закладів, а саме: два університети: Національний університет оборони України ім. І. Черняхівського та Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба; чотири академії: Національна Академія сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного, Військова академія (м. Одеса), Українська військово-медична академія, Воєнно-дипломатична академія ім. Є. Березняка; шість військових інститутів: Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації, Військовий інститут Київського

національного університету ім. Т. Шевченка, Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова, Інститут військово-морських сил Національного університету «Одеська морська академія», Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого, Військової інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; чотири військові коледжі сержантського складу; п'ять кафедр військової підготовки (підготовка офіцерів кадру); двадцять сім кафедр військової підготовки офіцерів запасу; десять кафедр медицини катастроф та військової медицини [116].

Відповідно до Державної програми розвитку ЗС України протягом 2006/2011 рр. планувалось суттєве зменшення закладів вищої військової освіти: всього мало б функціонувати 17 вищих військових навчальних заклади із загальною чисельністю 10 тис. ос. (табл. 2.2). Але процес реформування не був закінченим через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, зокрема: лобюванням академій та університетів пріоритетних умов для функціонування, їх небажанням об'єднуватись в єдину структуру (планувалось здійснювати підготовку військових офіцерів оперативного і тактичного рівнів в одному навчальному закладі); зміною вектору вдосконалення структури ЗС України, призупиненням скорочення чисельності особового складу бойових ланок; виникненням нових потреб щодо освітньо-професійної кваліфікації військових фахівців; початком активних бойових дій на Сході країни; вибором євроатлантичного вектору розвитку обороноздатності держави та ін.

Наразі, невідповідність існуючої мережі вищих військових навчальних закладів потребам держави, суспільства і особистості, їх трансформація та реформування відповідно до стандартів НАТО – одна з проблем, що потребує нагального вирішення.

Міністерство оборони України та інші органи державної влади, що є суб'єктами управління вищою військовою освітою, розробляють та впроваджують низку заходів, метою яких є вдосконалення функціонування системи вищої військової освіти, приведення її змісту у відповідність до потреб ЗС України із максимальним наближенням до стандартів військової діяльності країн-членів НАТО. Зокрема, увага зосереджена на можливості узгодження вимог законів України «Про освіту» [59], «Про вищу освіту» [52], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [56] із сучасною воєнною доктриною української держави та євроатлантичними стандартами якості підготовки військових фахівців. Зазначеними заходами було передбачено, що Міністерство оборони України має отримати більше дієвих повноважень з питань визначення основних професійних компетентностей до випускника-офіцера, змістовності організації навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладах із врахуванням досвіду ведення бойових дій (впровадження вимоги щодо збільшення банку навчальних годин в бік практичної частини підготовки курсантів, внесення змін до навчально-методичних матеріалів), означення умов відбору на навчання потенційних курсантів, визначення вимог до науково-педагогічного складу закладів вищої освіти військового профілю та ін.

З 2012 р. Україна є активним партнером і учасником (разом з іншими країнами: Велика Британія, Німеччина, Молдова та ін.) програми Північноатлантичного альянсу Defence Education Enhancement Program (DEEP), основним завданням якої є допомога країнам-учасникам в питаннях розвитку та реформування системи вищої військової освіти. В рамках програми DEEP відбувалось опрацювання змісту дисциплін освітньо-професійних програм навчання за військовими спеціальностями, вироблення рекомендацій щодо методики викладання та ін. Окрема увага приділялась навчанню науково-педагогічних працівників з таких питань: забезпечення спільної безпеки і оборони країн ЄС, впровадження в освітній процес

стандартів НАТО; запобігання та попередження проявів корупції; дотримання академічної доброчесності. Програма DEEP-Ukraine – це триступневий цикл підготовки спеціалістів: перший ступінь – інструктори країн-партнерів здійснюють навчання науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів; другий ступінь – підготовлені українські науково-педагогічні працівники у присутності інструкторів країн-членів НАТО організують і проводять навчання курсантів; третій ступінь – самостійне проведення викладачами вищих військових навчальних закладів навчання за програмами із оновленим змістом.

Весь зміст оновлених програм можна умовно поділити на чотири модулі:

– модуль 1 «Фундаментальні основи євроатлантичних процедур управління»: аналіз проведених дій; робота з картами за стандартами НАТО; євроатлантичні військові символи та знаки;

– модуль 2 «Євроатлантичні процедури управління та прийняття рішень на рівні відділення, взводу»: євроатлантичні процедури організації бойових дій командиром підрозділу (Troops Leading Procedures – TLP); управління підрозділом за євроатлантичними процедурами при пересуванні; використання програмного забезпечення імітаційного моделювання тактичних дій «Follow Me» для моделювання бойових дій відділення в різних видах бою; використання програмного забезпечення імітаційного моделювання тактичних дій «Follow Me» та VBS-3 для моделювання бойових дій взводу в наступі та в обороні;

– модуль 3 «Євроатлантичні процедури управління та прийняття рішень на рівні роти»: управління роботою за євроатлантичними процедурами при пересуванні та зосередженні; управління роботою за євроатлантичними процедурами при проведенні операцій у місті; використання програмного забезпечення імітаційного моделювання тактичних дій «J-CATS» для моделювання бойових дій роти в місті;

– модуль 4 «Євроатлантичні процедури в процесах військового планування та розвідувального забезпечення міжнародних військових (миротворчих) операцій»: основи штабних процедур; процес прийняття рішення та військового планування на рівні батальйону (Military Decision-Making Process – MDMP) [121, с. 6–7].

Навчання військових фахівців здійснюється за схемами підготовки «курсант», «студент – курсант». За схемою «курсант» підготовка військових фахівців здійснюється в статусі військовослужбовця протягом усього строку навчання. Схема «студент – курсант» передбачає підготовку військових фахівців у статусі студента на молодших курсах та в статусі військовослужбовця на старших курсах [116].

Протягом 2000/2013 рр. спостерігалось різке скорочення замовлення на підготовку військових спеціалістів тактичного рівня для збройних сил. Український дослідник О. Устименко [215, с. 137] стверджує, що в цей період 2000–2007 рр. державне замовлення було зменшене майже у 8 разів (рис. 2.1).

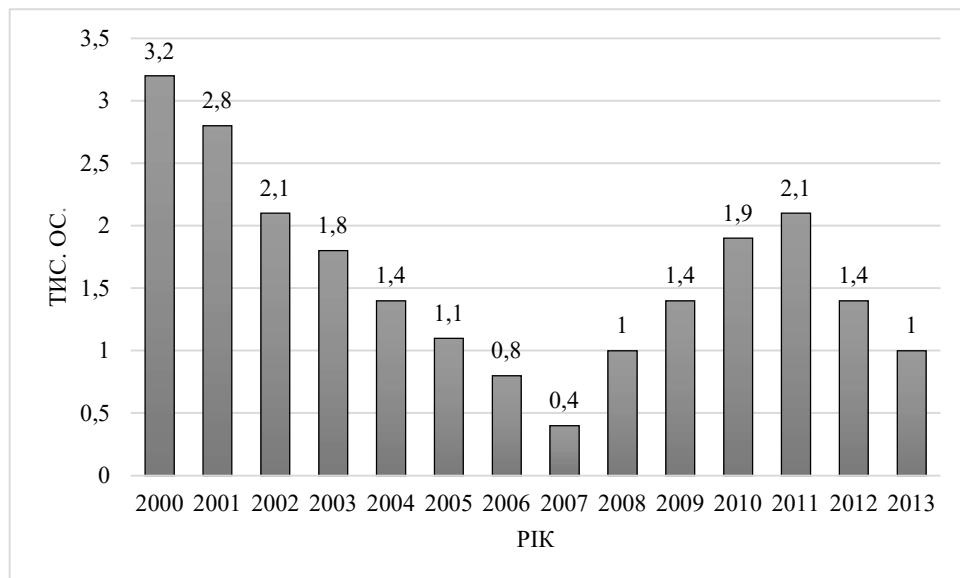

Рис. 2.1. Обсяги державного замовлення на підготовку військових фахівців тактичного рівня

Прямо дотичним до обсягу підготовки є випуск військових фахівців. Адже, зменшення обсягу державного замовлення на підготовку військових фахівців тактичного рівня призвело до різкого зменшення випускників за військовими спеціальностями [215, с. 146] (рис. 2.2).

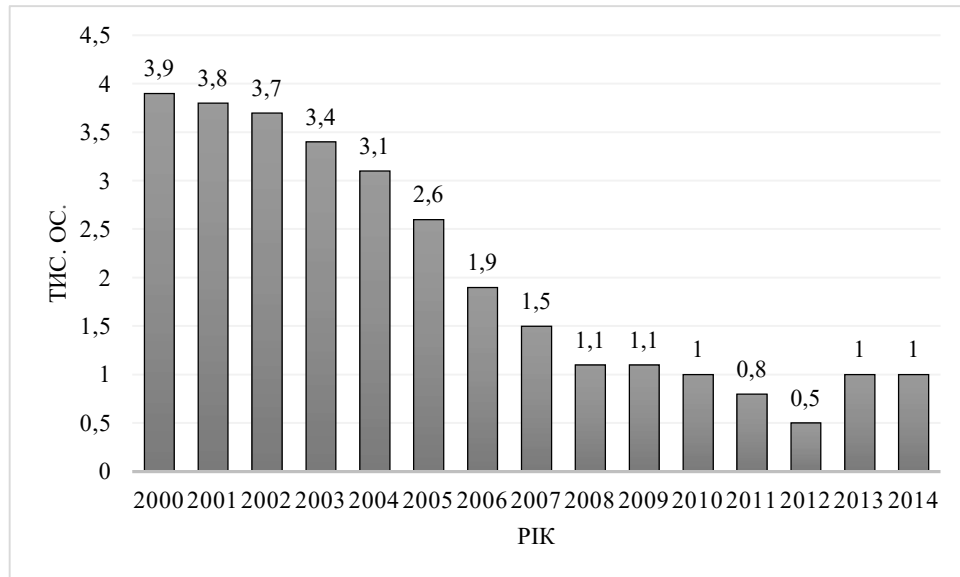

Рис. 2.2. Випуск військових спеціалістів тактичного рівня

Як видно з діаграм, зменшення набору та випуску призвело до недоукомплектування ЗС України офіцерським складом від молодшої до середньої ланки. Наразі, державне замовлення 0,4 тис. ос. у 2007 р. (це рік, коли набір на військові спеціальності був найменшим за всі роки незалежності) вплинуло на випуск у 2012 р. 0,5 тис. ос. Відповідно професійна українська армія на початок активних бойових дій на Сході скоротилась майже вдвічі.

Після Революції Гідності, анексії Криму, з початком активної фази бойових дій ситуація з державним замовленням на підготовку фахівців військових спеціальностей змінилась у бік збільшення. Так, у 2015 р. обсяг замовлення становив 3,2 тис. ос., що привело до збільшення, у 2019 р., майже в двічі кількість випускників, у порівнянні з попередніми роками. 2015 р. – рік найбільшого об'єму державного замовлення, починаючи з 2000 р. У 2018/2019 рр. державне замовлення зменшилось та вийшло на сталі

показники (2,2 тис. ос.) і на даний час перспектив до їх збільшення немає. Це пов'язано не лише із суб'єктивними чинниками, а і через об'єктивне зменшення випускників шкіл, ліцеїв, коледжів. Також спостерігається зменшення активності навчання серед військовослужбовців. У 2018 р., 2019 р. зменшилась кількість зарахованих військовослужбовців, але на 16% збільшилась кількість зарахованих кандидатів з числа цивільної молоді. Фактами що сприяли цьому стало надання права випускникам ліцеїв з підвищеною військово-фізичною підготовкою всіх форм підпорядкування вступати до вищих військових навчальних закладів за результатами внутрішніх іспитів замість зовнішнього незалежного оцінювання, розширення переліку конкурсних предметів та ліквідація граничних показників набору осіб жіночої статі.

Система вітчизняної вищої військової освіти побудована за освітньо-ступеневим принципом: перший ступінь з отриманням диплома фахового молодшого бакалавра із терміном навчання 2,5 роки, другий – з отриманням диплома бакалавра – 4 роки, третій – з отриманням диплома магістра – 1,5 роки.

Наразі, падіння престижності серед громадян суспільства військових спеціальностей залишається одним з основних викликів, що має бути вирішений найближчим часом. Наразі, починаючи з 2000 р. конкурс на навчання у вищих військових навчальних закладах зменшився з 2,2 ос. на початку двохтисячних до 1,1 ос. у 2012 р.

Сучасні вступники за своїми розумовими здібностями мають досить не поганий потенціал, нажаль іспит з оцінки рівня фізичної підготовки показав що 25% вступників фізично розвинені дуже слабо.

У досить розгалуженій мережі закладів освіти працює більше трьохтисяч науково-педагогічних та педагогічних працівників. Якісний склад: доктори наук, професори – майже 8% від загальної кількості працюючих; кандидати наук, доценти – більше 40%. Зменшення контингенту

курсантів негативно впливає і на кількість посад науково-педагогічних працівників. Сьогодні ми маємо різке скорочення кількості посад науково-педагогічних працівників. Адже їх штатна чисельність розраховується у відповідності до кількості контингенту. Через кілька років, якщо стан справ не зміниться на 16 вакантних посад буде претендувати 34 науково-педагогічних працівника.

Однією із основних вимог є переформатування здійснення військової підготовки із теоретико-методичної площини у практико-діяльнісну. Через дефіцит достатнього практичного досвіду у більшості науково-педагогічних працівників, що працюють у вищих військових навчальних закладах на постійній основі, до професійної підготовки офіцерів і роботи зі слухачами на курсах підвищення кваліфікації активно почали залучатись бойові військові офіцери, провідні фахівці державних військових й інших силових структур та установ, міжнародних, громадських організацій, волонтери. Науково-педагогічні працівники мають нарощувати рівень якості проведення навчальних занять, покращувати свою методичну майстерність, виховати у курсантів відповідальність та любов до їх майбутньої професії – офіцера ЗС України, займатися науковою діяльністю. Але підвищувати свій фаховий рівень необхідно з розумінням майбутньої перспективи.

Організація та проведення курсової підготовки залишається нагальним питанням для системи вищої військової освіти. Досить чисельними курсами були курси військової підготовки осіб сержантського (старшинського) складу. Сьогодні проведення курсів з підготовки сержантського (старшинського) складу для осіб з вищою освітою, за рішенням керівництва ЗС України, призупиненні. Замість них у 2019/2020 навчальному році запроваджено проведення, на базі Військової академії (м. Одеса), пілотного проєкту «Лідерські курси» тактичного рівня з підготовки громадян України з вищою освітою за військово-обліковою спеціальністю «Бойове застосування аеромобільних (повітрянодесантних), десантно-штурмових, гірсько-піхотних

і морської піхоти з'єднань, військових частин, підрозділів». Тривалість програми «Лідерські курси» становить 12 місяців. Перша група слухачів становила 10 ос.

За результатами проведення пілотного проекту збройними силами як замовниками на підготовку військових фахівців має бути прийнято рішення: розширення переліку військово-облікових спеціальностей, за якими буде здійснюватися підготовка, чи призупинення проекту в цілому.

Сьогодні система курсової військової підготовки охоплює низку важливих напрямків, а саме: демократичний цивільний контроль над військовою організацією держави; основи теорії лідерства за стандартами НАТО; оборонне планування на основі спроможностей; оперативне планування за стандартами НАТО; основи цивільно-військового співробітництва (СІМІС); стратегічні комунікації; розбудова доброчесності, прозорості і зниження корупційних ризиків.

Крім того варто зазначити, що у системі вищої військової освіти виконуються завдання з підготовки громадян України за програмою офіцерів запасу. Кафедра військової підготовки здійснює підготовку спеціалістів за 11 військово-обліковими спеціальностями.

Сьогодні у ЗС України існує тенденція щодо переведення офіцерів з оперативно-тактичним рівнем вищої освіти на відповідні посади до бойових військових частин. Отже, перед тим як подавати свою кандидатуру на навчання до вищих військових навчальних закладів, слід чітко уявляти подальший напрямок розвитку своєї військової кар'єри.

Відповідно до чинного законодавства, система вищої військової освіти здійснює підготовку військових фахівців не лише в інтересах Міністерства оборони України, а також для інших військових формувань. Протягом останніх років триває підготовка військових фахівців для Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та Державної спеціальної служби транспорту, Служби безпеки України.

Реформування системи військової підготовки, насамперед впровадження в освітній процес процедур та стандартів прийнятих у країнах-членах НАТО, посідає одне з перших місць серед завдань, якими сьогодні опікується вітчизняна державна політика в галузі військової освіти. Протягом останніх років вищі військові навчальні заклади активно співпрацюють з представниками місій «ORBITAL» збройних сил Великої Британії та «UNIFIER» армії Канади. Разом з фахівцями країн-членів НАТО розроблено та включено до змісту навчання 11 факультативних курсів. Представники місій особисто викладають курсантам. Інструктори місій залучаються до занять з офіцерами та сержантами на курсах перепідготовки та підвищення кваліфікації. Наразі, з 2015 р. щорічно курсанти вищих військових навчальних закладів навчаються на базовому курсі офіцерської підготовки у Королівському коледжі академії сухопутних військ Великої Британії (м. Сендхерст), де мають змогу отримати військову освіту за кращими світовими стандартами. Нажаль, за програмою обміну не навчається жоден курсант бойових спеціальностей.

Серед першочергових завдань функціонування вітчизняних вищих військових навчальних закладів є: подальше здійснення освітньої діяльності за всіма спеціальностями та напрямками підготовки військових фахівців тактичного рівня; виконання завдань поставлених керівництвом держави та ЗС України щодо виховання патріотів – захисників Батьківщини та досягнення стандартів НАТО; нарощування міжнародної співпраці з військовими навчальними закладами країн – членів НАТО у сфері військової освіти з метою реалізації стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію та євроатлантичне партнерство; не допущення подальшої втрати курсантів, особливо випускників; якісне, на високому методичному рівні проведення пілотних проєктів; подальше удосконалення та розвиток матеріально-технічної бази академії; дотримання Кодексу зовнішнього

вигляду військовослужбовця; неухильне виконання вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Дієвим кроком до підвищення якості освіти у системі вищої військової освіти є використання під час навчання «систем імітаційного моделювання бойових дій» різних груп військ, інших зразків інноваційного озброєння і новітніх технологій. Сьогодні деяких у вітчизняних закладах вищої освіти військового спрямування використовуються зразки озброєння останнього покоління. Зокрема, у Національному університеті оборони України ім. І. Черняховського діє система імітаційного моделювання, у Національній академії Сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного створено центр імітаційного моделювання, де використовуються зразки новітнього програмного забезпечення (Follow Me, VBS-3, J-CATS). Під час проведення практичних занять із тактичної підготовки (предмети: «Тактики», «Управління діями підрозділів») використовується інформаційна система MILES (Multiple Integrated Laser Engagement System), яка призначена імітувати реальні бойові дії. Але, на жаль, сучасна матеріально-технічна база є лише у провідних вітчизняних вищих навчальних закладах. Більшість інститутів мають ще радянське оснащення. Тому оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти військового профілю сьогодні є завданням для системи державного управління вищою військовою освітою.

Події останніх років внесли значні корективи до функціонування вітчизняної системи освіти. Зокрема, всесвітня пандемія спонукала освітян до активного пошуку нових форм підготовки студентів, впровадження у навчальний процес всіх рівнів: від початкового до освітньо-наукового, технології дистанційного та змішаного навчання. Система вищої військової освіти разом зі своїми міжнародними партнерами (академія оборони Норвегії, Центр Джефферсона) започаткувала на базі Національного університету оборони України ім. І. Черняховського впровадження в освітніх процес елементів дистанційного навчання, для чого був обладнаний інноваційний

клас із 27 робочими і місцями, закуплене інформаційне обладнання для розроблення дистанційних курсів, оновлене програмне забезпечення платформи дистанційного навчання MOODLE. На нашу думку, активне використання змішаного та технологій дистанційного навчання дасть можливість охопити навчання не лише широке коло курсантів в умовах локдауну і карантину, але й офіцерський склад різного рівня ЗС України під час організації курсів підвищення кваліфікації або самоосвітніх заходів.

Український вчений О. Устименко зазначає, що популярність військових професій прямо пропорційно залежить від того, наскільки важко буде знайти роботу за отриманою професією після звільнення із збройних сил. Через що «спостерігається тенденція більш високого конкурсу на навчання за спеціальностями адміністративного профілю (юристи, фінансисти, перекладачі)» [159, с. 219]. На нашу думку, слід повернутись до впровадження системи навчання за схемою «4 роки – студент; 1 рік – курсант». Тобто інтегрувати військову підготовку і цивільну. Це дасть можливість підвищити впевненість випускника закладу вищої освіти у тому, що він буде затребуваним на ринку праці і як військовий фахівець, і як цивільний спеціаліст. А також значно скоротить видатки Міністерства оборони України на військову освіту.

Вимогою до вищої військової освіти сьогодні є наявність стандартів підготовки. Відповідно до чинного законодавства «стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» [217].

Стандарти вищої військової освіти розробляються та затверджуються для кожного освітнього рівня в межах галузі знань для кожної спеціальності окремо відповідно до Національної рамки кваліфікацій, затвердженої

постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. Метою стандартизації вищої освіти є визначення та оцінювання якості результатів підготовки фахівців вищими військовими навчальними закладами. Наразі, структура стандарту об'єднує такі розділи: обсяг кредитів ЄКТС (Європейської кредитно трансферна-накопичувальної системи), необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника (інтегральні, загальні, спеціальні); нормативний зміст, сформульований у термінах результатів навчання (програми результатів); форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів; перелік нормативних документів, на яких базується Стандарт вищої освіти; пояснювальна записка.

Розробленням та затвердженням стандарту держава надає гарантії здобувачам вищої освіти щодо якості підготовки на всіх освітніх рівнях. Досить часто у стандарті зазначені не всі необхідні висококваліфікованому спеціалісту професійні компетентності. Зкладам вищої освіти надано право при формуванні профілю освітніх програм вказувати додаткові компетентності і програмні результати навчання, вводити додаткові форми атестації здобувачів вищої освіти.

Як слушно зауважує професор С. Полторак, «поняття “стандарти НАТО” стосовно сфери військової освіти є досить розмитим, тому можна говорити як про введення в систему військової освіти України стандартів НАТО, так і про досягнення рівня підготовки військових фахівців найбільш боєздатних армій країн Альянсу» [121, с. 5]. Проголошений шлях впровадження в українське військо стандартів НАТО, визначив необхідність оновлення професійних стандартів вищої освіти України першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів галузь знань 25 – Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону за всіма спеціальностями, що не відповідають вимогам Північноатлантичного альянсу

та сучасним суспільним реаліям. Тобто діючі стандарти є морально застарілими.

У березні 2021 р. було затверджено стандарт для групи професій «Викладачі закладів вищої освіти». За твердженням Міністерства освіти й науки, зазначений документ є «інструментом для систематизації вмінь і навичок (створення посадових інструкцій), підготовки молодих фахівців, само- та оцінювання діяльності викладачів закладів вищої освіти, підвищення кваліфікації та професійного розвитку» [216]. На жаль, стандарт не враховує специфічні особливості роботи науково-педагогічного працівника вищого військового навчального закладу. Тому, було б доцільним розроблення та впровадження професійного стандарту «Викладач вищого військового навчального закладу».

Отже, до основних викликів, що стримують розвиток сучасної системи вищої військової освіти в Україні можемо віднести: невідповідність змісту освітньо-професійних програм підготовки офіцерських кадрів вимогам військової доктрини держави; застарілість матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів, недостатній обсяг їх фінансування; падіння рівня престижності військових професій; теоретична спрямованість більшості науково-педагогічних працівників, відсутність практичного досвіду; гальмування впровадження в освітній процес стандартів Північноатлантичного альянсу; низький рівень процесу інтеграції у світовий освітній простір національної вищої військової освіти; застарілість нормативно-правової бази з питань військової професійної підготовки, потреба її осучаснення; замороження питання оптимізації мережі вищих військових навчальних закладів; низький рівень соціальної захищеності офіцерів та їх родин.

2.3. Особливості розвитку військового мистецтва Козацькій Січі та можливості його імплементації в сучасне українське військо

Україна вступила в період фундаментальних змін, які передбачають необхідність урахування сучасних концептуальних підходів у підготовці нової плеяди фахівців з вищою освітою. Сьогодні вищі навчальні заклади повинні виступати як відкрита, динамічна система, що має забезпечувати здатність до аналізу змін, прогнозування майбутнього, підвищення конкурентоздатності фахівців на ринку праці. Зазначимо, що процес інтеграції України в європейський освітній простір зумовлює необхідність розв'язання комплексу завдань щодо реформування національних вищих військових навчальних закладів та створення в Україні освіти, відповідної до світових стандартів. Трансформації, що активно відбуваються в освіті зумовлені вимогами та потребами суспільства щодо підготовки кваліфікованих фахівців [18; 29; 116]. Відтак, як об'єктивна реальність сприймається нагальна потреба у розвитку неперервної військової освіти та удосконалення професійних компетенцій офіцерів силових структур України. Нині на порядок денний висунуто потребу у суттєвому покращенні змісту методики професійної підготовки майбутніх офіцерів у напрямі ефективного формування військових компетенцій [63]. Детальний аналіз наукової літератури дав змогу встановити, що значним потенціалом у світлі сказаного володіє культурно-історична спадщина щодо принципів організації військової діяльності козаків Запорізької січі. А виховання особового складу ЗСУ просто необхідно проводити на лицарських традиціях українського війська, що сприятиме рівню професійності та патріотизму.

Найбільший комплекс рукописних джерел, опрацьованих при дослідженні окресленої проблеми, становлять матеріали Архівів Коша Нової Запорозької Січі [7; 8; 9; 10; 11]. Найпомітніший вплив на формування козацького устрою та права в Україні, безперечно, справило існування

Запорозької Січі. Владно-судові інституції, які витворилися й функціонували на Запорожжі, увібрали в себе тогочасні загальноукраїнські устроєві моделі й правові норми. Як зазначав М. Грушевський, «козаччина не перейняла з тих часів готових організованих форм самоуправи, бо вони вигасли в руїнах східноукраїнської дезорганізації переходових століть... Ці організаційні форми відроджувалися з тих основних клітин громадського ладу, які зцілилися в сім часі упадку, й виростали з них поволі, особливо на запорожському Низу». Теоретичну основу побутування курінно-кошової системи в Запорозькій Січі становили віковічні традиції й звичаї українського народу. Д. Яворницький зазначав: «В основі всієї козацької громади був звичай: згідно звичаю вони не допускали в Січ жінок, згідно звичаю чинили суд і розправу, згідно звичаю ділилися на курені і паланки, згідно звичаю збиралися у відомий час на спільні ради» [169].

Система підготовки Козацького війська відрізнялася деякими особливостями. Військо Запорозьке та його орган управління – Кіш пройшли значний еволюційний шлях у своєму розвитку. Зростала кількість козаків, урізноманітнювалися функції Коша, розширювалася й збагачувалася сфера його діяльності. Вона увібрала в себе в себе також кращі традиції, вироблені реєстровим козацтвом. Запоріжжя стало зародком нової української державності. Козаки створили органи влади, які поступово зосереджувалися в руках козацької адміністративної та судової влади. Остання поширювалася як на козаків, так і на тих людей, що мешкали за межами Запоріжжя в укріпленнях – «паланках». Кіш очолював виборний кошовий отаман. Йому допомагали виборний суддя, писар, обозний, осавул, хорунжий. Основною соціально-військовою одиницею Січі був курінь, який утворювався за принципом земляцтва. У територіальному відношенні запорізька община поділялася спочатку на п'ять, а згодом на вісім паланок. У військовому відношенні існував поділ на 38 куренів, очолюваних курінними отаманами,

які були опорою кошового [7, с. 157]. Крім січових куренів, були курені й поза Січчю – як тимчасові житла жонатих козаків [7, с. 175].

Вже в період Гетьманщини – з другої половини XVII ст. – офіційна назва української держави на Лівобережжі була «Військо запорозьке», що зайвий раз підкреслює тодішню державницьку функцію збройних сил України [63, с. 84]. Слід підкреслити такий факт: на Запорізькій Січі державна система народилася з військової організації, тому державні органи, адміністративно-територіальна система, посади були як військовими одиницями, так і державними.

Кошовий отаман (гетьман) зосереджував у своїх руках вищу військову, адміністративну і судову владу. Його влада не була абсолютною: він звітував перед Військовою радою, його повноваження обмежувалися річним терміном перебування на посаді.

Найважливіші питання військового та політичного характеру розглядалися на засіданнях Військової ради. Згідно із звичаєвим правом, на них міг бути при сутнім будь-який козак. Збиралася Військова рада тоді, коли для вирішення того чи іншого питання потрібна була воля всього товариства, але два рази на рік – 1 січня і 1 жовтня – вона збиралася обов'язково. Тут, як ми бачимо, формувалися підвалини республіканської форми правління, нові принципи судочинства, нові джерела права.

Під кінець XVI ст. на Запоріжжі вже існувало військо з стрункою організацією. Очоловав його кошовий отаман (пізніше – гетьман). Основною військовою одиницею був полк з 500 мушкетів. Полк поділявся на сотні, а ті в свою чергу – на десятки. Посади кошового отамана (гетьмана), полковника, сотника, отамана, який командував десятком (пізніше – курінного отамана), були виборними. У своїх грамотах і листах вони титулували себе «Військом Запорізьким». Основну його частину складала піхота. Військо мало гармати. Чисельність Запорізького війська не була сталою. На кінець XVI ст. воно нараховувало близько 15 тис. козаків. Січ мала також свій флот, який

складався з великих човнів – чайок або байдаків. Військо Запорізьке мало свою печать – герб із зображенням козака з рушницею на плечі, з шаблею та списом, застромленим у землю поруч з постаттю козака. Січова корогва (прапор) була червоного (малинового) кольору: на лицьовому боці був зображений св. Архангел Михайло в білому кольорі, а на зворотному – білий хрест, оточений небесними світилами.

Зауважимо, що військова дисципліна є необхідним інструментом існування будь-якого війська. Не було винятком і козацтво. Як відомо з історичних джерел, недотримання наказу, погане виконання службових обов'язків, низький моральний стан кожного окремого вояка могли мати важкі наслідки для всього війська, то ж козацтво на війні підпорядковувалося досить жорстким законам. Найпоширенішими покараннями були смерть та побиття киями. Однак було б неправильно зводити козацьку дисципліну тільки до покарання. Чимале значення для козацького війська мала ідеологія, сутність якої зводилася до того, що козацтво є оборонцем християнської віри від невірних. Під час війн із поляками до релігійних лозунгів на захист православ'я додалася ще й національна ідея – звільнення Русі. Таке ідеологічне підґрунтя було серйозною опорою для дисципліни і порядку у війську. Підсумовуючи питання про дисципліну у війську Запорізькому, можна визначити три основні щаблі, на які вона спиралася: карність, ідеологія й осуд товариства.

Переходячи до розгляду козацької піхоти, кінноти, артилерії і флоту, слід одразу зауважити, що українське Козацьке військо не мало окремих родів військ. Козак був універсальним вояком, тож правильно акцентувати увагу на способах бою. Це не заперечує факту існування серед козаків фахівців з якогось окремого виду бою чи взагалі ведення війни (на суші чи воді). Проте, такі особливі якості окремих вояків тільки зміцнювали багатогранність і універсальність війська в цілому. Універсалізм козаків, як військових, знаходив своє відображення у тактичних діях.

Як підкреслює А. Скальський [149], Запорізька Січ виникла й розвивалася в тому регіоні, де в сутичках між сторонами, що ворогують, переважно брали участь озброєні вершники. Однак козацтво не мало достатніх матеріальних статків для утримання чисельної кінноти. Тому козаки виробляли власні бойові прийоми, щоб урівноважити свої військові можливості з ворожими.

Ударну силу Козацького війська становила піхота. Її бойовий успіх досягався або за рахунок раптової атаки, або веденням щільного рушнично-артилерійського вогню. Козацькі піхотинці, на відміну від європейських вояків (поляків, шведів та ін.), не поділялися на тих, хто володів вогнепальною або холодною зброєю. У козаків вогнепальна зброя застосовувалася як основний вид озброєння. Це були рушниці, аркебузи, мушкети, гаківниці, яничарки тощо, а кіннотники мали ще й пістолі. Козаки влучно стріляли з луків, прикриваючи стрільців під час перезаряджання ними вогнепальної зброї. Легка кіннота використовувалася як допоміжне військо. На неї покладалася розвідка, переслідування, рейди в тили ворога, флангові атаки, заманювання супротивники в пастки. Недостатнє військове забезпечення спонукало козаків вигадувати особливі тактичні прийоми для досягнення військових цілей. Так, атака часто супроводжувалася гучним криком з метою налякати ворога і підбадьорити себе. Під час атаки застосовувалася лава – наступ півколом, що давало можливість вести бойові дії проти ворога не лише з фронту, а й охоплювали його з флангів і навіть заходили в тил. Козаки також застосовували і розсіпний стрій, в якому кожен окремий козак виявляв власну ініціативу, що свідчило про загальну демократичність запорозького козацтва. Для порівняння, в Європі, на той час використовувався лінійний стрій, що позбавляв воїнів будь-якої ініціативи.

Найпопулярнішим бойовим порядком у козаків був так званий «табір» – найважливіший елемент козацької тактики в умовах рівнинної степової місцевості на марші, у наступі та обороні. Це було чотирикутне рухоме

укріплення з возів, під захистом якого перебувало військо. Піхота виходила для бойових дій з-за возів, а в разі небезпеки замикалася в щільну фортецю. Також слід згадати, що табір під час воєн, особливо з поляками і турками, як правило, рухався важкодоступною місцевістю. Причому часто виникали парадоксальні ситуації, коли ворожі кіннота і піхота повільніше пересувалися болотами та ярами, ніж козацький табір. Це передусім свідчить про високу координацію і взаємодію козаків та їх тактичних одиниць загалом.

Козаки здавна використовували індивідуальний захист від ворожого обстрілу, тоді ще не відомий у Західній Європі, – самоокопування. Запорожці блискавично споруджували для боротьби з противником вали, рови, засіки, шанці. У військовій тактиці належну роль відігравав такий рід козацьких військ як *армата* (артилерія). Армата використовувалася для прикриття козаків у наступальних діях, а також для відбиття ворожих приступів під час оборони. Однією з переваг козацького війська було бездоганне володіння саперною справою. Козаки вміли швидко та якісно будувати міцні укріплення безпосередньо під час бою. З огляду на чисельну перевагу ворога це часто було питання життя чи смерті. Польські та європейські наймані інженери не приховували свого захоплення фортифікаційними спорудами козаків.

Під час захоплення ворожих фортець козацтво застосовувало як штурм, так і облогу. У першому випадку намагалися підійти непомітно до ворожих укріплень і навальною атакою, не зважаючи на первинні, іноді доволі великі, втрати, ввірватися всередину. При облозі оточували фортецю земляними укріпленнями, робили підкопи, намагалися підпалити за допомогою артилерії. Якщо ворог очікував на атаку, то козаки наближалися, прикриваючись переносними дерев'яними щитами, плетеними фашинами, а то й просто возами, на стіни залазили за допомогою драбин. Показовим прикладом вміння козаків захоплювати фортеці може слугувати похід

Сагайдачного на Москву в 1618 р. Із самого свого виникнення козацтво нерозривно пов'язане з річками. Одна з перших згадок про козацтво повідомляє про захоплення ними татарського корабля на Дніпрі.

До морських походів, як підкреслює І. Рибалка [150], козаки готувалися централізовано: спочатку збирали припаси, зброю, будматеріали, після обрання на раді старшини козацтво ділилося на екіпажі, кожен з яких будував свій човен. Щодо останніх, то французький інженер подає опис великого судна на 50–70 вояків і 4–6 малих гармат. Щоправда, було б неправильно вважати цей варіант «основним» кораблем козаків кінця XV – першої половини XVII ст. Аналіз джерел свідчить, що на озброєнні козацтва були і менші човни на 20–30 осіб. Припускаємо, що величина човна залежала від мети плавання – суто річкове і прибережне чи морське.

Окрім того, мали вдосконалювати і сам човен, оскільки швидко розвивалася вогнепальна зброя. Змінювалися також масштаби й умови битв. Якщо у XV–XVI ст. козаки билися з турецькими кораблями в дніпровських плавнях, то вже в XVII ст. чайкам доводиться зустрічатися з турецькими ескадрами у відкритому морі. У плавнях козаки нападали зазвичай із засідки, ховаючись в очереті, в морі – намагалися наблизитися до ворога непомітно вночі або проти сонця. Якщо такої можливості не було, атакували подібно до кінної лави. Під час атаки частина вояків сідала за весла, а частина вела стрільбу. Як і на суші, козаки максимально використовували рушнично-артилерійський вогонь проти живої сили противника. Чорне море було «турецьким» морем. Вийти в нього козаки могли тільки через кілька річок, гирла яких контролювали турецькі фортеці з потужною артилерією. Вздовж берегів кочували татари, а на виході часто чатували османські ескадри. Пробившись на початку походу крізь ці перепони, козаки опинялися немов у заткнутій посудині, крізь шийку якої треба було ще повернутися назад. Будь-яка поломка човна становила смертельну небезпеку, оскільки безпечного

берега, куди б можна було спокійно пристати, не існувало. Такі умови загартовували козацтво загалом і його флотоводців зокрема.

Для виконання розвідувальних завдань в Запорозькому війську існував спеціальний підрозділ – Пластунівський курінь. Кожний пластун-розвідник мав відповідні навички, які в подальшому постійно вдосконалювались. Нове поповнення для свого підрозділу пластуни приймали тільки за загальним вибором і згодою, для перевірки якостей новобранців існували жорсткі умови прийому. Пластуни-розвідники після своєї підготовки могли вміло вести розвідку різноманітними способами, діяти приховано, зухвало, сміливо й активно добувати розвідувальні відомості згідно з поставленими перед ними завданнями. При цьому вони проявляли винахідливість, ініціативу, широко використовували прийоми військової хитрості й обману противника, могли впевнено орієнтуватися в степу за допомогою підручних засобів і наявних предметів, володіли прийомами рукопашного бою, знали іноземні мови й здійснювали самостійний допит полонених.

Детальний аналіз тактики ведення бою козаками дав змогу резюмувати низку фактів, які, вважаємо, доцільно використовувати й нині для формування військових компетенцій майбутніх офіцерів Збройних Сил України. Зазначимо, що рівень військового забезпечення української армії нині перебуває на щаблі інституалізації, тому, власне, доволі актуальним вбачаємо максимізацію процесу використання військовими наявних матеріально-технічних ресурсів. Адже аналіз історичних джерел та наукових досліджень щодо тактики військових дій Козацького війська, свідчить про те, що перемогу можливо здобувати не лише рішучими наступальними діями. На підтримку цієї тези апелюємо до факту, що у козацькому війську було відкинуто таку форму стратегічних дій як безплідне маневрування по тилах противника та облога фортець, і обрано за основу швидкий і несподіваний маневр з метою розгрому противника потужним ударом. Підкреслимо, що реалізація цих дій уможлилювалася завдяки універсальності козаків-воїнів,

котрі володіли всією гамою військових компетенцій. Урахування цієї історичної риси дає змогу екстраполювати розглянуту універсальність військових на сьогоднішній день, що віддзеркалюється у необхідності розвитку сил спеціальних операцій (ССО) як самостійного компонента воєнної організації держави або принаймні її Збройних сил.

Варто зазначити, що в умовах сьогоднішнього дня Сили спеціальних операцій стають надзвичайно важливими, а в деяких випадках домінуючими та навіть єдино можливими в арсеналі реагування на загрози та виклики і поступово перетворюються на засіб впливу, що все частіше використовується вищим військово-політичним керівництвом провідних держав світу. Крім того, ССО набувають неабиякого значення у тих країнах, які не можуть собі дозволити мати великі збройні сили та високотехнологічні засоби силового стримування стратегічного рівня (ядерну та високоточну зброю). А найголовніше - це те, що спеціальні операції проводяться не тільки у воєнний час, але й у мирний, під час кризових ситуацій і збройних конфліктів та воєн на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях. Вони також мають тенденцію до розвитку і подальшого зростання їх місця та ролі у гарантуванні національної безпеки різних країн світу.

Крім того, розглядаючи систему державотворення Козацької доби, можна прийти до розуміння необхідності докорінних змін у поглядах на підхід формування територіальної оборони. За всіх часів, у різних країнах, з різним соціально-політичним станом створювалися підрозділи територіальної оборони для захисту територіального суверенітету та цілісності країни. Країни, нездатні протидіяти сильному агресору збройними силами мирного часу, були спроможні чинити суттєвий опір із захисту свого суверенітету та незалежності за допомогою сил (військ) територіальної оборони. Порівнюючи основи та принципи формування реєстрового козацтва із сучасними з'єднаннями територіальної оборони, можна з впевненістю стверджувати, що територіальні війська не підміняють Збройні Сили та їх

роль у забезпеченні обороноздатності держави, діючи за формулою – «не замість, а разом», утворюючи стрижень патріотичного виховання населення. Реєстрове козацтво за часів Запорозької Січі та сучасна територіальна оборона були та є суттєвими важелями в організації обороноздатності країни. Виважена державна політика та відповідна законодавча база при визначенні політики національної безпеки держави створюють умови для надійного захисту країни від зовнішньої та внутрішньої небезпеки силами військової організації держави, складовою якої є саме територіальна оборона.

Вирішення питання підвищення обороноздатності держави, з урахуванням історичного досвіду, неможливо без реформи державного устрою. Дослідження показують, що основою довіри до влади повинна стати гнучка система контролю її зі сторони громадського суспільства, максимальне надання громадянам можливості обирати кращих представників на всіх рівнях. Прикладом ефективного керівника, який користувався незаперечним авторитетом серед козацтва може служити Іван Сирко, який багато разів обирався отаманом та залишився непереможним полководцем. З урахуванням стану війни з Російською Федерацією, обрані керівники всіх рівнів повинні нести персональну відповідальність за стан територіальної оборони та готовність громади до відсічі агресії у всіх її формах.

Крім того потребує окремого розгляду система виховання та соціального захисту, яка діяла в Козацькому війську. Виховання та навчання майбутнього козака починалось ще з молодих років в спеціалізованих школах помічників козаків – Джура. Козаки під час проходження служби могли отримати медичну допомогу, при його загибелі – надавалась допомога його родині. Про поранених та престарілих козаків дбали монастирі.

Отже, ознайомлення з козацькою воєнною історією та досвідом державотворення дає підстави пересвідчитися у різноманітності прийомів, що їх використовували українські полководці. Це впливало з внутрішньої структури козацтва – відносна демократичність у сприйнятті й обміні

воєнними ідеями, особиста відповідальність старшини перед товариством за якість проведення операцій (досягнути перемоги за максимально низьких втрат). Аналіз тактики ведення бою козаками дав змогу резюмувати низку фактів, які доцільно використовувати й нині для формування військових компетенцій майбутніх офіцерів ЗС України. Зокрема йдеться про універсалізацію професійних компетенцій офіцерів Збройних сил України та вдосконаленню самостійного компоненту воєнної організації держави – сил спеціальних операцій (ССО).

З урахуванням стану війни з Російською Федерацією, обрані керівники всіх рівнів повинні нести персональну відповідальність за стан територіальної оборони та готовність громади до відсічі агресії у всіх її формах.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі проведено аналіз міжнародного досвіду функціонування та розвитку вищої військової освіти, висвітлено проблематику функціонування системи підготовки військових фахівців в умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції, охарактеризовано особливості розвитку військового мистецтва Козацької Січі та можливості його імплементації в сучасне українське військо.

Проведений аналіз міжнародного досвіду функціонування та розвитку вищої військової освіти країн-членів НАТО (Великої Британії, Литви, Німеччині, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Туреччини, Франції) показав, що системи військової підготовки за кордоном мають свої особливості, оскільки діють в умовах централізованого керівництва, а саме поняття «збройні сили» у країнах-членах Північноатлантичного альянсу має дещо інший зміст ніж в Україні, забезпечуючи більшу мобілізаційну

готовність і гнучкість збройних сил у цілому країни. В усіх країнах-членах НАТО впроваджується поетапна, системна і активна державна військова освітня політика. В основі її розроблення закладено завдання забезпечення обороноздатності, цілісності, недоторканості держави.

У ході дослідження виявлено, що характерними особливостями систем вищої військової освіти провідних країн світу є: запровадження системи комплексного управління вищою військовою освітою, людиноцентриська направленість процесу навчання, використання кращих світових військових практики, впровадження міжнародного співробітництва й інтеграції, забезпечення тісного зв'язку з національними традиціями і культурою, дотримання ступеневості і модульності навчання, надання особливої значущості стажуванню курсантів і науково-педагогічних працівників в умовах діючих військових частин, забезпечення національних інтересів держави шляхом формування високопрофесійного військового кадрового потенціалу здатного керувати бойовими підрозділами, виконувати надскладні воєнні завдання в різних нестандартних ситуаціях збройних сил та інших воєнних угруповань.

Узагальнено й окреслено шляхи імплементації кращого досвіду організації військової освіти країн-членів НАТО до українських реалій, зокрема: впровадження на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях ступеневої системи навчання; оновлення кваліфікаційних характеристик військових посад офіцерського рівня; впровадження в навчальний процес стандартів НАТО; суттєве оновлення змісту освітньо-професійних програм військових спеціальностей та ін. Одним із шляхів інтеграції вітчизняної системи вищої освіти у світовий освітній простір є співпраця з міжнародними партнерами, іноземними закладами вищої освіти.

Аналіз сучасних світових тенденцій розвитку вищої військової освіти дозволив дійти висновку, що для ефективного реформування системи ЗС України та інших силових угруповань в першу чергу слід оновити вітчизняну

нормативно-правову базу щодо безпекових та оборонних питань держави, неухильно дотримуватись Євроатлантичного вектору розвитку та зближення з країнами-членами НАТО. Сьогодні ми маємо приділяти значну увагу змістовному наповненню й осучасненню освітньо-професійних програм підготовки висококваліфікованих військових фахівців усіх рівнів управління.

У ході дослідження нами було визначено низку проблемних питань функціонування вищої військової освіти в Україні, які потребують неодмінного втручання з боку державних органів влади для формування дієвої політики забезпечення результативності військової освітньої системи. Зокрема, виділено, що сьогодні стримують розвиток вітчизняної вищої військової освіти: невідповідність змісту освітньо-професійних програм підготовки офіцерських кадрів вимогам військової доктрини держави; застарілість матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів, недостатній обсяг їх фінансування; падіння рівня престижності військових професій; теоретична спрямованість більшості науково-педагогічних працівників, відсутність практичного досвіду; гальмування впровадження в освітній процес стандартів Північноатлантичного альянсу; низький рівень процесу інтеграції у світовий освітній простір національної вищої військової освіти; застарілість нормативно-правової бази з питань військової професійної підготовки, потреба її осучаснення; замороження питання оптимізації мережі вищих військових навчальних закладів; низький рівень соціальної захищеності офіцерів та їх родин.

Охарактеризовано систему підготовки Козацького війська, простежено тактику його дій у процесі здійснення військових операцій. Розглянуто специфічні риси організації системи прийняття рішень, державного устрою Козацької Січі. Проведено паралель між Козацьким військом та сучасною українською армією. Запропоновано практичні рекомендації щодо розвитку військової освіти і науки із урахуванням історичної спадщини українського козацтва.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Шляхи трансформації державного управління підготовкою військових фахівців до північноатлантичних стандартів

Система вищої військової освіти в Україні визначається низкою проблемних питань, що потребують нагального розгляду та вирішення, зокрема: невідповідність системи вищої військової освіти методології та критеріями DOTLMPFI, необхідність розроблення та наповнення новим змістом навчання стандартів вищої військової освіти, збільшення кола повноважень органів державного управління – замовників військових спеціалістів, вдосконалення мережі вищих військових навчальних закладів, які б відповідали вимогам сучасних ЗС України, вектору впровадження стандартів НАТО та євроатлантичній інтеграції, відсутність можливості отримання курсантами і слухачами набуття нових професійних і особистісних компетентностей, недостатня наявність у закладах освіти військової галузі науково-педагогічних кадрів, які мають практичну спрямованість та здатні впровадити новий зміст військової освіти, застарілість навчально-практичної матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

Досліджуючи вітчизняну систему вищої військової освіти Ю. Черних та Ю. Приходько виокремили низку перепон, що заважають продуктивному розвитку та якісній підготовці майбутніх офіцерів, зокрема: «девальвація цінностей вищої військової освіти, її елітарності в аспекті розвитку

інтелектуального рівня, лідерських якостей майбутніх військових фахівців, їх статусу в державі та суспільстві; низький рівень соціального захисту військовослужбовців; відсутність наукового обґрунтування механізмів формування державного замовлення на підготовку військових фахівців різних освітніх рівнів і ланок управління; перевантаження змісту вищої військової освіти зі збереженням суттєвого пріоритету нормативної складової змісту навчання (65 %) над варіативною – 35 % (професійно-орієнтованою, військово-спеціальною)» [164, с. 44–45].

З метою створення належних умов для якісної підготовки фахівців для Збройних Сил України, для вироблення єдиного підходу в набутті ними компетенцій, спрощення проходження акредитації при отриманні ліцензії, за якою здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, доцільно звести всі спеціальності, за яким готують військових фахівців в одну галузь знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону.

Таким чином, випускники вищих навчальних закладів (крім Національного університету оборони України) будуть отримувати військовий диплом, максимально наближений по наповнюваності до обраної цивільної спеціальності в залежності від специфіки навчання. З метою підняття престижу проходження військової служби на офіцерських посадах, після вислуги визначеного терміну, надавати можливість отримати на безкоштовній основі диплом по спорідненої спеціальності в цивільному вищому навчальному закладі.

Разом з тим, «дискусійним залишається питання щодо активного впровадження у професійну підготовку майбутніх офіцерів кращих практик Євроатлантичного Альянсу. Відсутність при Міністерстві оборони України комісії з питань реформування вищої військової освіти, наближення її до натовських стандартів, теж не сприяє підвищенню якості підготовки висококваліфікованих кадрів для ЗСУ. Так, у країнах НАТО поширена практика підготовки офіцерських кадрів у змішаних групах. В одній групі

навчаються і діляться досвідом представники різних видів збройних сил, промисловості, державні службовці структур, що входять до сектора безпеки, представники збройних сил країн НАТО, інших країн, з якими НАТО співпрацює у сфері безпеки. Навчання у таких змішаних групах дає змогу військовослужбовцям розширити свій кругозір, набути навичок проведення критичного аналізу ситуації» [198, с. 277].

Дієвими засобами подолання непривабливості військових професій є скорочення терміні навчання шляхом «шляхом організації наскрізної ступеневої підготовки воєнних фахівців» за такою ступеневою схемою: рівень фахової передвищої освіти (молодший бакалавр) – перший (бакалаврський) освітній рівень (бакалавр) – другий (магістерський) рівень (магістр); із наданням права випускникові припинити процес навчання після кожного етапу та отримати відповідний документ про освіту [199].

З метою виконання наказу Міністерства оборони України від 12.11.2020 № 412 «Про організацію підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у заходах фахової передвищої військової освіти, вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти», який вводить необхідною умовою для отримання військового звання «сержант» освітній рівень «молодший бакалавр», для надання здобувачам вищої військової освіти можливості більш ретельно будувати свою військову кар'єру в напрямках «здобувач-сержант» або «здобувач-офіцер», доцільно ввести набір в вищі навчальні заклади на рівень освіти «молодший бакалавр» для здобувачів з числа військовослужбовців на заочну, а з числа цивільного населення – на очну форму навчання. Після закінчення навчання за освітнім рівнем «молодший бакалавр», за окремим замовленням на конкурсній основі здійснювати вступ на навчання на рівень освіти «бакалавр» з присвоєнням первинного офіцерського військового звання. Для тих, хто не виявив бажання продовжувати навчання або не пройшов вступ

для подальшого навчання – направляти для проходження військової служби в Збройних Силах України та інших військових формуваннях на сержантських посадах.

Після отримання формальної та неформальної освіти на першому рівні вищої освіти за здобуття освітньої кваліфікації бакалавра та професійної кваліфікації офіцера тактичного рівня необхідно впровадити у ЗСУ та суворо дотримуватися підходу навчання впродовж кар'єрного зростання, тобто обмежити та не допускати призначення випускників на посади рівня капітан, аж доки військовослужбовець не здобуде наступну професійну кваліфікацію (неформальна освіта) пройшовши курси «капітанів». Отже кар'єрному зростанню військовослужбовців передуватиме отримання ними певних компетентностей та результатів навчання, які необхідні для здійснення діяльності на певному рівні.

Щодо другого (магістерського) рівня, як показує практика необхідно суттєво скоротити перелік посад у ЗСУ які передбачають наявність освітньої кваліфікації магістра (формальна освіта), замінивши до таких посад освітню кваліфікацію на професійну кваліфікацію (неформальна освіта).

Щодо третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня, то наявність такого ступеню освіти повинні передбачати посади вищого військового керівництва оскільки вони передбачають наявність концептуальних та методологічних знань у галузі чи на межі галузей знань або професійної діяльності. Особи, які обіймають такі посади повинні володіти знаннями та спеціалізованими вміння і методами, необхідними для розв'язання значущих проблем у сфері професійної діяльності, науки, інновацій, розширення та переоцінки вже існуючих знань і професійної практики, повинні здійснювати критичний аналіз, оцінку і синтез нових та комплексних ідей.

Наразі, у побудові професійної підготовки військового фахівця доцільно започаткувати систему дуальності, починаючи з третього курсу

навчання освітнього ступеня бакалавра. Це значно наблизить навчання майбутніх офіцерів до сучасних СЗ України, їх діючих бойових одиниць. Дуальне навчання передбачає поділ часу на 70% практична частина і 30 % теоретична.

Підвищення ефективності та дієвості державного регулювання системою вищої військової освіти в Україні значною мірою залежить від системного, цілеспрямованого, комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. Застосування саме такого підходу покладено в основу підготовленої нами інноваційної моделі державного управління системою вищої військової освіти. У процесі її розроблення ми виходили з того, що моделювання як метод наукового пізнання передбачає «вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення його копії (моделі)» [218, с. 106] для подальшого практичного впровадження, оцінювання можливостей застосування та ефективності; підготовка моделі передбачає графічне, структурне та описове відображення об'єктів або їх аналогів, що мають аналогічні істотно важливі характеристики.

Оскільки модель, за визначенням, є взірцевим схематичним зображенням та поясненням якогось явища або процесу, відповідною системою, в якій відображені основні властивості досліджуваного об'єкта – у процесі розроблення моделі ми ставили за мету створити взірцевий варіант, алгоритм системи державного управління системою вищої військової освіти в Україні, найбільш адекватний сучасним суспільним вимогам, яка базується на теоретико-методологічних підходах до комплексної взаємодії суб'єктів та об'єкту управління, використовує специфічні принципи управління, інноваційні види, форми, методи та засоби навчання.

Нижче наведено опис моделі державного управління системою вищої військової освіти в Україні (рис. 3.1).

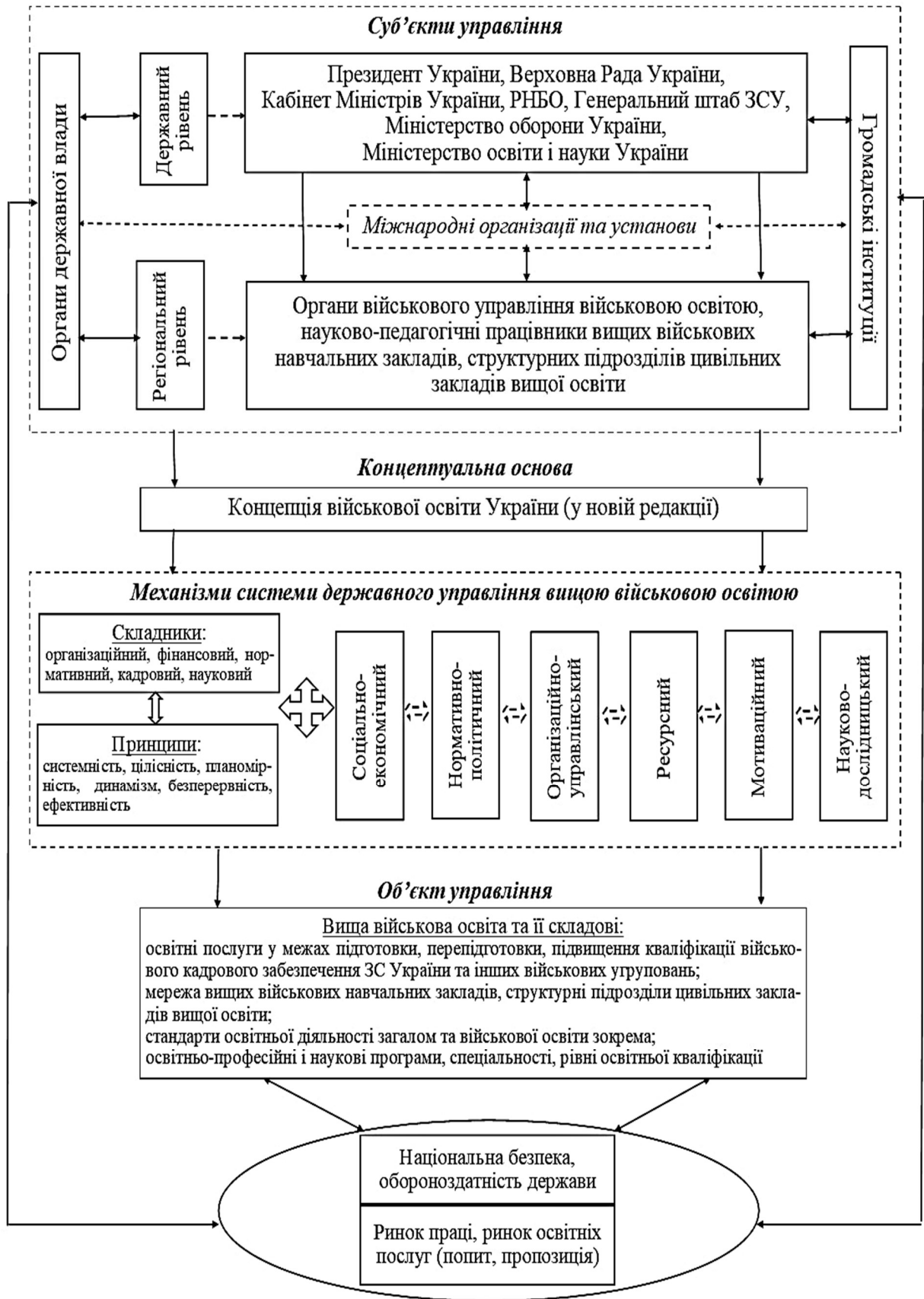

Рис. 3.1. Модель державного управління системою вищої військової освіти

Суб'єктами державного управління системи вищої військової освіти на державному рівні є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, які виступають найвищими органами державної влади, визначають та забезпечують реалізацію державної освітньої політики, приймають відповідні нормативно-правові документи в галузі вищої військової освіти, реалізують загальне керівництво через Міністерство оборони України, Генеральний штаб ЗС України, Міністерство освіти і науки України. Міністерство оборони України (Департамент військової освіти і науки) здійснює методичне та організаційне забезпечення професійної підготовки військових фахівців; координацію роботи та контроль органів військового управління військовою освітою на регіональному рівні; визначає основні обсяги та напрями, перспективи розвитку системи вищої військової освіти; вивчає та аналізує стан професійного військової підготовки та готує на цій основі пропозиції щодо вдосконалення цього напрямку роботи; Міністерство освіти і науки України – розробляє державні стандарти вищої освіти, які встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої і фахової підготовки кадрів, здійснює контроль за їх дотриманням; проводить в установленому порядку ліцензування, атестацію та акредитацію вищих військових навчальних закладів, веде Державний реєстр закладів освіти; визначає мінімальні нормативи їх матеріально-технічного, фінансового забезпечення.

На регіональному рівні органи військового управління військовою освітою здійснюють контроль за забезпеченням якості професійної підготовки військових фахівців, виконанням навчальних планів та програм; дотриманням вимог до нормативів матеріально-технічного і фінансового забезпечення вищих військових навчальних закладів; забезпечують навчальні заклади необхідними нормативними, інструктивними, методичними та інформаційними матеріалами; формують банк даних про мережу вищих військових навчальних закладів, організовують професійне підготовку

військових фахівців у порядку, визначеному чинним законодавством України; забезпечують впровадження інноваційних технологій професійного навчання; здійснюють організаційно-методичне керівництво діяльністю вищих військових навчальних закладів; співпрацюють з регіональними департаментами освіти і науки стосовно питань діяльності вищих військових навчальних закладів.

Опосередкований вплив на результативне функціонування системи вищої військової освіти мають *міжнародні організації та установи*.

Об'єктом управління є вища військова освіта та її складові: освітні послуги у межах підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації військового кадрового забезпечення ЗС України та інших військових угруповань; мережа вищих військових навчальних закладів, структурні підрозділи цивільних закладів вищої освіти; стандарти освітньої діяльності загалом та військової освіти зокрема; освітньо-професійні і наукові програми, спеціальності, рівні освітньої кваліфікації.

Концептуальною основою інноваційної моделі є документ, який визначає концептуальні засади державного управління системою вищої військової освіти в Україні. Попередньо в процесі дослідження нами встановлено, що чинна Концепція військової освіти в Україні, яка була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1410 від 15 грудня 1997 р. втратила актуальність у зв'язку з появою нових суспільних викликів, обґрунтовано доцільність розробки та запропоновано ідеї щодо її оновленої редакції (див. підрозділ 1.3). У зв'язку з цим, концептуальною основою інноваційної моделі державного управління системою вищої військової освіти в Україні є Концепція військової освіти в Україні (у новій редакції).

Основні структурні блоки нової редакції Концепції військової освіти в Україні мають бути присвячені:

– визначенню базових термінів і понять;

- окресленню перспектив розвитку вітчизняної системи вищої військової освіти;
- обґрунтуванню технологій управління професійною підготовкою військових фахівців в умовах сучасних вимог до обороноздатності країни та євроатлантичної інтеграції;
- визначенню способів оновлення навчальної мережі та матеріально-технічної бази для професійної підготовки військових фахівців;
- формуванню вимог щодо професійної компетентності науково-педагогічних кадрів, які залучені до професійної підготовки військових фахівців;
- розробленню підходів щодо формування змісту навчання та осучаснення науково-методичного супроводу вищої військової освіти;
- обґрунтуванню доцільності та розробці пропозицій щодо запровадження моніторингу якості освіти;
- окресленню сучасних та перспективних напрямів розвитку міжнародного партнерства у сфері вищої військової освіти тощо.

За результатами дослідження нами визначені основні механізми державного управління вищою військовою освітою в Україні: соціально-економічний, нормативно-політичний, організаційно-управлінський, ресурсний, мотиваційний та науково-дослідницький і теоретично обґрунтовані рекомендації щодо їх удосконалення [36]. В основу визначення механізмів державного управління вищою військовою освітою покладено організаційний, фінансовий, нормативний, кадровий, науковий складники, а також принципи системності, цілісності, плановірності, динамізму, безперервності, ефективності.

Соціально-економічний механізм державного управління вищою військовою освітою. Припускаємо, що запровадження розробленої автором моделі сприятиме підвищенню соціальної та економічної ефективності вищої військової освіти. Під ефективністю ми розуміємо співвідношення затрат на

професійну підготовку за військовими спеціальностями та результатів, яке може оцінюватись з точки зору Міністерства оборони і Міністерства освіти і науки України, що організують військову підготовку із переліку спеціальностей громадянам України, та з точки зору конкретного курсанта, який отримує зазначену послугу.

Тобто важливим є не лише оцінювання впливу послуги на глобальному соціально-економічному рівні (на цілісність держави, роботу її оборонного комплексу тощо), а й з позиції індивіда, який отримав можливість опанувати військовою спеціальністю.

Водночас, залучення до видатків на вищу військову освіту додаткового фінансування (надходження від надання освітніх та інших послуг) з сприятиме зниженню навантаження на державний бюджет та посиленню економічної ефективності вищої військової освіти для держави.

Підвищенню соціальної ефективності сприятиме підвищення рівня заробітної плати військовослужбовців, матеріальної допомоги їх сім'ям, забезпеченість житлом та ін.

До основних соціально-економічних показників можна віднести: на рівні особистості – відповідність отриманих результатів очікуванням, задоволення результатами навчання; врахування індивідуальних особливостей, можливостей та інтересів особистості в процесі навчання; вплив навчання на результати професійної майстерності; на рівні військової частини – продуктивність праці випускника та вплив його військової кваліфікації на дієздатність військового підрозділу, яким керує офіцер; на рівні держави – рівень обороноздатності держави, забезпеченість висококваліфікованими кадрами ЗС України та інших військових угруповань.

Нормативно-політичний механізм державного управління вищою військовою освітою. Ефективність державного управління вищою військовою освітою значною мірою залежить від повноти та узгодженості

нормативно-правового забезпечення. За роки незалежності в Україні напрацьовано нормативно-правову базу організації професійної підготовки військових фахівців (див. підрозділ 1.3), яка покладена в основу розробленої моделі. Водночас, вимоги, які сьогодні впливають на формування профілю бойового офіцера, обумовлюють потребу приведення її у відповідність сучасним реаліям. Тому нормативно-політична складова розробленої нами моделі передбачає оновлення окремих діючих нормативно-правових документів, які регулюють відносини щодо організації та функціонування вищої військової освіти, зокрема доповнення їх положеннями, в яких:

- окреслені перспективні напрями розвитку міжнародного партнерства як механізму забезпечення державної освітньої політики, дотримання євроатлантичного вектору розвитку;

- обґрунтована необхідність посилення контролю якості підготовки, запровадження моніторингу якості освіти;

- посилені вимоги до критеріїв відбору потенційних вступників-курсантів на навчання за військовими спеціальностями (Про затвердження Особливостей прийому на навчання до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти для підготовки військових фахівців тактичного рівня в умовах особливого періоду);

- визначені основні вектори розвитку вищих військових навчальних закладів для професійної підготовки військових фахівців з урахуванням стану матеріально-технічної бази, науково-методичного, кадрового забезпечення навчального процесу.

Отже, нормативно-правовий механізм державного управління вищою військовою освітою ґрунтується на положеннях таких основних документів:

- законів України прямої дії, тобто тих, положення яких безпосередньо поширюються на сферу вищої військової освіти:

- Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», який регулює засади військової освіти, в документі визначено особливості та етапи підготовки громадян до військової служби, зокрема щодо вступу у вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, військову підготовку у закладах вищої освіти за програмою підготовки офіцерів запасу;

- Закону України «Про освіту», який закріплює право на освіту та навчання, визначає освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні; регулює засади військової освіти, визначено структуру військової підготовки;

- Закону України «Про вищу освіту», дія якого поширюється на сферу вищої військової освіти, який «встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів із закладами вищої військової освіти, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства та держави у кваліфікованих фахівцях»;

- Постанови Кабінету міністрів України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів», що регулює питання розміщення державного замовлення для забезпечення обороноздатності України, її безпеки і захисту державного кордону, потреб ЗС України та інших військових формувань;

– підзаконних правових актів (оновлених та доповнених), зокрема:

- Положення про вищі військові навчальні заклади, що «визначає повноваження вищих військових навчальних закладів, їх структуру, склад учасників освітнього процесу, права та обов'язки особового складу» тощо;

- Порядок проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, яким затверджено процедурні етапи проведення підготовки офіцерів запасу у вищих військових навчальних та цивільних закладах освіти, перелік закладів вищої освіти, на базі яких організована професійна підготовка громадян України за програмою навчання офіцерів запасу та ін.

Організаційно-управлінський механізм державного управління вищою військовою освітою. Організаційно-управлінський механізм державного управління вищою військовою освітою охоплює низку основних елементів.

1. Вибір оптимальних технологій управління вищою військовою освітою. Актуальність проблеми вибору оптимальних технологій управління обумовлена складністю та специфічністю професійного за військовими спеціальностями як об'єкта державного управління. З огляду на це, доцільним є використання не лише традиційних, а й інноваційних технологій. Розглядаючи систему вищої військової освіти як важливий елемент забезпечення обороноздатності держави та дієвості збройних сил, необхідно відмітити важливе значення для підвищення її якості новітніх інформаційних та комунікаційних технологій.

Ефективний вплив державних органів влади на систему вищої військової освіти як об'єкт державного управління передбачає застосування таких сучасних вироблених суспільно-історичною практикою методів управління як системний аналіз, моделювання, цільове та ситуаційне управління тощо.

Формами управління, тобто зовнішнім виразом змісту конкретних дій державних органів та їх представників щодо реалізації функцій державного управління, стосовно системи вищої військової освіти є: правові та неправові (організаційні) форми. Відповідно, на практиці вони реалізуються виданням юридичних актів та здійсненням організаційної роботи й матеріально-технічних операцій. До найважливіших організаційних форм доцільно

віднести посилення контролю за якістю військової підготовки курсантів, узагальнення передового досвіду тощо.

2. Розвиток міжнародного партнерства і співробітництва у сфері вищої військової освіти. Міжнародне партнерство і співробітництва є механізмом адаптації кращих закордонних практик військової освіти до вітчизняних реалій.

3. Посилення контролю за якістю освіти.

Якість військової освіти в нашій країні потребує поліпшення з урахуванням інтересів всіх зацікавлених сторін – про це засвідчили результати вивчення теорії та практики. За таких умов актуалізується проблема управління якістю освітніх послуг.

Для вирішення проблем управління якістю вищої військової освіти важливим є посилення контролю за якістю навчання, зокрема контролю виконання освітньо-професійних планів та програм, рівня кваліфікації науково-педагогічних кадрів, стану навчально-матеріальної бази тощо.

З цією метою доцільно: залучати військових-практиків до проведення спільних підсумкових атестацій; здійснювати оцінювання якості не лише за результатами аналізу документації, а й за результатами опитування (проведення бесід, анкетування) провідних військових спеціалістів, науково-педагогічних працівників, курсантів; проводити моніторингові дослідження з метою оцінювання якості освіти тощо.

Ресурсний механізм державного управління вищою військовою освітою в Україні. Основними ресурсами, які потребують удосконалення відповідно до розробленої моделі, є кадровий, фінансовий потенціал та матеріально-технічна база вищої військової освіти. Тому основними елементами ресурсної складової розробленої нами моделі державного управління вищою військовою освітою в Україні є:

1. Кадрове забезпечення. Стосовно удосконалення кадрового ресурсу, враховуємо необхідність розв'язання проблеми підвищення професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

Вирішення проблеми передбачає створення умов для підвищення професійної компетентності кадрів, які безпосередньо займаються професійною підготовкою курсантів у вищих військових навчальних закладах та у відділеннях цивільних закладів вищої освіти. Зокрема, закордонне стажування у військових підрозділах та навчальних закладах країн-членів НАТО, а також надання науково-педагогічним працівникам, які залучаються до процесу навчання курсантів, відповідних знань щодо використання сучасних форм навчання (в т.ч. дистанційних), методики їх застосування; сучасних педагогічних та інформаційних технологій вищої військової освіти, модульної системи навчання; методик використання комп'ютерної, аудіо- та відеотехніки в навчальному процесі; використання методів активного навчання; практики проведення контролю засвоєння навчального матеріалу; розробки та коректування змісту навчально-програмної документації для підготовки за військовими спеціальностями з урахуванням вимог державних стандартів вищої освіти тощо.

Крім того, науковці стверджують, що «всі педагогічні та науково-педагогічні працівники повинні володіти іноземною мовою, адже це дасть їм змогу краще опанувати сучасні методики підготовки військовослужбовців, які використовуються за кордоном, обмінюватися досвідом із зарубіжними колегами» [168, с. 40].

2. Сучасна матеріально-технічна база.

Для надання якісних освітніх послуг важливою умовою є сучасна навчальна, матеріально-технічна база, в тому числі створення умов для поглибленого та якісного проходження виробничої практики. Використання у процесі навчання сучасного обладнання та новітніх зразків озброєння є запорукою формування готовності майбутнього офіцера до практичного

виконання необхідних завдань та функцій в конкретних умовах за набутою спеціальністю.

3. Фінансове забезпечення вищої військової освіти із залученням додаткових джерел фінансування.

Фінансування системи вищої військової освіти передбачається в межах видатків, запланованих Міністерством оборони України. А також за рахунок залучення позабюджетних джерел фінансування. Враховуючи закордонні тенденції розвитку вищої військової освіти, зокрема практики країн-членів НАТО, доцільним вважаємо використання програмно-цільового підходу до формулювання об'ємів фінансового забезпечення військової освіти та її матеріально-технічних ресурсів. Сьогодні слід активно використовувати засоби позабюджетного фінансування, які вищі військові навчальні заклади отримують від надання освітніх та інших послуг. Перелік зазначених послуг затверджено постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності».

Мотиваційний механізм державного управління вищою військовою освітою. В науці державного управління немає єдиного визначення мотиваційного механізму. Українська вчена О. Федорчак зазначає, і ми погоджуємось з її думкою, що «мотиваційний механізм – це сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають службовців до високоефективної роботи на результат» [161].

Мотиваційний механізм державного управління вищою військовою освітою охоплює такі основні елементи: просування військовими сходами (військова освіта є одним із засобів перспективного бачення подальшого розвитку кар'єри офіцера); можливість підвищення свого професійного рівня (цей чинники є важливими для успішної кар'єри ініціативного фахівця); коректне, як мінімум, ставлення до персоналу (це уникнення зі сторони

науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів неприємних висловлювань стосовно курсантів, їхніх інтелектуальних здібностей, особистісних якостей тощо); почуття значущості військової професії (майже кожен громадянин, що оволодіває військовою спеціальністю, має бути переконаним, що він сам і його спеціальність важливі для обороноздатності держави та безпеки її громадян); підтримка (науково-педагогічні працівники та курсанти мають знати, що вони можуть звернутися за порадою, що вони не самотні); гордість за вищий військовий навчальний заклад, де працюють або навчаються (особа хоче пишатися своєю роботою або професією, якій навчаються, адже це підвищує їхню власну значущість як професіоналів. Цей чинник має обов'язково культивуватися і підтримуватися у військових структурах); відчуття загального, згуртованого колективу.

Науково-дослідницький механізм державного управління вищою військовою освітою. Для надання вищими військовими навчальними закладами якісної освітньої послуги важливим є вирішення проблеми науково-методичного та дослідницького (наукового) забезпечення.

Науково-дослідницький механізм державного управління вищою військовою освітою охоплює такі основні елементи:

1. Формування змісту професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації громадян за військовими спеціальностями на основі компетентнісного підходу.

Оскільки головним результатом професійної військової підготовка повинно стати забезпечення збройних сил висококваліфікованим фахівцями, постає питання оптимального змістового наповнення освітньо-професійних планів і програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації громадян за відповідними військовими спеціальностями, що сприятиме отриманню курсантами знань, формуванню умінь і навичок, необхідних для успішного виконання посадових обов'язків у військових частинах.

Критеріями формування оптимального змісту навчання є його відповідність державним стандартам вищої освіти, вимогам кваліфікаційних характеристик; вимогам ЗС України, як основних замовників кадрів; індивідуальним потребам та особливостям курсантів.

Забезпечення цієї відповідності покладено в основу формування змісту професійної військової підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації громадян на основі компетентнісного підходу як елементу науково-дослідницького механізму державного управління вищою військовою освітою в Україні.

Наразі, найбільш оптимальним засобом є компетентнісний підхід до формування змісту військової освіти та розробки відповідної навчально-програмної документації. Реалізація такого підходу на практиці передбачає отримання майбутнім офіцером набору ключових професійних компетенцій, необхідних для ефективного виконання визначених завдань за військовою спеціальністю. Навчання здійснюється з дотриманням оптимального співвідношення теоретичної та практичної підготовки. В основу розробки освітньо-професійних навчальних планів та програм покладено варіативність змісту навчання, відповідність вимогам ринку праці та забезпечення можливості вибору. Це дозволить уникати перевантаження навчальних програм матеріалом, який не має значення для професійного розвитку особистості та забезпечити отримання курсантом саме тих знань і навичок, які необхідні для успішного виконання поставлених перед ним завдань. Тобто, проектування змісту професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах здійснюється на основі освітніх стандартів, вимог держави до забезпечення її обороноздатності, євроатлантичного вектору розвитку та з урахуванням специфічних особливостей підготовки за військовими спеціальностями.

Для практичної реалізації такого підходу може бути використаний напрацьований досвід формування змісту навчання. У країнах-члена НАТО

запроваджено систему розробки варіативно-модульної навчально-програмної документації [197]. Ця система дозволяє оперативно і адекватно реагувати на потреби ринку праці, управляти змістом навчання та формувати його з максимальною відповідністю цілям вищої військової освіти, наявним ресурсам та потребам.

За такого підходу навчальний матеріал формується у модулі; зміст навчання у межах однієї модульної одиниці представлений у вигляді набору навчальних елементів, кожний з яких спрямований на оволодіння практичною навичкою та/або набуття теоретичних знань, необхідних для виконання професійно-військових функцій. Таким чином, структурування здійснюється на двох рівнях: макрорівні (на блоки, модулі) та мікрорівні (на навчальні елементи). Зміст модульної одиниці може варіювати, а кожний навчальний елемент відповідає певній цілі навчання, яка спрямована на оволодіння практичними навичками, формування теоретичних знань, необхідних для виконання тієї чи іншої дії.

Такий підхід до формування освітньо-професійних планів та програм вищої військової освіти є перспективним та гідним уваги вітчизняних вчених та практиків.

2. Науково-методичний, інформаційний та профорієнтаційний супровід військової підготовки громадян України.

Проблеми науково-методичного можна вирішити одночасно на двох етапах: в контексті формування організаційно-управлінського та науково-дослідного механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні. Так, організаційно-управлінський механізм, серед іншого, передбачає створення у Міністерстві оборони України, як його структурного підрозділу, постійно діючої комісії щодо реформування системи вищої військової освіти для її наближення до стандартів Північноатлантичного альянсу.

Науково-методичний супровід професійної підготовки військових фахівців в Україні, як елемент науково-дослідницького механізму державного управління вищою військовою освітою, полягає в наступному. Для забезпечення якісного процесу організації вищої військової освіти та досягнення високих результатів навчання необхідно здійснювати розробку сучасних науково-методичних матеріалів для забезпечення навчання за військовими спеціальностями з урахуванням тенденцій у сфері обороноздатності держави, дотримання Воєнної доктрини, векторів міжнародного співробітництва з країнами-членами НАТО, як партнерами України.

Важливим сьогодні залишається питання інформаційного супроводу організації професійної підготовки за військовими спеціальностями. Для донесення достовірної інформації до особового складу ЗС України та громадськості в структурі Міністерства оборони України функціонує Департамент стратегічних комунікацій, який через засоби масової інформації формує серед пересічних громадян позитивний імідж та популяризує воєнні професії. Також потенційні вступники можуть отримати достовірну інформацію про затребуваність військових спеціальностей та консультативну допомогу щодо основних вимог до фізіологічних і психологічних якостей особистості.

Окрім того, для ефективної організації професійної підготовки за військовими спеціальностями та прийняття відповідних управлінських рішень необхідна оперативна та об'єктивна інформація про стан, проблеми та результати військової професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації в Україні. Отримання такої інформації є можливим шляхом проведення моніторингових досліджень у сфері вищої військової освіти.

3. Надання широкого спектру профорієнтаційних послуг.

Професійна орієнтація передуює професійному навчанню і від якості надання цієї послуги залежить результат. Тобто, профорієнтація як

передумова професійної підготовки має значний вплив на його результативність. Тому найважливішими завданнями профорієнтації є допомога випускникам шкіл та військовослужбовцям у виборі військової спеціальності, надання повної інформації про вимоги сучасного ринку праці, а також об'єктивне оцінювання здібностей та виявлення інтересів.

Наразі, Інструкцією про організацію та проведення військово-професійної орієнтації молоді та прийому до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів визначено, що «військово-професійна орієнтація молоді – складова державної системи забезпечення зайнятості населення та військово-патріотичного виховання молоді, яка включає комплекс заходів соціально-психологічного, інформаційно-комунікативного характеру щодо формування військово-професійної спрямованості, поступового накопичення інформації та отримання нових даних про загальнолюдські, спеціальні здібності та професійну придатність громадянина до військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях держави, утворених відповідно до законів України» [129].

Водночас, надання профорієнтаційних послуг не повинно обмежуватись лише допомогою у виборі професії, що часто спостерігається на практиці. Надання якісних профорієнтаційних послуг передбачає профорієнтаційний супровід розвитку професійної кар'єри.

4. Моніторинг якості вищої військової освіти.

Для розробки ефективних програм та прийняття адекватних рішень щодо організації вищої військової освіти доцільним є систематичне відстеження, вивчення стану, наслідків надання послуги та співставлення результатів постійних спостережень для отримання обґрунтованих уявлень про дійсне становище, тенденції розвитку вітчизняної системи вищої військової освіти. З цією метою відповідно до розробленої моделі

передбачено запровадження моніторингових досліджень якості вищої військової освіти.

Суб'єктами управління процесами моніторингу та оцінювання якості освіти є Міністерство оборони та Міністерство освіти і науки, через їхні структурні підрозділи.

Наведена модель є запорукою системного, цілеспрямованого, комплексного підходу до вирішення проблеми державного управління вищою військовою освітою в Україні. Її втілення в практику підготовки військовим спеціальностям потребує плідної та взаємовигідної співпраці з міжнародними партнерами, зокрема країнами-членами НАТО, а також спільної відповідальності за якість та результативність процесу навчання.

Таким чином, подальші напрями підвищення ефективності діяльності механізмів державного управління військовою освітою вбачаємо в: забезпеченні реалізації положень Воєнної доктрини України; приведенні у відповідність нормативно-правової бази, що забезпечує функціонування військової освіти, до європейських освітніх стандартів, зокрема розробленні оновленої Концепції військової освіти в Україні та спеціального закону «Про вищу військову освіту»; впровадженні інтеграції української військової освіти у світовий освітньо-воєнний прості; побудові органічного зв'язку вітчизняної воєнної школи із національною історико-культурною спадщиною; впровадженні нової системи морально-психологічного забезпечення армії відповідно до принципів та вимог НАТО забезпеченні гнучкості, практичності, ступневості, наступності, безперервності, випереджувального характеру системи вищої військової освіти; дотриманні незалежності здобуття військової освіти від впливу політичних партій, громадських та релігійних організацій; наданні автономності вищих військових навчальних закладів у прийнятті рішень щодо організації та здійснення навчання курсантів.

3.2. Імплементация національного досвіду спрямованості (військової спеціалізації) вищої освіти в Збройних Силах України (на прикладі Військової академії (м. Одеса))

Сучасна вища військова освіта як частина загального вітчизняного освітнього простору є рушієм суспільної думки та основною запорукою його успішного розвитку. Нова організаційно-управлінська культура, що сьогодні формується у системі вищих військових навчальних закладів має спиратись на кращі вітчизняні практики підготовки курсантів (слухачів) за військовими спеціальностями, сприйняти їх за стандарти нового вектору розвитку освітньої діяльності. Наразі, вітчизняний вищий військовий навчальний заклад є гарантом якості освітньої послуги, що отримує особа, яка виявила бажання опанувати одну із запропонованих військових спеціальностей.

Ще наприкінці минулого століття професор В. Рижих стверджував, що національним вектором розвитку України «слід визначити напрями формування єдиного життєздатного й ефективного господарського комплексу, від результатів діяльності якого залежить добробут народу країни, її національна безпека», структура якого має бути максимально результативною та дієвою [205, с. 13]. Тому одними з основних викликів сучасної України є підвищення рівня професіоналізації людських ресурсів, ефективне розв'язання якої можливе виключно за умови актуалізації системи безперервної професійної освіти [222, с. 97].

На думку професора В. Осьодла, трансформація системи вітчизняної вищої військової освіти має опиратись на ряд принципів: демократизація (залучення здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників до процесу управління і прийняття рішень); децентралізація (надання більшості повноважень щодо функціонування структурним підрозділам вищого військового навчального закладу); інформатизація (оснащення інформаційними технологіями всіх ключових процесів); єдності (інтеграція

бажань здобувачів вищої освіти, можливостей науково-педагогічних працівників, уміння керівництва із місією функціонування вищого військового навчального закладу). При чому, як вважає дослідник, системне комплексне задіяння окреслених принципів дозволить задовольнити всі вимоги суспільства, виставлені до вітчизняної вищої військової освіти [221, с. 239].

Свою діяльність Військова академія (м. Одеса) розпочала у 2011 р. на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 23.03.2001 № 286. Сьогодні це «сучасний міжвидовий військовий навчальний заклад, який має глибокі історичні традиції та більш ніж вікову історію і здійснює підготовку військових фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра та магістра для ЗС України та інших військових формувань, мовну підготовку військовослужбовців та працівників ЗС України, підвищення кваліфікації військовослужбовців і науково-педагогічних працівників та підготовку студентів за програмою підготовки офіцерів запасу» [219].

Підготовка військових фахівців організована на факультетах і кафедрах вищого військового навчального закладу (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Організаційна структура Військової академії (м. Одеса)

На першому (бакалаврському) рівні в Академії готують військових спеціалістів за спеціальностями: Військове управління (за видами Збройних Сил) освітні програми: «Управління діями підрозділів десантно-штурмових військ», «Управління діями підрозділів військової розвідки», «Управління діями підрозділів спеціального призначення», «Управління діями підрозділів морської піхоти», «Повітрянодесантна підготовка підрозділів»; Забезпечення військ (сил) освітні програми: «Продовольче забезпечення військ (сил)», «Речове забезпечення військ (сил)», «Забезпечення підрозділів (частин, з'єднань) ракетним паливом, паливом та мастильними матеріалами», «Транспортна логістика», «Організація розвідувально-інформаційної роботи у військових частинах (підрозділах)»; Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка освітні програми: «Експлуатація і ремонт ракетно-артилерійського озброєння», «Боєприпаси, вибухові пристрої, освітлювальні та сигнальні засоби»; Автомобільний транспорт освітні програми: «Автомобілі та автомобільне господарство».

На другому (магістерському) рівні – за спеціальністю Озброєння та військова техніка освітні програми: «Експлуатація і ремонт ракетно-артилерійського озброєння», «Боєприпаси, вибухові пристрої, освітлювальні та сигнальні засоби», «Військова автомобільна техніка».

Всі освітньо-професійні програми, запроваджені у вищому військовому навчальному закладі, мають ціль, що чітко сформована, відповідає його місії й стратегії розвитку. Програма має мету: забезпечення високої якості результатів професійно-військової підготовки висококваліфікованих фахівців відповідно до затверджених стандартів вищої освіти за першим і другим освітніми рівнями та окремо визначеними спеціальностями.

У 2019 р. Військова академія (м. Одеса) підготувала 296 випускників, які отримали первинне офіцерське звання – лейтенант, з них: 227 курсантів отримали ступень вищої освіти бакалавр та 69 курсантів отримали ступень вищої освіти магістр.

Крім того варто зазначити, що 3 випускники отримали дипломи бакалавра з відзнакою з нагородженням золотою медаллю, 16 випускників отримали дипломи бакалавра з відзнакою та 10 випускників отримали дипломи магістра з відзнакою.

За результатом атестації випускників середній бал за Академію складає 4,46 бали.

Щорічно Військова академія (м. Одеса) готує та випускає майже 300 випускників-лейтенантів за освітніми ступенями бакалавра та магістра, для кількох державних військових установ: Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту.

Протягом тривалого періоду в системі вищої військової освіти питанню ґрунтовності вивчення іноземних мов не приділялась належна увага. Сьогодні питання вивчення мов країн-членів НАТО є надважливим та потребує нагального розв'язання. Знання мови це не лише засіб ефективної комунікації з військовими інших країн, але й шлях до результативної інтеграції міжнародних воєнних стандартів в українському війську. Наразі, військовослужбовці рядові мають володіти мінімально-необхідним стандартизованим мовним рівнем, а офіцери – вільно володіти іноземною мовою. Це значний виклик не лише для військової освіти, а й загалом для ЗС України.

Відповідно до Концепції навчання іноземних мов у військових навчальних закладах, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 01.06.2009 № 267 у Військовій академії (м. Одеса) започатковані тримісячні курси з мовної підготовки з англійської мови військовослужбовців та працівників ЗС України.

Загалом, «у системі мовленнєвої підготовки при 9 вищих військових навчальних закладах працюють 36 груп (до 15 осіб у кожній) з вивчення іноземних мов для офіцерів та військовослужбовців військової служби за

контрактом. Окрім того, щороку за кордоном мовну та фахову підготовку проходять до 200 осіб. Для забезпечення вивчення іноземних мов у вищих військових навчальних закладах використовуються 16 спеціалізованих мовленнєвих лабораторій» [164, с. 44]. Але сьогодні цього вже замало. Вважаємо, що питанню мовленнєвої підготовки слід приділити більше уваги: слід внести зміни до освітньо-професійних стандартів, розширити у навчальних планах кількість годин.

Наразі, у вищому військовому навчальному закладі організовані курси підвищення кваліфікації військовослужбовців та науково-педагогічних працівників освітніх установ військової галузі. В залежності від тематики курсів термін навчання слухачів сягає від двох тижнів до двох місяців. «Курси проводяться з метою забезпечення безперервної підготовки та перспектив просування по службі військовослужбовців та державних службовців Збройних Сил України, отримання ними знань, умінь і практичних навичок для виконання обов'язків за посадами, а також призначення на вищі посади» [219].

У 2018/2019 навчальному році підготовку на курсах пройшли 919 осіб. Досить чисельними курсами, які проводились у Військовій академії, були курси військової підготовки осіб сержантського (старшинського) складу. Починаючи з 2019/2020 навчального року Військова академія є пілотним вищим військовим навчальним закладом де започатковані «Лідерські курси» тактичного рівня за військово-обліковою спеціальністю «Бойове застосування аеромобільних (повітрянодесантних), десантно-штурмових, гірсько-піхотних і морської піхоти з'єднань, військових частин, підрозділів». Кількість слухачів – 10 осіб. Термін навчання – 12 місяців.

За результатами проведення пілотного проекту замовниками на підготовку військових фахівців може бути прийнято рішення на розширення переліку військово-облікових спеціальностей, за якими буде здійснюватися підготовка на «Лідерських курсах».

Також згідно Наказу Міністерства оборони України № 175 від 05 липня 2022 р. «Про організацію підготовки офіцерського, сержантського і старшинського складу у вищих військових навальних закладах, фахової передвищої військової освіти Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти» в військової академії введення в програму навчання з 2022 р. базовий курс тактичного курсу (L-1A), фаховий курс тактичного рівня (L-1B) та командний курс тактичного рівня (L-1C). Крім того, з 2024 р. планується введення в процес надання освітніх послуг командно-штабного курсу тактичного рівня (L-2).

Відповідно до Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.02.2012 № 48 [192] в Академії організовано підготовку студентів за дворічною програмою підготовки офіцерів запасу. Кафедра військової підготовки здійснює підготовку спеціалістів за 11 військово-обліковими спеціальностями. Щорічно випускниками курсу стають близько 300 офіцерів запасу.

З початком активної фази ведення бойових дій між Російською Федерацією та Україною, на базі Військової академії були додатково введені курси допідготовки осіб, призваних за мобілізацією за визначеними спеціальностями. Як показала практика, рівень професійної військової підготовки осіб, які проходили підготовку на військових кафедрах при різних вищих навчальних закладах був значно нижче випускників курсів Лідерства при Військової академії. Тому вважаю доцільним підготовку офіцерів резерву здійснювати виключно на курсах Лідерства при профільних ВНЗ з обов'язковим проходженням військового стажування через визначені періоди.

Військова академія (м. Одеса) має потужний науково-педагогічний потенціал. Наукові ступені і вчені звання мають близько ста осіб. Станом на

початок 2019/2020 навчального року відсоток укомплектованість посад науково-педагогічних працівників академії склав 91%.

У вищому військовому навчальному закладі до начального процесу постійно долучаються провідні військові спеціалісти із значним практичним досвідом, ветерани війни, брали участь у веденні бойових дій проти Російської Федерації. Як зазначає український вчений, громадський діяч, професор П. Ворона, ветерани та учасники бойових дій мають цінний практичний воєнний досвід, що може стати в нагоді для забезпечення цілісності, боєздатності нашої держави. Тому, наголошує дослідник, їх слід активно залучати у якості науково-педагогічних працівників до навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладах, до роботи з молоддю [204, с. 60].

Український військовик, професор В. Телелим зазначає, що «відбір та атестування таких категорій офіцерів як кандидатів на посади викладачів – переважно прерогатива кадрових органів, командирів військових частин і з'єднань, після проходження останніми належної спеціальної, психолого-педагогічної та методичної підготовки» [154, с. 10]. Тому слід ретельно підходити до відбору військових-практиків до педагогіко-викладацької діяльності. Сьогодні велику увагу приділяти формуванню військових науково-педагогічних працівників нової формації.

У Військовій академії є сучасна навчальна та матеріально-технічна база, це: навчальні класи і дослідні лабораторії, що мають необхідне сучасне навчально-лабораторне обладнання, зразки новітнього озброєння і військової техніки, технічні засоби навчання, інноваційну комп'ютерну техніку.

«Для проведення наукових досліджень та підвищення рівня навчального процесу у Військовій академії створені науково-дослідні лабораторії у складі факультетів підготовки спеціалістів високомобільних десантних військ, підготовки спеціалістів військової розвідки та спеціального

призначення, підготовки спеціалістів матеріально-технічного забезпечення та підготовки спеціалістів ракетно-артилерійського озброєння» [219]. Ґрунтовна підготовка висококваліфікованого військового фахівці за конкретною освітньою програмою передбачає інтегральну єдність освітньо-кваліфікаційних вимог на основі компетентнісного підходу: «знання й розуміння», «знання як діяти», «знання як бути»; має безпосередньо бути розробленою відповідно до Національній рамці кваліфікацій, міжнародних стандартів класифікації освіти; використовувати результати с моніторингових досліджень військово-освітнього процесу [164, с. 46].

Але незважаючи на вищезазначені позитивні моменти, існує ряд негативних фактів.

Так, на початок 2018/2019 навчального року кількість курсантів випускних курсів складала 303 особи. Протягом останнього року навчання Академією було втрачено 7 курсантів – випускників. Подібна тенденція просліджується не тільки по відношенню до курсантів останнього року навчання, а і на всіх курсах наборів попередніх років (2015–2018 рр.). Тому слід працювати над розробленням і впровадженням в освітній процес інтегративного елементу: поєднання військової й цивільної освітньо-професійних спеціалізацій.

Наразі, у Військовій академії (м. Одеса) за останній рік, кількість посад науково-педагогічних працівників в академії зменшилась на 24%.

Протягом останніх п'яти років спостерігається поступове зменшення й обсягів державного замовлення на підготовку воєнних фахівців (див. підрозділ 2.2). Так, у Військовій академії (м. Одеса) у 2019 р. державне замовлення склало на 22% менше, ніж у 2016 р.

Разом з тим, у ЗС України «прослідковується тенденція щодо переведення офіцерів з оперативно-тактичним рівнем підготовки на відповідні посади до бойових військових частин. Тому ВВНЗ слід будувати свою інформаційно-просвітницьку діяльність таким чином, щоб кожен

потенційний вступник міг одразу сформулювати уявлення про свою майбутню кар'єрну траєкторію. Така політика відкритості сприятиме підвищенню рівня довіри до системи вищої військової освіти серед молоді та популяризації воєнних професій» [199].

Разом з тим, сьогодні велику увагу слід приділяти збільшенню дієвого інноваційного потенціалу вищої військової освіти через впровадження у науково-виховний процес вищих військових навчальних закладів новітніх інформаційних технологій дистанційного, змішаного, дуального та інші видів навчання. Як зазначають дослідники, «модернізація являє собою інтернаціональний процес та один із варіантів суспільного розвитку в умовах глобалізації, що приводить до утвердження нової моделі взаємовідносин суспільства та держави, породжуючи в остаточному підсумку нову модель системи державного управління» [202].

На прикладі Військової академії (м. Одеса) можемо виділити частини цілісної дієвої системи підготовки висококваліфікованих військових фахівців, а саме: прогнозування і планування (розрахунок кількості потрібних спеціалістів за низкою військових професій та потреби у науково-педагогічних кадрах, розроблення пропозиції щодо розвитку); відбір і підготовка (вироблення посилених вимог до потенційних вступників, оновлення змісту програмного забезпечення системи військової підготовки); оцінювання (визначення рівня підготовленості випускників вищих військових навчальних закладів); моніторинг якості (організація низки заходів щодо проведення аналізу якості підготовки у вищих військових навчальних закладах; складові, які підлягають моніторингу: безпосередньо навчальний заклад, ступені вищої освіти, зміст освітньо-професійних та освітньо-наукових програм для підготовки за військовими спеціальностями, професійні стандарти підготовки військових фахівців, ліцензійні умови провадження освітньої діяльності).

Зміни останніх років, агресія Російської Федерації на сході країни, необхідність підвищення рівня обороноздатності держави, а відповідно забезпечення збройних сил висококваліфікованими військовими кадрами вимагають використання напрацьованого вітчизняного досвіду військової підготовки майбутніх офіцерів. Перспективними напрямками подальшого реформування системи вищої військової освіти є: забезпечення результативного управлінського, кадрового, матеріально-технічного рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів, нарощування міжнародної співпраці з військовими навчальними закладами країн-членів НАТО у сфері військової освіти з метою реалізації стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію та євроатлантичне партнерство; розроблення та впровадження заходів популяризації військових спеціальностей серед української молоді; удосконалення та розвиток матеріально-технічної бази ВВНЗ; вдосконалення програми та розроблення методичного забезпечення програми «Лідерські курси»; розширення у навчальних програмах обсягу вивчення іноземних мов, зокрема англійської.

3.3. Напрями формування військових професійних компетентностей як складової професіоналізації та поглиблення спеціалізації військових фахівців ЗС України в умовах АТО-ООС («гібридної» війни РФ проти України)

Сучасні зміни техніки ведення війни, поява «війни шостого покоління», розвиток інтелектуально-інноваційних технологій, комп'ютеризація майже всіх виробничих процесів, роботизація армії, – ці та інші трансформаційні процеси вимагають від офіцера збройних сил мобільності, витримки, набуття здатності до критичного мислення, опановування впродовж усієї професійної військової кар'єри нових

професійних знань, умінь та навичок. Сьогодні перед системою вищої військової освіти постає новий виклик: забезпечення збройних сил та інших військових формувань висококваліфікованими військовими фахівцями, які володіють універсальним набором професійних компетентностей і бажанням до постійного їх вдосконалення. Розвиток і саморозвиток фахівця, його здатність до критичного мислення, уміння виконувати завдання із використанням креативного підходу, стають найбільш затребуваними серед роботодавців-замовників кадрів.

Система військової освіти в Україні забезпечує наукову, загальнокультурну, загальновійськову та практичну підготовку офіцерів збройних сил і є підґрунтям для формування професійної компетентності військових кадрів, що розглядається нами як певна узгодженість між вимогами, що пред'являються до посади, базових знань та вмінь, необхідних для виконання поставлених задач, і наявними професійними навичками та характеристиками, особистісними якостями, які сприяють ефективності у професійній діяльності. Орієнтація професійної підготовки військовослужбовців на формування компетентностей як ознаки професіоналізму є не новою, проте, нашу думку, вірною. Адже навіть якісна теоретична підготовка не може у майбутньому гарантувати успішність професійної діяльності.

З метою більш глибокого розуміння формування і розвитку професійних компетентностей, розглянемо основні підходи вчених до трактування досліджуваного явища.

Сучасний словник іноземних слів подає визначення компетентного фахівця «компетентний – той, що знає, володіє необхідною інформацією; належний; відповідний; авторитетний у чомусь» [153, с. 369].

На законодавчому рівні сутність поняття «компетентність» закріплено в Законі України «Про вищу освіту» як «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на

основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [52].

Міністерство освіти і наук України у Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти визначає компетентність як «динамічну комбінацію знань, вмінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [216].

За Міжнародним стандартом ISO:9000 термін «компетентність» – це «доведена здатність застосовувати знання і навички задля досягнення визначених результатів» [95].

На думку Д. Іванова, під професійною компетентністю розуміють деякий рівень, ступінь, якісний і результативний показник сформованості професійних знань, навичок опанування предмету та вміння їх реалізації в діяльності [67].

З погляду А. Маркової, компетентність не зводиться до освіченості; основою суджень про компетентність є оцінка та вимір кінцевого результату діяльності; є характеристикою окремої людини і виявляється у результатах її діяльності; індивідуальна характеристика ступеня відповідності вимогам професії, опанування людиною здатності та вміння виконувати певні трудові функції [93].

С. Сисоєва називає професійну компетентність однією з провідних якостей сучасного фахівця, яка передбачає, якості, які мають позапрофесійний або надпрофесійний характер і є необхідними сьогодні кожному фахівцю. Дослідниця визначає наступні: самостійність, здатність приймати відповідальні рішення; творчий підхід до будь-якої справи; уміння доводити справу до кінця і постійно вчитися; гнучкість мислення; абстрактне, системне й експериментальне мислення; уміння вести діалог, комунікабельність; здатність до співробітництва тощо [147, с. 97].

Українські науковці А. Алімпієв, М. Литвиненко, І. Толок, досліджуючи особливості воєнної служби та формування професійних компетентностей офіцера, представляють їх як «доведену здатність до постійного самовдосконалення, успішного застосування набутих знань, умінь, навичок, інших особистісних якостей під час виконання службово-бойових функцій у змінних умовах професійної діяльності в мирний і воєнний час» [100].

Український учений-практик Ю. Приходько стверджує, що в процесі професійної військової підготовки основний акцент слід робити на формуванні у курсантів «активності, творчого підходу до вирішення викликів, гнучкості, критичного аналізу, умінь знаходити, узагальнювати та обмінюватись інформацією, знань соціальних процесів, витримки в критичних ситуаціях, готовності взяти відповідальність за прийняте рішення, адекватності щодо сприйняття критики, здатність забезпечувати єдність таких складових: ґрунтовне вивчення обставин, прийняття рішення, підготовка особового складу, всебічність забезпечення, організація виконання» [126].

Ю. Лісніченко трактує сутність військової професійної компетентності як інтеграцію теоретичної та практичної підготовки, здатність до здійснення своїх посадових обов'язків. Серед ключових професійних компетентностей дослідник виділяє такі: «орієнтація на освоєння умінь та способів діяльності, уміння ставити професійно-військові завдання, наявність особистісних професійно значущих якостей, навичок виконання професійних завдань та їх конкретизації, здатності до оптимального вибору методів освітньо-професійних і творчих завдань та способів їх виконання, уміння програмувати способи військової взаємодії та побудови логічної військово-педагогічної системи виконання професійних завдань, передбачення та встановлення взаємозв'язку між всіма компонентами поставлених завдань та приведення їх у дію з урахуванням усіх факторів компетенцій майбутніх

фахівців, проведення обліку комплексних професійних завдань, які є фактором успішності їх військово-професійної діяльності» [89, с. 433–434].

Разом з тим, ключовим у формування професійних компетентностей є не наявність академічних знань, а сформована здатність їх використовувати під час виконання своїх службових обов'язків.

Досліджуючи проблему професіоналізму військовослужбовців, О. Чернявський серед першочергових завдань щодо забезпечення професіоналізму офіцерів визначає необхідність приведення змісту їх професійної підготовки до вимог та потреб сучасної освітньої парадигми на основі компетентнісного підходу [165, с. 111].

У науковій літературі поняття «ключові компетентності» розглядаються як життєві, набуті в процесі загальної діяльності. Вони не мають виражених професійних ознак, але їх відсутність робить неможливим здійснення будь-якої професійної діяльності. До таких компетентностей відносять інформаційну (Digital Competence), комунікативну, культурну, громадянську, соціально-правову, технологічну, здатність до підприємницької діяльності, навчання впродовж життя (Learning-to-Learn) [175].

Високого рівня військових компетентностей можна досягти системним вдосконаленням особистісних знань, умінь і навичок, а також розвитком специфічних особистісно-професійних якостей [203, с. 107].

У системі вищої військової освіти є напрацьована градація груп військових компетентностей. Але немає єдиної системи визначення. Так, відповідно до Професійного стандарту офіцера військового управління тактичного рівні ЗС України виділяють військово-професійну та професійно-спеціальну групи компетентностей випускника, які поєднують в собі як професійні, так і ключові компетентності. При чому більшість професійних, серед ключових можна виділити лише здатність забезпечувати технологічну стійкість, особисту безпеку, здійснювати управління.

Стандарти вищої військової освіти України галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону і першого (бакалаврського) і другого (магістерського) освітніх рівнів розподіляють перелік компетентностей випускника за трьома групами: інтегральна, загальні та спеціальні компетентності. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2017 № 1648), сутність компетентностей тлумачиться як: «інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності; загальні компетентності – універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку; спеціальні (фахові, предметні) компетентності – компетентності, що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю» [216]. Причому система ключових компетентностей тут значно ширша, а саме: здатність до абстрактного мислення, розуміння професійної діяльності, до вміння приймати рішення, мотивувати людей, управляти часом, працювати в команді.

На нашу думку, щоб майстерно виконувати свої посадові обов'язки, забезпечувати обороноздатність держави, займатись вихованням рядового складу збройних військ висококваліфікований військовий фахівець має володіти не лише низкою професійних, а й набором ключових компетентностей. Слід відзначити, що військові професійні компетентності, на нашу думку, поєднують в собі дві частини: професійну і ключову, які мають тісний зв'язок і мало ефективно функціонують окремо.

Таким чином, ключова професійна військова компетентність – це системна складова військової діяльності воєнного спеціаліста тактичного, оперативного й стратегічного рівнів, що інтегрує в собі особистісні, зовнішньо набуті й внутрішньо напрацьовані компоненти професійного та загального характеру.

Формування професійної компетентності військових кадрів ґрунтується на певній узгодженості між вимогами, що пред'являються до посади воєнного, базових знань та вмінь, необхідних для виконання поставлених завдань, і наявними професійними навичками та характеристиками, особистісними якостями, які сприяють результативності професійної діяльності.

З урахуванням початку відкритої агресії Російської Федерації проти України, з метою більш глибокого визначення специфіки вищої військової освіти, вважаю за доцільне прийняття окремого закону «Про вищу військову освіту України», в якому, крім загальних положень, пропонуємо:

– визначити основні терміни, які безпосередньо стосуються вищій військової освіти; описати порядок визначення та реалізації Державної політики у сфері вищої військової освіти, її спрямованості до євроінтеграції та наближення до стандартів НАТО; визначити права громадян України та іноземців на отримання вищої військової освіти;

– вписати в наказ «Про вищу військову освіту» основні положення наказу Міністра оборони України № 175 від 05.07.2022 «Про організацію підготовки офіцерського, сержантського і старшинського складу у вищих військових навчальних закладах, закладах фахової передвищої військової освіти Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти», а цей наказ – відмінити; конкретизувати порядок проведення атестації з урахуванням особливості саме військової освіти; визначити порядок захисту інформації про освіту та осіб, які отримують вищу військову освіту;

– затвердити уніфіковані стандарти для всіх спеціальностей в галузі знань «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону»;

– визначити права, обов'язки та відповідальність керівних органів (засновників закладу вищої освіти), яким підпорядковуються заклади вищої військової освіти та науково – методичних рад та комісій;

– прописати дієву систему забезпечення якості вищої військової освіти, порядку щорічного оцінювання здобувачів вищої військової освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої військової освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти з дотриманням режиму таємності; забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників, включаючи проходження в обов'язковому порядку курсів та стажування в країнах НАТО;

– прописати критерії щодо визнання, у тому числі встановлення еквівалентності, здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника; запровадити єдине для всіх військових навчальних закладів рейтингове оцінювання освітніх, мистецьких, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу;

– для більш ефективної організації діяльності закладів вищої військової освіти; підвищення відповідальності за впровадження освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, більш дієвої роботи щодо організацією контролю над фінансово-господарської діяльності, стана і збереження нерухомого та іншого майна цих закладів пропонуємо ввести в закладах вищої військової освіти посаду ректора, та розподілити права та обов'язки між ним та начальником закладу вищої військової освіти; при цьому покласти на начальника закладу більш адміністративну роботу та

зв'язок з уповноваженим органом, а на ректора закладу – обов'язки щодо організації навчального процесу.

Події останніх років сприяли підвищенню інтересу до проблем функціонування збройних сил. Серед основних виділяються питання рівня професіоналізму діючих та майбутніх офіцерів, що залишаються у колі дискусій воєнних практиків, науковців, громадських діячів. Наразі принциповою позицією є аксіома: громадянин, який обрав військову спеціальність, має майстерно володіти воєнними навичками та бути готовим до самовдосконалення впродовж життя [20].

Е. Муньє стверджував: «Особистість – це не об'єкт, нехай навіть найудосконаленіший, який, як і будь-які інші, ми пізнавали б ззовні. Особистість – єдина реальність, що ми пізнаємо й одночасно створюємо зсередини. Будучи всюди, вона ніде не існує задалегідь» [101, с. 309].

Ключові професійні військові компетентності свідчать про наявність у здобувача вищої військової освіти сталих знань, умінь, навичок і здатність до їх застосування. Зокрема, спеціальна, технологічна, правова, економічна, комп'ютерна компетентності, підтверджують, що у військового фахівця сформована здатність використовувати знання з тактики ведення бою, охорони та оборони державних об'єктів, техніки ведення бою в умовах міста, оперативних та стратегічних завдань, вміння примати рішення, віддавати накази, забезпечувати функціонування військового підрозділу. Окремої уваги заслуговує технологічна та комп'ютерна компетенції. Стрімкий ріст впровадження у воєнне мистецтво інноваційних технологій, комп'ютеризація армії вимагає від військового фахівця сформованих навичок роботи з новітньою технікою, роботизованими системами та військовим озброєнням останнього покоління.

У 2001 р. Україна ратифікувала міжнародний воєнний договір «Угода зі стандартизації» (Standardization Agreement; STANAG), який діє у країнах-членах НАТО та країнах-партнерів для здійснення процедур врегулювання тактичних, стратегічних, оперативних аспектів військової служби інших

процедур, приведення у відповідність стандартів обладнання й озброєння [220, с. 16]. Тому питання рівня мовної компетентності військових фахівців постає надзвичайно гостро. Вищі військові навчальні заклади мають будувати свої професійно-освітні програми таким чином, щоб збройні сили отримали висококваліфікованого фахівця не лише з тактичної підготовки, а й високого рівня культури іноземного мовлення, який володіє навичками іншомовного професійного спілкування. Організація навчання за мовним стандартом НАТО STANAG 6001 з метою подальшого складання іспиту на «функціональний» стандарт іноземної мови (СМР 2) дасть можливість українським військовим брати активну участь у миротворчих заходах, а також опанувати кращий світовий досвід з воєнної науки і тактики.

Офіцер має вміти навчати особовий склад основам бойового мистецтва, приймати рішення, мотивувати їх на успішне виконання поставлених завдань. Високий рівень емпатійної культури, розвинений емоційний інтелект, етична культура, – все це основні навички, якими володіє військовий фахівець. Вищий військовий навчальний заклад має побудувати свої освітньо-професійні програми підготовки таким чином, щоб «навчити, що в сучасному інформаційному просторі треба вміти правильно оперувати вже усталеною (науковою) системою знань; сформувати здатність розподіляти і перерозподіляти інформацію з метою досягнення конкретних практичних результатів; працювати над зміцненням психологічної стійкості майбутніх офіцерів, особистість яких сьогодні піддається руйнівному впливу зі сторони інформаційного суспільства» [220, с. 11].

Результатом є позитивна динаміка сформованості професійної компетентності фахівців військового профілю, здатних до саморозвитку, творчості, креативного мислення та високоефективної професійної діяльності [17].

У країнах-членах Північноатлантичного альянсу військові фахівці працюють над формуванням та розвитком таких військових компетентностей

як: здатність критичного мислення, самоосвіти та саморозвитку, рішучих дій у стані небезпеки та високого ризику, мати нульову толерантність до корупційних діянь і зради, відчуття поваги і самоповаги, знання основних положень та принципів діяльності НАТО, країн-партнерів, надавати перевагу національним інтересам, традиціям, духовним цінностям.

В. Конаржевська [76] та В. Ягупов [170] вважають, що трансформаційні зміни сучасного світу вимагають підготовку військових фахівців з високим рівнем комунікативної компетентності, а також культурою праці. Тому, розвитку комунікативно-адаптивної групи ключових професійних військових компетентностей у вищих військових навчальних закладах має бути приділена особлива увага.

Як стверджують провідні науковці та практики, «формування людини – це складний процес становлення людини як особистості, який відбувається в результаті розвитку і виховання; цілеспрямований процес соціалізації особистості, що характеризується завершеністю, хоча про завершеність цього процесу можна говорити лише умовно. Формування соціально-активної особистості здійснюється під впливом усіх без винятку умов суспільства: екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних тощо. Цілеспрямоване формування особистості здійснюється в соціальній системі шляхом навчання та виховання» [88].

Однією з основних функцій військового офіцера є виховна робота з особовим складом бойового підрозділу. Кандидат філософських наук В. Федоренко визначаючи сутність військово-правового виховання військовослужбовців, розглядає його як певний чітко сформований та обґрунтований процес впливу «на свідомість, поведінку та діяльність військовослужбовців з метою формування та розвитку правових уявлень, переконань, поглядів, почуттів і навичок, котрі гарантують усвідомлене дотримання вимог законів України, Військової присяги і Військових Статутів, виконання наказів командирів (начальників), широкого спектра і

рівня морально-правових і бойових якостей, необхідних для успішного функціонування армії та виконання нею своєї особливої місії із захисту кордонів і цілісності України в мирний і воєнний час» [220, с. 28].

Таким чином, визначені нами ключові професійні військові компетентності можна розподілити за такими групами: 1) *військово-професійна* – здатність на високому професійному рівні самостійно виконувати свої професійні обов’язки в межах повноважень в бойових та мирних умовах; здатність до результативного виконання воєнних завдань, спираючись на ґрунтовні знання щодо новітнього озброєння, роботизованих систем, інноваційних військових технологій; здатність дотримуватись у професійній діяльності принципів верховенства права, неухильного виконання Військової присяги, статуту ЗС України, набуття сталих знань змісту Конституції України, інших нормативних актів українського правового поля; наявність базових військово-економічних знань, умінь та навичок, сформованість загально-соціальної свідомості, економічної культури і мислення; здатність до використання у професійній діяльності інноваційних інформаційних технологій, наявність високого рівня комп’ютерної грамотності та орієнтування в інформаційних потоках; 2) *педагогіко-методична* – здатність до моральної відповідальності за збереження фізичного та психічного здоров’я особового складу бойового підрозділу, недотримання гасла щодо досягати поставленої мети будь-якою ціною; здатність до розуміння емоційного стану особового складу, переживань і потреб військовослужбовців, створення сприятливого та психологічно комфортного мікроклімату у бойовому підрозділі; наявність мовленнєвої стійкості й високого рівня культури українського мовлення, вільне володіння англійською мовою (рівень – СМР-2), сформованість толерантного ставлення до представників інших релігійних віросповідань, етносів, культур, мов, держав; здатність навчати особовий склад щодо опановування військовою майстерністю, психологічній стійкості, швидкому

обиранню альтернативних та правильних рішень у ситуації небезпеки або високого ризику; 3) *морально-етична* – здатність до пізнання й аналізу індивідуальних професійних та особистісних якостей, на основі яких формування програми саморозвитку й самовдосконалення; здатність до адекватного сприйняття сучасного інформаційно-техногенного середовища, правильного аналізу та ревалентного використання отриманої інформації, ефективної співпраці з різними верствами населення; здатність до самоаналізу та самооцінки професійної діяльності та особистісних дій для формування іншої моделі поведінки; здатність сприймати будь-яку людину як найвищу соціально-духовну цінність, до забезпечення рівності прав і свобод військовослужбовців; здатність до прояву ініціативи, прийняття та виконання управлінських рішень, демонстрації самоорганізованості та самостійності; 4) *комунікативно-адаптивна* – здатність до ефективної суб'єкт-об'єктної комунікативної взаємодії на всіх рівнях: офіцер-солдат, керівник-підлеглий, офіцер-офіцер, офіцер-органи публічної влади; офіцер-громадські організації, офіцер-представники країн-членів НАТО; здатність результативно використовувати набуті професійні знання й уміння у практичній військовій діяльності; здатність до самоконтролю в будь-якій ситуації, сформований емоційний інтелект; володіння індивідуальними формальними (посадові обов'язки) та неформальними (позапосадові та особистісні) лідерськими якостями, майстерними засобами комунікативного впливу на особовий склад та інших; наявність стійких навичок до постійного самовдосконалення та самоосвіти впродовж всього терміну професійної діяльності, критичного мислення; наявність базових знань щодо природи конфлікту, типів конфліктних ситуацій, умінь передбачувати й запобігати конфлікту, ефективного розв'язання конфліктних ситуацій; 5) *виховна* – здатність до виховання у особового складу поваги до національно-духовних цінностей, традицій, інтересів, усвідомленості щодо забезпечення обороноздатності на цілісності держави; уміння вести за собою особовий

склад підрозділу, ситуаційно розв'язувати проблеми та регулювати взаємовідносини між підлеглими; наявність ґрунтовних знань з питань використання андрагогічних методик під час виховної діяльності; здатність до опанування своїми емоціями під впливом низки стресогенних факторів зовнішнього середовища та вміння виховувати у підлеглих стресостійкості, опору до подразників; здатність до адекватного аналізу та ефективного прорахунку наперед політичної ситуації, що склалась в державі (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Ключові професійні військові компетентності

Всі перераховані групи ключових професійних військових компетентностей взаємопов'язані між собою, інтегруються та мають опосередкований вплив одне на одну. Разом з тим, вищий військовий навчальний заклад, що забезпечує достатній рівень якості освіти, разом із основним замовником військових кадрів (держава в особі Міністерство оборони України) має визначити та обґрунтувати мінімальний об'єм необхідних ключових професійних компетентностей, що дозволить на

високому рівні виконувати свої функціональні обов'язки на посадах офіцерів в умовах мирного часу та воєнного стану. Кожна з компетентностей має тривимірний характер: теоретично-свідомий (те, що я знаю), практично-функціональний (те, що я вже вмю), реально-прикладний (де можу використати в реальному контенті). Відсутність або недостатня значущість одного з трьох вимірів опосередковано впливають на формування та розвиток професійних військових компетентностей військових фахівців.

Ключові професійні військові компетентності, запропоновані та обґрунтовані в роботі, можуть стати основою для розроблення і впровадження нових концептуальних положень військової кадрової політики, зокрема впровадження нової моделі кар'єрного зростання військових фахівців. Наразі, О. Васильєв, характеризуючи висококваліфікованого вітчизняного військового фахівця, пише, що «офіцер майбутнього – це офіцер нової генерації, офіцер-лідер, психологічно стійкий, творча особистість, національно свідомий громадянин України, здатний на високому професійному рівні вирішувати бойові та оперативні завдання в умовах мирного, воєнного часу та в особливий період із застосуванням найскладніших систем озброєння та військової техніки, ефективно діяти у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки під егідою ООН, співпрацювати зі штабами багатонаціональних сил НАТО» [225].

Науково-теоретичний та практико-дієвий аналіз дозволив визначити, що формування та розвиток ключових професійних військових компетентностей відбувається під впливом сукупності та взаємодії низку чинників. Так, ми виділяємо загально-об'єктивні фактори векторної дії, що не залежать від діяльності військового фахівця, адже організовані та впроваджені зовнішнім середовищем або конкретним військово-професійним завданням. Сюди відносимо соціально-економічну ситуацію в державі, її політико-правову структуру та напрям розвитку, рівень технологічно-інноваційного змін у всіх галузях національної економіки. Також, слід

зауважити, що до першої групи чинників належить і рівень сформованості умов для самореалізації курсанта та стійкий позитивний імідж обраної військової професії.

До спеціально-суб'єктивної групи чинників ми відносимо ціннісно-мотиваційні запити, рівень попередньої підготовки майбутнього військового фахівця, темпи засвоєння нових знань, вироблення умінь і навичок, рівень задоволеності особистих потреб курсанта, сформованості його бажання до саморозвитку, зосередженість на результат, суб'єкт-суб'єктна взаємодія на когнітивному, діяльнісному та емоційному рівнях. Створення позитивного психологічного мікроклімату безпосередньо особою під час професійного навчання є вагомим чинником, що в подальшому дасть змогу виробленню та закріпленню ключових і професійних компетентностей для професійної діяльності.

Третя – соціально-матеріальна група, яку ми виділили, є своєрідною групою, оскільки об'єднує в собі чинники, що мають ознаки як зовнішніх (об'єктивних), так і внутрішніх (суб'єктивних) чинників. До цієї групи відносимо: високий рівень заробітної плати; покращення житлових умов; наявність соціального пакету; умови служби та матеріально-технічне забезпечення; гарантоване пенсійне забезпечення родини.

Таким чином, військова як професійна, так і ключова компетентність є складним багатокомпонентним поняттям, основним елементом, що впливає на рівень готовності військового фахівця до виконання ним своїх посадових обов'язків, а також є частиною формування гармонійної особистості загалом. Ключові професійні військові компетентності обслуговують професійну діяльність офіцера, а також є дотичними до розвитку його кар'єрної траєкторії. Виділяють такі групи компетентностей: військово-професійну, педагогіко-методичну, морально-етичну, комунікативно-адаптивну, виховну.

Висновки до розділу 3

У цьому розділі обґрунтовано шляхи трансформації державного управління підготовкою військових фахівців до північноатлантичних стандартів, розроблено напрями імплементації національного досвіду спрямованості (військової спеціалізації) вищої освіти в Збройних Силах України (на прикладі Військової академії (м. Одеса)), розкрито напрями формування військових професійних компетентностей як складової професіоналізації та поглиблення спеціалізації військових фахівців ЗС України в умовах ведення війни з Російською Федерацією.

Запропоновано шляхи вдосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою: розроблення цілісної концепції реформування вищої військової школи, із врахуванням особливостей розвитку сучасного українського суспільства та загальнодержавної освітньої політики через формуванням безперервної, багаторівневої та багатоступінчастої системи професійної підготовки; забезпечення реалізації положень Воєнної доктрини України; приведення у відповідність нормативно-правової бази, що забезпечує функціонування військової освіти, до європейських освітніх стандартів, зокрема розробленні спеціального закону «Про вищу військову освіту»; оптимізація управлінської структури кожного рівня на основі функціональної мети та мережі вищих військових навчальних закладів; організація скорочення перелік посад у ЗС України, які передбачають наявність освітньої кваліфікації магістра (формальна освіта), замінивши до таких посад освітню кваліфікацію на професійну кваліфікацію (неформальна освіта); поглиблення співпраці вітчизняної системи вищої військової освіти та Євroatлантичного альянсу; організація навчання на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях за модульною системою; впровадження інноваційних методів та форм підготовки майбутніх офіцерів; формуванням дієвої моніторингової системи прийняття ефективних рішень

управління, їх позитивних наслідків для якості підготовки військових фахівців; розроблення інноваційної системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів; впровадження сучасного інформативно-управлінського і комп'ютерного технологічного забезпечення; популяризація воєнних професій серед молоді. Доведено актуальність поглибленої інтеграції вищої військової освіти до загальнодержавної системи вищої освіти.

Розроблено інноваційну модель державного управління системою вищої військової освіти, яка базується на теоретико-методологічних підходах до комплексної взаємодії держави, вищих військових навчальних закладів, структурних підрозділах цивільних закладів вищої освіти, громадянського суспільства та міжнародного співробітництва; використовує специфічні принципи управління, в основі яких покладено комплекс запропонованих механізмів системи державного управління розвитком вищої військової освіти в умовах тривалого військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції; має за мету забезпечення високого рівня професійно-інтелектуальної компетентності, морально-психологічної підготовки майбутніх військових фахівців; використовує інноваційні види, форми, методи та засоби навчання, сучасну матеріально-технічну базу; надає перевагу практичній спрямованості процесу навчання.

У ході дослідження доведено, що система вищої військової освіти має імплементувати в собі не лише кращі світові воєнні практики та стандарти, а також використовувати передовий вітчизняний досвід спрямованості військової освіти, бути тотожною українським соціокультурним особливостям.

У ході дослідження запропоновано тлумачення поняття «ключова професійна військова компетентність», яку автор розуміє як системну складову військової діяльності воєнного спеціаліста тактичного, оперативного й стратегічного рівнів, що інтегрує в собі особистісні,

зовнішньо набуті й внутрішньо напрацьовані компоненти професійного та загального характеру. Визначено, що формування професійної компетентності військових кадрів ґрунтується на певній узгодженості між вимогами, що пред'являються до посади воєнного, базових знань та вмінь, необхідних для виконання поставлених завдань, і наявними професійними навичками та характеристиками, особистісними якостями, які сприяють результативності професійної діяльності. Виділено основні групи ключових професійних військових компетентностей, рівні їх застосування.

Здійснено класифікацію чинників, які впливають формування у майбутніх офіцерів ключових професійних військових компетентностей:

- 1) загально-об'єктивні (соціально-економічні, політико-правові, технологічно-інноваційні; сформованість умов для самореалізації курсанта; стійкий позитивний імідж обраної військової професії);
- 2) спеціально-суб'єктивні (ціннісно-мотиваційні запити; рівень попередньої підготовки; темп засвоєння нових знань, вироблення умінь і навичок; рівень задоволеності особистих потреб; рівень сформованості бажання до саморозвитку; зосередженість на результат; створення позитивного психологічного мікроклімату; суб'єкт-суб'єктна взаємодія);
- 3) соціально-матеріальні (високий рівень заробітної плати; покращення житлових умов; наявність соціального пакету; умови служби та матеріально-технічне забезпечення; гарантоване пенсійне забезпечення родини).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано розв'язання важливого завдання, яке полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні, формуванні практичних рекомендацій щодо їх модернізації в умовах реформування ЗС України, військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції, відповідно до чого сформульовано такі висновки й рекомендації:

1. У ході дослідження доведено, що вища військова освіта є одним з основних механізмів збереження цілісності й боєздатності держави, джерелом задоволення потреб ЗС України та інших військових угруповань у висококваліфікованих офіцерських кадрах усіх освітніх ступенів і ланок управління, виступає одночасно суб'єктом і об'єктом трансформаційних змін, що тривають в українській армії. Вища військова освіта забезпечує наукову, загальнокультурну, загальновійськову та практичну підготовку офіцерів і є базою для формування професійної компетентності військових кадрів.

Визначено, що державне управління вищою військовою освітою – це чітко організований системний процес управління, що заснований на нормативному, інституційному та організаційному підходах, здійснюється державою через систему органів державної влади, вимагає від останніх формування сприятливих умов і застосування низки дієвих механізмів для забезпечення ефективної роботи системи вищої військової освіти, а також високого рівня якості процесу підготовки фахівців воєнної. З'ясовано особливості такого виду управління.

2. Здійснено понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження, зокрема дефініцій: «освіта», «вища військова освіта», «ступені вищої військової освіти», «державне управління вищою

військовою освітою», «механізми державного управління», «загальні компетентності», «професійні компетентності». Запропоновано авторське бачення змісту поняття «механізми системи державного управління вищою військовою освітою» як одного з основних елементів загальної національної системи державного управління, за допомогою яких організуються та впроваджуються організаційно-управлінські, нормативно-правові, соціально-економічні, науково-методичні заходи; сукупності ресурсних засобів, мотиваційних стимулів цілеспрямованого впливу державних органів законодавчої й виконавчої влади на систему вищої військової освіти для забезпечення високого рівня якості професійної підготовки та перепідготовки військових фахівців, у контексті виконання кадрового замовлення щодо забезпечення ЗС України якісно-професійним особовим складом. Поняття «система вищої військової освіти» розглянуто як підсистему загальної системи освіти України й елемент системи військової освіти, що інтегрує в собі комплекс самостійних, систематизованих, стандартизованих елементів, злагоджена взаємодія яких приводить до забезпечення ЗС України висококваліфікованим кадровим потенціалом; охоплює мережу вищих військових начальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти; суб'єктів освітнього процесу; органи, що здійснюють державне управління вищою військовою освітою; стандарти освітньої діяльності та військової освіти; галузі знань, спеціальності, освітньо-професійні, освітньо-наукові і наукові програми; рівні й ступені освіти. Поняття «ключові професійні військові компетентності» визначено як системну складову військової діяльності воєнного спеціаліста тактичного, оперативного й стратегічного рівнів, що інтегрує в собі особистісні, зовнішньо набуті й внутрішньо напрацьовані компоненти професійного та загального характеру.

3. Розкрито історичні, правові та управлінські засади формування державної політики управлінням вищою військовою освітою. Визначено основні теоретико-методичні засади дослідження механізмів державного управління вищою військовою освітою, його універсального інструментарію, що в умовах війни шостого покоління. Доведено, що втілення концептуальних положень, спрямованих на розвиток механізмів державного управління військовою освітою, повинне забезпечувати перехід до нових типів інноваційного військового навчання з площини ретроградно-деградаційного в площину гуманістично-інноваційного навчання, що спричинить зростання військово-професійних, інтелектуальних, наукових, культурних, духовно-моральних потенціалів спеціалістів військової справи. Це, у свою чергу, зумовить позитивні зрушення у військовій освіті та науці, підготовці кваліфікованих кадрів військової справи, зміцненні обороноздатності держави, розвитку теоретичної й практичної складових військового мистецтва. Збільшиться незалежність і посиляться самодостатність фахівців військової справи та їх творчий потенціал, що допоможе виконанню поставлених цілей з будь-якими умовами та рівнями складності. Це також зумовить активізацію процесів національного самовизначення фахівців, їх авторитетність у соціумі та статусність українських офіцерів на міжнародній арені.

4. Проаналізовано та узагальнено закордонний досвід кращих практик країн – членів НАТО (Великої Британії, Литви, Німеччині, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Туреччини, Франції) щодо державного управління системою вищої військової освіти. Встановлено, що закордонні системи вищої військової підготовки мають свої значущі відмінності та особливості, діють в умовах централізованого керівництва, а до складу національних збройних сил входять не лише регулярні підрозділи, а й інші військові формування (ірегулярні формування), що забезпечує більшу мобілізаційну готовність і гнучкість збройних сил у

цілому. В Україні існує потреба в удосконаленні підготовки військових кадрів шляхом використання досвіду країн-партнерів, членів НАТО, зокрема: запровадження системи комплексного управління вищою військовою освітою, людиноцентристська направленість процесу навчання, використання кращих світових військових практики, упровадження міжнародного співробітництва й інтеграції, забезпечення тісного зв'язку з національними традиціями та культурою, дотримання ступеневості й модульності навчання, надання особливої значущості стажуванню курсантів і науково-педагогічних працівників в умовах діючих військових частин тощо. Визначено, що кращі іноземні практики потребують адаптації та оцінювання щодо їх ефективності в українських реаліях, зважаючи на відмінності в пріоритетах державної кадрової політики, суспільних цінностей, ментальних особливостей українських військових тощо. Запропоновано розробити та впровадити концепцію інтеграції ЗС України до північноатлантичного простору.

5. Обґрунтовано та запропоновано низку системних заходів, спрямованих на впровадження поступової й дієвої державної політики щодо формуванням безперервної, багаторівневої та багатоступінчастої системи професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації висококваліфікованих військових кадрів, зокрема: оптимізація управлінської структури кожного рівня на основі функціональної мети та мережі вищих військових навчальних закладів; запровадження прозорого характеру експертиз, рішень, апробацій та утвердження нормативно-правових військової освіти; поглиблення співпраці вітчизняної військової школи та Північноатлантичного альянсу; розроблення й упровадження заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів, набуття ними закордонного досвіду та вивчення досвіду ведення бойових дій; розроблення дієвих заходів щодо підвищення рівня популярності військових професій; забезпечення ефективної

трансформації вітчизняного державного управління підготовкою військових фахівців до євроатлантичних стандартів; упровадження сучасного інформативно-управлінського й комп'ютерного технологічного забезпечення; демократизація процедури призначення та атестування науково-педагогічного складу й керівників; встановлення зв'язків з іншими іноземними закладами вищої освіти, міжнародними організаціями, фондами.

6. Розроблено й теоретично обґрунтовано інноваційну модель державного управління системою вищої військової освіти, яка базується на сучасних теоретико-методологічних підходах до комплексної взаємодії органів державної влади, військових вищих навчальних закладів, громадських інституцій; новій концептуальній основі (Концепції військової освіти України); специфічних принципах функціонування системи вищої військової освіти, що забезпечують результативне функціонування системи в цілому; певних механізмах державного управління (організаційно-управлінському, соціально-економічному, нормативно-правовому, науково-методичному, ресурсному, мотиваційному) з урахуванням обов'язковості міжнародного співробітництва, тривалого військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції. Взаємопов'язані компоненти моделі зорієнтовані на забезпечення високого рівня професійно-інтелектуальної компетентності, морально-психологічної підготовки майбутніх фахівців за допомогою використання інноваційних видів, форм, методів та засобів навчання.

Визначено напрями взаємодії суб'єктів державного управління щодо: забезпечення результативного управлінського, кадрового, матеріально-технічного рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів, нарощування міжнародної співпраці з військовими навчальними закладами країн – членів НАТО у сфері військової освіти з метою реалізації стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію та євроатлантичне партнерство;

розроблення й упровадження заходів популяризації військових спеціальностей серед української молоді; удосконалення та розвиток матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів. Запропоновано започаткувати підготовку курсантів за освітнім рівнем молодшого бакалавра, на заочну форму навчання з числа військовослужбовців, на денну форму – цивільного населення. Після закінчення навчання за освітнім рівнем молодшого бакалавра, за окремим замовленням на конкурсній основі здійснювати вступ на навчання на освітній рівень бакалавра з присвоєнням первинного офіцерського військового звання.

7. Проведений структурно-функціональний аналіз сутності професійних компетентностей дозволив виокремити дефініцію «ключова професійна військова компетентність», яку автор розуміє як системну складову військової діяльності воєнного фахівця, що інтегрує в собі особистісні, зовнішньо набуті й внутрішньо напрацьовані компоненти професійного та загального характеру. Доведено, що ключові професійні військові компетентності є ваговою складовою кадрового потенціалу особового складу ЗС України та необхідною умовою для забезпечення ефективності виконання поставлених бойових і стратегічних завдань.

Виділено п'ять основних груп ключових професійних військових компетентностей: 1) військово-професійна (спеціальна, технологічна, правова, економічна, комп'ютерна); 2) педагогіко-методична (етична, емпатійна, соціокультурна, уміння навчати та обирати альтернативи); 3) морально-етична (аутопсихологічна, культурна, рефлексивна, гуманістична, інваріативна); 4) комунікативно-адаптивна (суб'єкт-об'єктна, здатність до співробітництва, соціально-перцептивна, психологічна, індивідуальна, конфліктна); 5) виховна (патріотична, ситуаційна, якісна, стресостійкісна, політична). Доведено, що кожна з ключових компетентностей має тривимірний характер: теоретично-

свідомий (те, що я знаю), практично-функціональний (те, що я вже вмію), реально-прикладний (де можу використати в реальному контенті).

Визначено, що на формування професійних військових компетентностей впливає ряд загальнооб'єктивних, спеціально-суб'єктивних, соціально-матеріальних чинників, які характеризуються соціально-економічним, політико-правовим розвитком суспільства, рівнем заробітної плати, соціальної захищеності військовослужбовців та їх родин, умовами служби й матеріально-технічного забезпечення, позитивним іміджем військових професій, ціннісно-мотиваційними запитами, технологічно-інноваційним забезпеченням вищих військових навчальних закладів, прагненням до самореалізації, створення позитивного психологічного мікроклімату; суб'єкт-суб'єктна взаємодія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І. Філософія публічного управління та значення цінності української держави. *Matrix divergent*. URL: <https://matrix-info.com>.
2. Авер'янов В. Б., Дерещ В. А., Пухтецька А. А. Концептуальні засади реформування органів виконавчої влади України з урахуванням європейських принципів та стандартів належного урядування («Good Governance»). *Форум права*. 2006. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-2/06avbsnu.pdf>.
3. Ажажа М. А. Теоретичні основи державного регулювання розвитку професійного потенціалу майбутніх фахівців у контексті модернізації вищої освіти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/7_2018/33.pdf.
4. Андрущенко В. П., Савельєв В. Л. Освітня політика (огляд порядку денного). К.: МП «Леся», 2010. 368 с.
5. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть : (спроба прогностичного аналізу). *Вища освіта України*. 2001. № 1. С. 11–17.
6. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 1. Київ: Наукова думка, 1998. 696 с.
7. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 2. Київ: Наукова думка, 2000. 752 с.
8. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 3. Київ: Наукова думка, 2003. 952 с.
9. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 4. Київ: Наукова думка, 2006. 888 с.
10. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 5. Київ: Наукова думка, 2008. 528 с.

11. Астапова Г. В., Астапова Е. А., Бойко Д. П. Организационно-економічний механізм корпоративного управління в сучасних умовах реформування економіки України. Донецьк, 2001. 279 с.

12. Бабічев А. В. Державне управління змінами в системі вищої освіти України. автореф. дис. ... к-та наук з держ. упр. : 25.00.02 / Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ. Харків, 2018. 22 с.

13. Бабічев А. В. Державне управління змінами у системі вищої освіти: сутність, зміст, особливості. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 4 (55). С. 140–145.

14. Бакуменко В. Д., Безносенко Д. О. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: науково-дослідна робота. Київ : НАДУ при Президентіві України; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. URL: <http://www.napaeurostudies.org.ua/2-2.rtf>.

15. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І., Іжа М. М., Арабаджи Г. І. Державне управління: основи теорії, історія і практика : навч. посіб. ; за заг. ред. Надолішнього П.І., Бакуменка В.Д. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 394 с.

16. Балабанова Л.В. Маркетинг: підручник. ДонДУЕТ. Донецьк, 2002. 250 с.

17. Балендр А. Структурно-функціональна модель підготовки фахівців з охорони кордону в країнах Європейського Союзу. *Військова освіта*. 2019. № 1. С. 17–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2019_1_4.

18. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: учеб. пособие. К. : МАУП, 2002. 216 с.

19. Безносьок О. О. Сучасні теоретичні підходи до управління військовою освітою. *Наукові записки Ніжинського державного*

університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2013. № 2. С. 13–18.

20. Безсмертний Р. П. Українсько-російська війна: геополітичний контекст. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. №2 (2028). С. 13–21. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/133325>.

21. Блажнов Е.А. Паблик рилейшнз: Приглашение в мир цивилизованных рыночных и общественных отношений: учебное пособие. М.: ИМА-пресс, 2004. 190 с.

22. Богданюк О. Професійна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників – основа якісної підготовки до службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2013. Вип. 29. С. 27–29.

23. Богунов С., Вітер Д., Мітягін Щ. Система військової освіти і підготовки у країнах-членах НАТО (Литва, Латвія, Естонія). *Військова освіта.* 2019. № 2 (40). С. 16–23.

24. Богунов С., Черних О., Черних Ю. Основи організації та функціонування системи військової освіти Великобританії – аналітичний огляд. *Військова освіта.* 2017. № 2. С. 35–48.

25. Брижаний Є. І. Порівняльний аналіз формування професійної готовності офіцерів в арміях провідних країн світу. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна».* 2012. № 5. С. 20–25.

26. Бровкин В. Подготовка военнослужащих Великобритании. *Зарубежное военное обозрение.* 2005. № 1. С. 11–16.

27. Бульба В. Г., Поступна О. В., Степанко О. В. Державна гуманітарна політика України щодо розвитку вищої освіти: механізми реалізації. *Актуальні проблеми державного управління.* 2013. № 2. С. 7–13.

28. Валєєв Р. Г. Освітнє право України: навч. посіб. Луганськ: Луганськ. Правова фундація, 2011. 287 с.

29. Васильєв О. Сучасні тенденції управління змінами в системі вищої військової освіти. *Військова освіта*. 2020. 2(42). С. 27–38.

30. Васильєв О., Заболотний О., Зельницький А., Оліферук В., Шабатіна Н. Модернізація системи військової освіти України та формування загального обриса офіцера майбутнього: реалії і перспективи. *Військова освіта*. 2019. № 1. С. 70–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2019_1_8.

31. Ветров В. І., Тракалюк О. Л. Кадрова політика та військова освіта. *Військова освіта* : зб. наук. праць. К., 2005. № 2 (16). С. 212–219.

32. Вища освіта і державна політика. *Персонал плюс*. 2006. № 52. URL: <http://www.personal-plus.net/203/1631.html>.

33. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. Тернопіль, 2004. 384 с.

34. Військова освіта в Україні та особливості прийому громадян на перший курс. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/vijskova-osvita-v-ukraini-ta-osoblivosti-prijomu-gromadyan-na-pershij-kurs.html>.

35. Вільний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/f>.

36. Вовк С. М. Системні трансформації охорони здоров'я : монографія. Кривий Ріг : ДДУУ : Вид. Р.А. Козлов, 2017. 315 с.

37. Вовк С. М. Механізми державного управління системи змінами у сфері охорони здоров'я: дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02; Донецький державний університет управління. Маріуполь. 2019. 492 с.

38. Войтович Р. В. Модернізація державного управління в умовах глобальної інтеграції. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2013. № 2. С. 14–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_2_4.

39. Волинець О. О. Релігія в системі світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: Збірник наукових праць. 2008. №19. С. 66–72.

40. Ворона П. В. Шляхи соціальної реабілітації учасників українсько-російської війни на Сході України: зарубіжний досвід. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2018. № 3 (90). С. 55–62.

41. Галин Д. Основные положения и принципы военной доктрины Великобритании. *Зарубежное военное обозрение*. 2012. № 6. С. 16–22.

42. Гацко М.И. Профессиональная подготовка унтер-офицеров и сержантов в зарубежных армиях. *Зарубежное военное обозрение*. 2009. № 5. С. 21–28.

43. Гикало Ю. В. Генезис формування військових компетентностей на прикладі козацької січі: особливості управління. *Вісник Донецького державного університету управління. Серія : Державне управління*. 2020. Вип. 1(86). С.323–337.

44. Гикало Ю. В. Імплементация національного досвіду практичної спрямованості вищої військової освіти в збройних силах України. *Механізми державного управління*. 2020. Вип. 3 (46). С. 69-75.

45. Гикало Ю. В. Механізми державного управління у сфері військової освіти. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2019. № 3 (11). С. 14–18.

46. Гикало Ю. В. Професійна компетентність військових кадрів: зарубіжний досвід та виклики для України. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2019. № 2 (10). С. 17–21.

47. Гикало Ю. В. Розвиток вищої військової освіти України в умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції: нові виклики та перспективи . *Вісник Донецького державного університету управління. Серія: Державне управління*. 2020. Вип. 1(86). С.271–281.

48. Гикало Ю. В., Пахомова М. В. Співвідношення професіоналізму і моральності в галузі публічного управління. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2020. Вип. 1 (13). Т. 1 . С. 75–78.

49. Гончаренко О. Л. Західна парадигма формування особистості військового професіонала (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03.; Харків, 2008. 186 с.

50. Гриневич Л. М. Поняття «освіта», «розвиток освіти», «освітня політика» в сучасному науковому дискурсі. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2015. Вип. 1-2. С. 14–19.

51. Гриньків О. О. Військова освіта як складова забезпечення службово-бойової діяльності державної прикордонної служби України. Тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» 29 листопада 2019 року. Секція 7. Актуальні проблеми військового права. Київ, 2019. Ч. 2. С. 14–19.

52. Данилишин Р. Світоустрій і міжнародна безпека все ще на краю прірви. *UAINFO: правда з блогів* : офіційний вебсайт. URL: <https://uainfo.org/blognews /1550225416-svitoustriy-i-mizhнародna-bezpeka-vse-shche-na-krayu-prirvi.html>.

53. Дем'янчук О. П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду URL: http://www.library.ukma.kiev.ua/elib/nz/nz18_2000_polityk/05_demyanchuk_op.pdr.

54. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.

55. Державне управління : підручник: у 2 т. Т. 1 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. К.; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. 564 с.

56. Державне управління : словн.-довід. / уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творчого кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар та ін.; за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

57. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад. О.Ю. Оболенський. К. : КНЕУ, 2005. 480 с.

58. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем: монографія / С. М. Домбровська, В. В. Коврегін, А. Л. Помаза-Пономаренко, О. М. Колєнов. Х.: НУЦЗУ, 2017. 244 с.

59. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 19-20 квітня 2018 р./ за заг ред. В.П. Садкового. Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2018. 278 с.

60. Деякі питання оприлюднення інформації про діяльність вищих навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2015 № 166. URL: zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0166729-15#Text.

61. Діденко Н. Г. Публічне управління та адміністрування як професійна діяльність державних службовців. *Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. Сергія Чернова, Валентини Воронкової, Віктора Банаха, Олександра Сосніна, Пранаса Жукаускаса, Йоліти Ввайнхардт, Регіни Андрюкайтене. Запоріджжя: РВВ ЗДІА, 2017. 608 с. [С. 93–113].*

62. Дмитренко Г.В., Качан Я.В. Професійний розвиток кадрового потенціалу публічної служби в сучасних українських реаліях. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2020. № 3. С. 95–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2020_3_13.*

63. Дудка М. І. Вища школа України: стратегія управління й проблеми реформування : монографія. Х. : Основа, 2002. 272 с.

64. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

65. Єжеєв М. Ф., Семенов Ю. М., Устименко О. В. Підготовка фахівців оперативного-тактичного та оперативного-стратегічного рівнів підготовки у

Корпусі морської піхоти США. Досвід для України. *Військова освіта* : зб. наук. праць. К., 2008. № 2 (22). С. 186–192.

66. Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти. *Правова держава: щорічник наукових праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2003. Вип. 14. С. 20–30.

67. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 23.07.2019).

68. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

69. Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

70. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

71. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

72. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> 7.

73. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

74. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

75. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

76. Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.

77. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>.

78. Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20.11.2012 № 5499-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

79. Заруба В.М. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття : Монографія. Дніпропетровськ : ПП Ліра ЛТД, 2003. 464 с.

80. Зельницький А. М. Вища військова освіта: основи забезпечення та гарантування якості підготовки військових фахівців. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія. Київ: НАУ, 2017. №10. С. 65–69.

81. Зельницький А. М., Заболотний О. А. Наукові підходи до управління змінами в системі вищої військової освіти у Збройних Силах України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*. 2019. № 3 (67). С. 115–122.

82. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук-метод. посіб. К. : МАУП, 2000. 312 с.

83. Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: учебно-методическое пособие. М.: АПК и ПРО, 2003. 101 с.

84. Інноваційний розвиток вищої військової освіти України: досвід, тенденції, перспективи, особливості підготовки військових льотчиків: монографія / В. В. Сідаш, А. М. Алімпієв, Г. В. Певцов, С. В. Залкін, С. О. Сідченко, К. І. Хударковський. Харків: Цифрова друкарня № 1, 2012. 456 с.

85. Історія українського козацтва : нариси : у 2 т. / за ред. В. А. Смолія. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. 800 с.

86. Каленюк І. С., Цимбал Л. І. Особливості регулювання ринку освітніх послуг: монографія. Чернігів : ЧДІЕУ, 2011. 184 с
87. Капосльоз Г. В. Модель наукового забезпечення функціонування та розвитку системи військової освіти України. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2018. № 2. С. 102–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2018_2_9.
88. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. 396 с.
89. Козацькі вожді, гетьмани, кошові. *Історія української культури: у 5 т. Т. 2: Українська культура XIII - першої половини XVII століть*. Київ: Наукова думка, 2001. 345 с.
90. Козацькі січі (нариси з історії українського козацтва XVI – XIX ст.) / В. Смолій (відповідальний редактор). К. ; Запоріжжя, 1998. 252 с.
91. Колодій І. С. Сучасні тенденції державної освітньої політики України. Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: зб. тез доповідей XI наук.-практ. конф. (м. Львів, 30.03 – 04.04.2015 р.). Львів, 2015. С 235–239.
92. Конаржевська В. І. Формування критичного мислення майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Х., 2009. 20 с.
93. Концепції застосування наземних роботизованих комплексів для виконання завдань ЗС України на період до 2020 року та подальшу перспективу», затверджена наказом НГШ ЗС України від 03.05.2016 №177.
94. Концепція військової освіти в Україні, постанова КМУ від 15 грудня 1997 р. № 1410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF>.
95. Корецький М.Х. Теоретичні засади державного управління. *Персонал*. 2007. № 5. С. 35–41.

96. Корнієнко В. В. Розвиток воєнного мистецтва українського козацького війська у війнах першої чверті XVII століття. автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22; Державний університет «Львівська політехніка». Львів, 2000. 17 с.
97. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком країни: теоретико-методологічні засади. Державне будівництво. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_4.
98. Корсак К. Освіта, суспільство, людина в XXI столітті: інтегрально-філософський аналіз. К. ; Ніжин, 2004. 218 с.
99. Костючков С. К. Філософія співробітництва громадянського суспільства і місцевого самоврядування у контексті соціально-політичної взаємодії. *Габітус*. 2016. Вип. 2. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2016_2_4.
100. Красняков Є. В. Державна політика в галузі вищої освіти в Україні: теоретико-історичний аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2012. 23 с.
101. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 2005. 448 с.
102. Кривоконь А. Факторы социального формирования личности (социально-философский аспект): моногр. Х.: Факт, 2005. 240 с.
103. Крисюк С. В. Державне управління освітою : навч. посіб. для слух., аспір., доктор. спеціальності «Державне управління освітою». К.: НАДУ, 2009. 220 с.
104. Куклин В. Ж. Системные аспекты образовательной политики и управление образованием. Универ. упр. 2003. № 326. С. 10–23.
105. Кунев Ю. Д. Управління в митній службі: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 408 с.

106. Лахижа М.І. Геополітичний вимір європейської інтеграції України: проблема національної ідентифікації та відповідальності. *Економіка та держава. Серія: Політологія*. 2020. №2 (2). С. 26–29
URL: <http://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Politologhiiia-12-2020.pdf>.
107. Лісніченко Ю. М. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення фахових дисциплін на засадах компетентнісного підходу. *Молодий вчений*. 2016. № 7. С. 432–435.
108. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / Пер. із староукр. К.: Т-во «Знання» України, 1992, 192 с.
109. Майборода Т. М. Державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки. дис... к-та екон. наук: 08.00.03; Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Полтава, 2019. 259 с.
110. Малиновський В. Я. Територіальна організація влади України: європейські орієнтири реформування. Зб. наук. пр. НАДУ. 2007. Вип 1. С.156–167.
111. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.
112. Марценківський В. Т. Основні тенденції розвитку військової освіти. *Вісник Національного університету оборони України*. 2010. Вип. 4. С. 76–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2010_4_15.
113. Марченко О. І., Шрамковська А. Г. Імідж як основа успішного функціонування підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 20. С. 444–448. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/90.pdf>.
114. Международный стандарт ISO:9000. Системы менеджмента качества – Основные положения и словарь. URL: [http://www.pqmonline.com/assets/files/pubs/translations/std/iso-9000-2015-\(rus\).pdf](http://www.pqmonline.com/assets/files/pubs/translations/std/iso-9000-2015-(rus).pdf).

115. Мельник М. Формування комплексного механізму державного управління в сфері соціального становлення та розвитку молоді. *Демократичне врядування. Науковий вісник*. 2015. Випуск 15. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Melnyk.pdf.

116. Мирна Н. В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_1_20.pdf.

117. Мітягін О. О., Полуйко М. О., Черних О. Б. Історичні засади реформування системи військової освіти в Україні. *Військова освіта*. 2013. № 1. С. 149–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2013_1_19.

118. Мозальов В. Є. Забезпечення якості підготовки військових фахівців в умовах реформування системи освіти. *Вісник Національного університету оборони України : збірник наукових праць / ред. Стасюк В. В. К. : НУОУ, 2014. № 6 (43). С. 117–123.*

119. Мозальов В. Є. Педагогічні умови моніторингу якості підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах дис... канд. пед. наук: 13.00.04; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2017. 293 с.

120. Моніторинг якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів Збройних Сил України: наук.-метод. гoscібник / А. М. Алімпієв; І. В. Толок; М. І. Литвиненко та ін.; під заг. ред. І. В. Толока. Х. : ХНУПС; 2017. 244 с.

121. Мунье Э. Краткое введение. К вопросу о личностном универсуме. Персонализм – подлинная философия XX века. Путь в философию. Антология. М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2001. С. 307–319.

122. Науменко М. І. Концептуальні засади і напрями сучасного етапу розвитку військової освіти і науки. *Вісник Київського національного*

університету імені Тараса Шевченка. *Військово-спеціальні науки*. 2009. Вип. 23. С. 4–10.

123. Науменко М.І., Приходько Ю. І. Проектування змісту освіти як засіб підвищення професійної компетентності військових фахівців. *Збірник наукових праць Військового інституту КНУ ім. Т. Шевченка*. 2011. Вип. № 32. С. 5–14.

124. Национальная военная стратегия США. *Зарубежное военное обозрение*. 2011. № 6. С. 29–32.

125. Национальная военная стратегия США. *Зарубежное военное обозрение*. 2011. № 5. С. 28–36.

126. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. В. М. Захарченко, С. А. Алашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, та ін ; за ред. В. Г. Кременя. 2-ге вид., перероб. і доповн. К.: Плеяди, 2014. 100 с.

127. Незнайома Кліо. Таємниці, казуси і курйози української історії. *Козацька доба* / В. Горобець, Т. Чухліб. К. : «Наукова думка», 2004 р. 310 с.

128. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: монографія. К. : Видавн.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2003. 852 с.

129. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 2004. 56 с.

130. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 2004.

131. Нижник Н. Р., Машков О. М. Системний підхід в організації державного управління: Навч. посіб. /За заг. ред. Н. Р. Нижник. К.: Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

132. Новый довідник: Історія України. К. : ТОВ «КАЗАК», 2006. С. 137–145.

133. Оболенський О. Ю., Королюк Ю. Г. Механізми державного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 10. С. 79–84.
134. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори / Хосе Ортега-і-Гассет ; перекл. з іспанськ. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Тостенко. К.: Основи, 1994. 420 с.
135. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник: наукове видання. Київ : Кондор, 2007. 358 с.
136. Осьодло В., Рибчук О., Ворона Т. Наукові підходи до управління освітнім процесом в вищих військових навчальних закладах. *Військова освіта*. 2020. № 2 (42). С. 232–242.
137. Офіційний сайт Військової академії (м. Одеса). URL: <http://vaodesa.mil.gov.ua/>.
138. Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua>.
139. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua>.
140. Панфілов О. Ю., Петрова Л. О. Система військової освіти України як рамкова умова формування особистості військового керівника. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2016. № 3(48). С. 201–204.
141. Пилипчук Р. В. Військова освіта. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=34459.
142. Піхняк Т. А. Проблеми механізму державного регулювання економічного зростання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/pixnyak/pixnyak.htm.
143. Полторак С. Т. Методологія державного управління системою вищої військової освіти. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2(57). С. 1–6.

144. Полторак С. Т. Розвиток системи вищої військової освіти України та за кордоном: державноуправлінські аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 3. С. 70–73.

145. Полторак С. П. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. *Наука і оборона*. 2018. 2. С. 3–10.

146. Полторак С. Т. Перспективні напрямки розвитку державного управління системою вищої військової освіти України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2017. Вип. 2. С. 309–315.

147. Полторак С. Т. Проблеми державного управління системи вищої військової освіти та шляхи їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід. Серія : Державне управління*. 2017. № 20. С. 63–66.

148. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Х., 2010. 231 с.

149. Приходченко Л. Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 105–112.

150. Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади: монографія. Одеса: Оптимум, 2009. 300 с.

151. Приходько Ю. Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 3. С. 285–299.

152. Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих

навчальних закладів наказ Міністерства оборони України від 25.04.2016 № 216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0216322-16#Text>.

153. Про військові формування в Україні: постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 № 1431-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1431-12#Text>.

154. Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року введене в дію Указом Президента України №73/2017 від 29 грудня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0017525-16#Text>.

155. Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи: наказ Міністерства освіти і науки України від 16.10.2009 № 943 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0943290-09#Text>.

156. Про затвердження Інструкції про організацію та проведення військово-професійної орієнтації молоді та прийому до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів наказ Міністерства оборони України від 05.06.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-14#Text>.

157. Про затвердження Інструкції про порядок організації і проведення військового (флотського) стажування, навчальної, виробничої, ремонтної, корабельної та інших видів практики курсантів (слухачів, студентів) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів наказ Міністерства оборони України від 12.01.2016 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0191-16#Text>.

158. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>.

159. Про затвердження Особливостей прийому на навчання до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти для підготовки військових фахівців тактичного рівня в умовах особливого періоду наказ Міністерства оборони України від 11.05.2016 № 248. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0776-16#Text>.

160. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.

161. Про затвердження Положення про вищі військові навчальні заклади наказ Міністерства оборони України від 27.05.2015 № 240. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0706-15#Text>.

162. Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти наказ Міністерства оборони України від 09.01.2020 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#n7>.

163. Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указо Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#top>.

164. Про затвердження Положення про Реєстр вищих навчальних закладів Єдиної державної електронної бази з питань освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 17.06.2016 № 693. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0693729-16#Text>.

165. Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу: постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.2012 № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-%D0%BF#Text>.

166. Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів: постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2013 № 306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2013-%D0%BF#Text>.

167. Про затвердження Примірного статуту вищого навчального закладу: наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2003 № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060290-03#Text>.

168. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ президента України від 22.07.1998 № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#top>.

169. Про Національну стратегію розвитку вищої освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.

170. Про створення єдиної системи військової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 № 1410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text>.

171. Про Стратегічний оборонний бюлетень України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року введене в дію Указом Президента України від 06 червня 2016 року № 240. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-16>.

172. Проблеми та напрями вдосконалення підготовки військових фахівців з урахуванням досвіду антитерористичної операції у східних областях України : XVI наук.-метод. конф., Житомир, 25 травня 2017 р. : тези доповідей / М-во оборони України, Житомир. військ. ін-т імені С. П. Корольова. Житомир : ЖВІ, 2017. 176 с.

173. Прокопенко Л. Державна освітня політика: історико-теоретичний аспект. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Д. : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2009. № 2 (98). С. 19–27.

174. Радченко О. В. Родові ознаки категорії «механізм» в соціальних науках. *Публічне управління : теорія та практика* : зб. наук. пр. Асоціації докторів держ. управління. Х. : Вид-во АДНДУ, 2013. № 3(15). С. 19–25.
175. Радченко О. В., Тамм А. Є., Поступна О. В. Державна політика й управління в освіті: підручник. Х.: Вид-во Асоціації докторів державного управління, 2011. 272 с.
176. Реформування вищої військової освіти: державно-управлінський аспект: Монографія / С. Полторак, С. Домбровська, Г. Певцов та інші: 2017. 294 с.
177. Рибалака І. Історія України : підручник для вузів. Х. : Основа, 1995.
178. Рижих В.М. Державне управління науково-технічним прогресом: економічні аспекти : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.05 «Галузеве управління: управління економікою»; УАДУ ПУ. Київ, 1999. 45 с.
179. Романов В. Є., Рудік О.М., Брус Т.М. Вступ до аналізу державної політики: навч. посіб. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 238 с.
180. Рудніцька Р. М., Сидорчук О. Г. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 4. С. 50–60.
181. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія / Саганюк Ф.В., Фролов В.С., Павленко В.І. та ін.; за ред. д. військ. н., проф. І.С. Руснака. К.: ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.
182. Семенець-Орлова І. А. Державне управління освітніми змінами в Україні: теоретичні засади: монографія. Київ : Юстон, 2018. 419 с.
183. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: монографія. К: Поліграф книга, 1996. 446 с.

184. Ситник Г., Сальнікова О. Тенденції розвитку оборонно-промислового комплексу провідних країн світу. *Аспекти публічного управління*. Дніпропетровськ : Грані, 2014. № 9/10. С. 56–65.
185. Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Ч. 1-3. Одесса, С. 1884–1886.
186. Скальковський А.О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького. *Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина*. 1994. №2. С. 77–78.
187. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів у 2 т. С.: Наук. думка, 1973. Т. 1. 531 с.
188. Словник іншомовних слів. URL: www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B3%EC%B3%E4%E6.
189. Старостина А. Определение целей маркетингового исследования. К., 2003. 450 с.
190. Стрелецкий А. Лицей Сухопутных войск Франции. *Зарубежное военное обозрение*. 2007. № 11. С. 33–37.
191. Сучасний словник іноземних слів / Уклад. О. І. Скопенко; Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра; 2006. 789 с.
192. Тарасов М. Об американской программе обучения иностранного военного персонала. *Зарубежное военное обозрение*. 2004. № 11. С. 13–15.
193. Телелим В. М., Приходько Ю. І., Прохоров О. А. Система підготовки військових фахівців: здобутки становлення, напрями та шляхи подальшого реформування. *Військова освіта*. 2016. № 1 (16). С. 3–14.
194. Телелим В.М., Приходько Ю.І. Проблемні питання подальшого розвитку системи військової освіти. *Вісник Національного університету оборони України*. Зб. наук. праць. 2012. № 5 (30). С. 134–140.
195. Теоретико-методологічні засади державного управління: формування понятійного апарату: метод. рек. / Корженко В. В., Говоруха В. В., Амосов О. Ю. та ін.; за заг. ред. В.В. Корженка. К, 2009. 54 с.

196. Требін М. П. Україна і війни шостого покоління. *Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : зб. тез XVII Всеукр. студент. наук.-практ. конф., 10 груд. 2015 р. Харків, 2015. С. 21–25.
197. Устименко О. Модель системи державного управління військовою освітою України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 2. С. 115–123.
198. Устименко О. В. Механізми державного управління системою військової освіти України. автореф. дис. ... к-та наук з держ. упр. : 25.00.02 / НАДУ. Київ, 2012. 22 с.
199. Устименко О., Капосльоз Г., Полторак М. Ретроспективний аналіз підготовки фахівців для збройних сил України в системі вищої військової освіти крізь призму антитерористичної операції. *Збірник наукових праці «Військова освіта»*. 2019. №1 (39). С. 214–226.
200. Устименко О. В. Механізми державного управління системою військової освіти : дис.... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2012. 285 с.
201. Фадєєв В. І. Особливості громадсько-державного управління освітніми ресурсами вищої освіти у США. *Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. Часопис / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. К. : Педагог. преса, 2013. № 3 (50). С. 139–141.*
202. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування*. 2008. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.
203. Фігурний Ю. *Історичні витоки українського лицарства*. К.: Стилос, 2004. 308 с.
204. *Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-е вид. К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.*

205. Черних О. Б., Мітягін О. О., Черних Ю. О. Аналіз сучасного стану системи військової освіти республіки Польща: досвід для України. *Військова освіта*. 2017. № 1. С. 200–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2017_1_27.
206. Черних Ю. О., Приходько Ю. І. Стан і проблеми сучасного етапу розвитку військової освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 1(30). С. 42–46.
207. Чернявський О.А. Фахова компетентність офіцерів Збройних сил України зі спеціальної фізичної підготовки та спорту як основа професійної майстерності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 2(8). С.110–116.
208. Шепель В.М. Имиджелогия. Как нравиться людям. М. : Народное образование, 2002. 407 с.
209. Шестаковська Т. Л. Концептуальні засади функціонування організаційно-економічного механізму розвитку національної системи вищої освіти. *Науковий вісник Полісся*. Чернігів: ЧНТУ, 2015. №1(1). С. 34–41.
210. Шульга Н.Д. Сутнісні характеристики поняття «державна освітня політика». *Державне управління: теорія і практика*. 2011. № 2. С. 1–7. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>.
211. Щипанський П. В., Тимошенко Р. І., Салкуцян С. М. Формування нової парадигми військової освіти. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176973>.
212. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. К., 1990. Т.1. 263 с.
213. Ягупов В. В. Суб'єктно-діяльнісний підхід як ефективна методологічна основа формування готовності військового керівника до управлінської діяльності. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. 2008. Вип. 17 (21). С. 153–160.

214. Якайтис І.Б. Механізми державного управління інноваційним розвитком вищої освіти в Україні. дис... канд. наук з держ упр.: 25.00.02; Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2018. 246 с.
215. Balendr, A. Current Status and Prospects for the Quality Assurance in Border Guards Training: European Experience, *Comparative Professional Pedagogy*, 8(4), 20–25. doi: <https://doi.org/10.2478/rpp-2018-0049>.
216. British Army. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/British_Army.
217. Common Core Curriculum for Border Guard Basic training in the European Union (CCC 2012). Warsaw, Poland: Rondo ONZ 1, 2012.
218. Glen Grant: How Ukraine can build an army to beat Putin. *Kyiv Post*. 2018. Jan. 31. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/glen-grant-ukraine-can-build-army-beatputin.html>.
219. Guidelines of the Minister of National Defence. URL: <https://kam.lt>.
220. Infantry Training Centre. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Infantry_Training_Centre.
221. Key Competences for Lifelong Learning, A European Reference Framework, Implementation of “Education and Training 2010” Work program, Working Group B “Key Competences”, November, 2004. 22 p.
222. Selection and Training in the British Army. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Army_Training_Regiment.
223. The General Tadeusz Kosciuszko Military Academy of Land Forces Wroclaw – Poland. URL: http://www.armyacademy.ro/iMAF/Sites/doc/Institution_WROCLAW.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вступна кампанія Військової академії (м. Одеса)

Спеціалізація	Державне замовлення	Зараховано на навчання				Всього за спеціалізацію
		Випускники шкіл	Ліцеїсти	ВКС	Строкова служба	
Управління діями підрозділів ДШВ	30	11/36%	16/53%	3/10%	-	30
Управління діями підрозділів МП	20	8/40%	6/30%	6/30%	-	20
Повітрянодесантна підготовка підрозділів	10	5/50%	3/30%	2/20%	-	10
Управління діями підрозділів ВР	60	17/28%	30/50%	13/22%	-	60
Управління діями підрозділів СпП	23	7/30%	12/52%	4/17%	-	23
Продовольче забезпечення	17	4/24%	5/29%	8/47%	-	17
Речове забезпечення	20	9/45%	7/35%	4/20%	-	20
Забезпечення ПММ	17	3/18%	6/35%	8/47%	-	17
Автомобілі та автомобільне господарство	99	44/45%	28/28%	26/26%	1/1%	99
Експлуатація та ремонт РАО	53	26/49%	12/23%	15/28%	-	53
Боєприпаси, вибухові пристрої освітлювальні та сигнальні засоби	14	4/29%	3/21%	7/50%	-	14
ВСЬОГО	363	138/38%	128/35%	96/26%	1/1%	363

Спеціалізація підготовки	Загальне державне замовлення	Зараховано осіб жіночої статі		
		Всього	в/сл	ц/м
Автомобілі та автомобільне господарство	99	13	3	10
Продовольче забезпечення військ (сил)	17	5	2	3
Речове забезпечення військ (сил)	20	8	1	7
Ракетно-артилерійське озброєння	53	6	1	5
Боєприпаси, вибухові пристрої, освітлювальні та сигнальні засоби	14	6	2	4
ВСЬОГО	203	38	9	29

Додаток Б

Рух контингенту курсантів Військової академії (м. Одеса)

Спеціалізація	Державне замовлення					Станом на 01.09.2019					Загальна ввірата
	2015	2016	2017	2018	Σ	2015	2016	2017	2018	Σ	
Факультет ПС ДШВ											
Управління діями підрозділів ДШВ	-	50	57	27	134	-	33	39	26	98	27%
Управління діями підрозділів морської піхоти	-	20	20	20	60	-	14	11	20	45	25%
Повітрянодесантна підготовка підрозділів	-	-	-	12	12	-	-	-	12	12	-
Всього за факультет	-	70	77	59	206	-	47	50	58	155	25%
Факультет ПС ВР та СпП											
Управління діями підрозділів військової розвідки	-	63	60	55	178	-	54	52	50	156	12%
Управління діями підрозділів спеціального призначення	-	47	48	25	120	-	41	38	24	103	14%
Всього за факультет	-	110	108	80	298	-	95	90	74	259	13%
Факультет ПС МТЗ											
Забезпечення підрозділів (частин, з'єднань) ракетним паливом, ПММ	-	10	19	21	50	-	10	19	18	47	6%
Речове забезпечення військ (сил)	-	23	27	26	76	-	23	24	26	73	4%
Продовольче забезпечення військ (сил)	-	21	24	26	71	-	21	23	17	61	14%
Автомобілі та автомобільне господарство	58	176	148	90	472	47	97	80	70	294	38%
Всього за факультет	58	230	218	163	669	47	151	146	131	475	29%
Факультет ПС РАО											
Експлуатація та ремонт ракетно-артилерійського озброєння	38	35	54	53	180	24	31	29	45	129	28%
Боєприпаси, вибухові пристрої, освітлювальні та сигнальні засоби	35	20	21	13	89	23	16	14	10	63	29%
Всього за факультет	73	55	75	66	269	47	47	43	55	192	29%
Всього за академію	131	465	478	368	1442	94	340	329	318	1081	25%

Продовження додатку Б

Результати атестації контингенту курсантів Військової академії (м. Одеса)

фак ульт ст	РВО	Спеціалізація	Кількість курсантів		Середній бал	
			2018	2019	2018	2019
ПС ДШВ		Управління діями підрозділів ДШВ	35	72	4,45	4,68
		Управління діями підрозділів морської піхоти	11	14	4,34	4,6
		Середній бал за факультет			4,4	4,64
ПС ВР та СпП	Бакалавр	Управління діями підрозділів військової розвідки	18	44	4,22	4,22
		Управління діями підрозділів спеціального призначення	9	20	4,41	4,27
		Фізичне виховання і спорт у Збройних силах	8	10	4,63	4,77
		Середній бал за факультет			4,42	4,42
ПС МТЗ		Забезпечення підрозділів (частин, з'єднань) ракетним паливом, ПММ	10	10	4,3	4,65
		Речове забезпечення військ (сил)	14	27	4,45	4,5
		Продовольче забезпечення військ (сил)	17	30	4,62	4,53
		Автомобілі та автомобільне господарство	29	35	4,38	4,4
		Середній бал за факультет			4,44	4,52
ПС РАО	Магістр	Експлуатація та ремонт артилерійського озброєння	8	-	4,46	-
		Експлуатація та ремонт ракетно-артилерійського озброєння	-	19	-	4,47
		Боеприпаси, вибухові пристрої, освітлювальні та сигнальні засоби	-	15	-	4,29
		Середній бал за факультет			4,46	4,38
За академію			159	296	4,43	4,46

Розподіл отриманих макс., мін. та середніх балів за спеціалізацію

Спеціалізація	Бали					
	MIN		MAX		Середній бал	
	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.
УДП ДШВ	107	127	163	181	133	148
УДП МП	112	114	155	167	131	140
ПДП	118	115	160	155	131	124
УДП ВР	106	105	165	167	131	141
УДП СпП	132	139	181	172	153	155
ПЗ	117	126	175	165	133	145
РЗ	103	123	165	172	136	145
ПММ	107	136	175	172	130	150
АТ	106	104	171	171	128	133
РЕРАО	112	106	163	176	128	135
БП	113	116	178	150	138	135
За ВА	103	104	181	181	133	140

Продовження додатку Б

Укомплектованість посад науково-педагогічних працівників Військової академії (м. Одеса)

Категорія	За штатом	За списком	Некомплект	% укомпл.
Військовослужбовці	205	181	24	88
Працівники ЗСУ	124	119	5	95
Всього за академію	329	300	29	91

Кількість посад науково-педагогічних працівників Військової академії (м. Одеса)

Назва кафедри	Кількість посад НПП		Різниця
	2018/2019 н. р.	2019/2020 н. р.	
Факультет ПС ДШВ			
УПД ДШВ та МП	15	14	-1
ВП	21	19	-2
БТ	13	13	-
ПДП	8	8	-
Всього за факультет	57	54	-3
Факультет ПС ВР та СпП			
Р	12	12	-
БЗТЗР	8	7	-1
ІМ	34	34	-
ФП	27	22	-5
Всього за факультет	81	75	-6
Факультет ПС МТЗ			
ПтаРЗ	12	12	-
ЗПММ	6	6	-
Т(л)З	10	8	-2
АТ	20	18	-2
РЕАСТ	12	11	-1
АТЗ	10	10	-
Всього за факультет	70	65	-5
Факультет ПС РАО			
РАО	21	19	-2
ІнжМ	19	19	-
ЕтаСРАО	11	11	-
Всього за факультет	51	49	-2
Загально-академічні кафедри			
ТтаЗВД	21	21	-
ГСЕД	23	23	-
ФН	26	26	-
Всього за загально-академічні кафедри	69	69	-
Всього за академію	329	313	-16

**МІНІСТЕРСТВО У СПРАВАХ ВЕТЕРАНІВ, ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ УКРАЇНИ**

просулує Музейній, 12, м. Київ, 01031, тел.: 044/281-03-50, тел./факс: 044/281-03-57
E-mail: comsol@mva.gov.ua Web: <http://www.mva.gov.ua> Код ЄДРПОУ 42657144

№ _____ На № _____ від _____

Довідка

щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувана
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України Гикало Юрія
Вадимовича на тему: «Механізми державного управління підвищення
компетенцій вищої військової освіти»

Результати дисертаційного дослідження здобувана кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України Гикало Юрія Вадимовича на тему: «Механізми державного управління підвищення компетенцій вищої військової освіти» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління використовуються у роботі Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України.

Пропозиції розроблені дисертантом знайшли місце у діяльності Міністерства щодо формування позитивного образу ветеранів, популяризації сучасної військової історії, налагодження комунікації між ветеранами різних поколінь та залучення їх до співпраці.

Також окремі положення дисертації враховано при координації здійснення заходів з реалізації стратегії, спрямованої на зниження ризику виникнення або поновлення збройних конфліктів шляхом посилення впливу ветеранського руху (військова служба й підготовка та участь у виховних процесах молоді та юнацтва) для врегулювання збройних конфліктів.

Особливо прикладне практичне значення має розбудова системи залучення ветеранів до національно-патріотичного (зокрема військово-патріотичного) виховання дітей та молоді, яке інтегроване в загальну систему діяльності МОУ та підвищення компетенцій вищої військової освіти; інтеграції учасників бойових дій у створення систем територіальної оборони, яка у взаємодії з Міноборони, СБУ, МВС, Держспецв'язку, Національною гвардією, Державною прикордонною службою, Управлінням державної охорони, Національною поліцією, ДСНС, розвідувальними та правоохоронними органами, військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів

про окупацію територій і з (закордонні) переміщені

осіб України
№ 1478/94/81/1 20 від 17.02.2020

Продовження додатку В

України, сприятиме захисту цивільного населення, що проживає вздовж лінії розмежування та на тимчасово окупованих територіях України.

Дослідження зазначеної проблематики, пов'язане з метою діяльності Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України та має практичне значення для реалізації його місії.

Заступник Міністра

Олександр ТЕРЕЩЕНКО

**ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА
ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

вул. Шевченка, 46, м. Київ, 01000, тел. 79-59-11, факс 72-08-02, e-mail: nafrma@upr.gov.ua

Довідка

щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувала
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України *Гикало Юрія
Вадимовича* на тему: *«Механізми державного управління підвищення
компетенцій вищої військової освіти»*

Результати дисертаційного дослідження здобувана кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України *Гикало Юрія Вадимовича* на тему: *«Механізми державного управління підвищення компетенцій вищої військової освіти»* на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління використовуються у навчально-виховній роботі та перепідготовці військовослужбовців України Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Пропозиції розроблені дисертантом знайшли місце у діяльності Академії щодо формування позитивного образу військових ветеранів (УВД), популяризації сучасної військової історії, налагодження комунікації між ветеранами різних поколінь та залучення їх до співпраці у національно-патріотичному вихованні курсантів.

Особливо прикладне практичне значення має розбудова системи залучення ветеранів до національно-патріотичного (зокрема військово-патріотичного) виховання курсантів вишу, яке інтегроване в загальну систему діяльності

Продовження додатку Г

вищого навчального закладу та підвищення компетенцій вищої військової освіти.

У роботі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького використано проведеній автором аналіз сучасного стану та проблематика формування й реалізації державної політики щодо підвищення компетенцій вищої військової освіти в умовах євроатлантичної інтеграції. Також у діяльності Академії використовується описаний в роботі зарубіжний та вітчизняний історичний досвід державного управління підвищення компетенцій вищої військової освіти у т. ч. шляхом залучення ветеранських організацій до участі у її формуванні, в соціально-психологічній адаптації учасників бойових дій через навчально-виховну роботу військових вишів та їх участь у навчально-виховному процесі майбутніх офіцерів ЗСУ.

Заступник ректора (проректор)-з наукової роботи
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, Г доктор
педагогічних наук, полковник

С.Я. Білявець

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Тимчасово виконуючий обов'язки
заступника начальника університету
з навчальної роботи

полковник

Микола ПАЛАМАР

"12" листопада 2020 року

А К Т

про реалізацію результатів наукового дослідження
здобувача Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
полковника ГИКАЛА Юрія Вадимовича
у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського.

Комісія у складі:

Голова комісії – начальник кафедри розвідки командно-штабного інституту
застосування військ (сил) кандидат військових наук полковник САВЕЛЬЄВ А.С.;

члени комісії:

заступник начальника кафедри розвідки командно-штабного інституту
застосування військ (сил) кандидат технічних наук полковник ГАЦЕНКО С.С.;

начальник науково-дослідної лабораторії проблем ефективності
розвідувального забезпечення операцій (бойових дій) кафедри розвідки командно-
штабного інституту застосування військ (сил) кандидат військових наук полковник
АДАМЕНКО М.В.;

професор кафедри розвідки командно-штабного інституту застосування військ
(сил) кандидат військових наук, професор працівник ЗС України
МІРОШНИКОВ О.П.

даним актом засвідчує, що під час відпрацювання освітньо-професійної програми
спеціалізації “Бойове застосування та управління діями військових частин
військової розвідки та спеціального призначення”, за спеціальністю – 253 Військове
управління (за видами збройних сил), галузь знань – 25 Воєнні науки, національна
безпека, безпека державного кордону, було реалізовано положення дисертаційного

Продовження додатку Д

дослідження полковника ГИКАЛА Юрія Вадимовича, зокрема використана запропонована ним класифікація чинників, які впливають на формування у майбутніх офіцерів ключових професійних військових компетентностей:

суб'єктивні (ціннісно-мотиваційні, рівень попередньої підготовки, темп засвоєння нових знань, вироблення умінь і навичок, задоволення запитів та потреб, формування потреби до саморозвитку впродовж життя);

об'єктивні (умови для самореалізації слухача, імідж обраної військової професії, вироблення стійкої потреби до самоосвіти та самовдосконалення, виховання відповідальності за життя та здоров'я підлеглих);

загальні (соціально-економічні, політичні, нормативно-правові, технологічні, інноваційні);

спеціальні (зосередженість на результат, створення позитивного психологічного мікроклімату, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, наближеність до потреб ЗС України);

соціальні;

матеріальні.

Голова комісії:

полковник

Андрій САВЕЛЬЄВ

Члени комісії:

полковник

Сергій ГАЦЕНКО

полковник

Михайло АДАМЕНКО

працівник ЗС України

Олександр МІРОШНИКОВ

 МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
 УКРАЇНИ
 ВІЙСЬКОВА
 АКАДЕМІЯ
 (м. Одеса)
 Код 24983020

" 23 " 12 2020 р.

№ 1123

65009 м. Одеса, 09

Довідка

щодо впровадження результатів
 дисертаційного дослідження здобувача
 Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
Гикало Юрія Вадимовича на тему: «Вдосконалення механізмів державного
 управління вищою військовою освітою.»

Результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України Гикало Юрія Вадимовича на тему: «Вдосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління використовуються у навчально-виховному процесі у Військовій академії (м. Одеса).

Пропозиції, розроблені дисертантом, використані у діяльності військової академії для формування навчальних програм та використання стандартів НАТО в навчальному процесі.

Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження були враховані під час формування стандарту вищої освіти за спеціальністю 253 Військове управління (за видами збройних сил) галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Дисертант є співавтором зазначеного стандарту (наказ Міністерства освіти і науки України від 29.10.2018 № 1168).

У роботі Військової академії (м. Одеса) також використано проведений автором аналіз сучасного стану системи вищої військової освіти України, виділення факторів, що стримують її розвиток, шляхів трансформації та перспектив розвитку.

Також дисертант розглянув процес поглибленої інтеграції військової освіти до загальнодержавної системи вищої освіти, який є важливим напрямом ефективного розв'язання багатьох проблем системи вищої військової освіти та має на меті поглиблення практично-професійної спрямованості підготовки військовослужбовців, набуття чітких рис та характеристик системно-комплексного підходу навчання, осучаснення матеріально-технічної бази ВВНЗ.

Начальник Військової академії (м. Одеса)

генерал-майор

О.ГУЛЯК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Василь АБРОСЬКІН

25 03 2021 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на тему:
«Удосконалення механізмів державного управління вищою військовою
освітою» здобувача **Гикало Юрія Вадимовича** у наукову діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

- 1) першого проректора державного університету, доктора юридичних наук, професора Грохольського В.Л.;
- 2) завідувача кафедри адміністративного права та адміністративного процесу, доктора юридичних наук, доцента Денисової А.В.;
- 3) начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук, підполковника поліції, Домброван Н.В.

склала цей акт з приводу впровадження результатів дисертаційного дослідження Гикало Юрія Вадимовича на тему: «Удосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління зі спеціальності 25.00.05 – держане управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ.

Комісія дійшла висновку, що результати дисертаційного дослідження мають відповідний теоретичний рівень, практичну значущість та висвітлюють теорії, концепції, підходи щодо удосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою. Висновки дослідження апробовано під час лекційних та практичних занять і рекомендовано для використання у практиці фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Продовження додатку 3

Зазначені наукові напрацювання Гикало Юрія Володимировича були використані під час підготовки фахових наукових статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях:

1. Гикало Ю.В., Овчарук І.С., Снігур Л.А., Тверезовський М.В. СОКІЛ – система освітньо-кваліфікаційного інструкторського лідерства як складова бойової армійської системи збройних сил України. *Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи*: зб. тез доп. IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, Одеса, 07-08 вересня 2017 року. Одеса, 2017. С. 141-142.

2. Пахомова М.В., Гикало Ю.В. Співвідношення професіоналізму і моральності в галузі публічного управління. *Філософія державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 55-59

3. Гикало Ю.В. Професійна компетентність військових кадрів: зарубіжний досвід та виклики для України. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2019. № 2 (10). С.

4. Гикало Ю.В. Механізми державного управління у сфері військової освіти. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2019. № 3 (11). С. 14-18.

5. Гикало Ю.В., Галактілонов М.Є., Чкалов А.П. Особливості модернізації структури освіти у ВВНЗ. *Управління якістю підготовки фахівців*: матеріали XXIV Міжнародної науково-методичної конференції, Одеса, 18-19 квітня 2019 року. Одеса, 2019. С. 22.

6. Гикало Ю.В. Імплементція національного досвіду практичної спрямованості вищої військової освіти в збройних силах України. *Механізми державного управління*. 2020. Вип. 3 (46). С. 69-75.

7. Гикало Ю.В. Генезис формування військових компетентностей на прикладі козацької січі: особливості управління. *Вісник Донецького державного університету управління. Серія : Державне управління*. 2020. Вип. 1(86). С.323-337

Продовження додатку 3

8. Гикало Ю.В. Розвиток вищої військової освіти України в умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції: нові виклики та перспективи . *Вісник Донецького державного університету управління. Серія: Державне управління. 2020. Вип. 1(86). С.271-281*

9. Yurii Nykalo, Olexandr Shevchenko, Yuliia Lisnievska Reconstruction of Ukrainian higher military education in the context of national security. *Modern Science — Moderní věda. Praha. Česká republika, Nemoros. 2020. № 4. P. 76-84.*

10. Yurii Nykalo Formation of military professional competences as a mechanism of professionalization of the Ukrainian army. *Virtus. Kyiv. Ukrain, Nemoros. 2020. № 49. P. 250-254.*

11. Гикало Ю.В. Внесок громадських організацій, волонтерського та добровольчого руху України у процес зупинення агресії на сході України. *Форум прямої демократії: матеріали доповідей та тез всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 4 грудня 2018 року / За заг. ред Войтович Р. В., Ворони П. В. Київ, ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2019. С. 361-362.*

12. Гикало Ю.В., Шевченко О.О. Проблеми дистанційного навчання в умовах пандемії. *Наукові розробки, передові технології, інновації: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Прага, 06-08 жовтня 2020. Prague, 2020. С. 236-238.*

13. Гикало Ю.В., Душкін Ю.Г., Маміч В.В. Аналіз проблем організації навчального процесу з підготовки спеціалістів військової розвідки. *Управління якістю підготовки фахівців: матеріали XXV Міжнародної науково-методичної конференції, Одеса, 27 травня 2020 року. Одеса, 2020. С. 138.*

14. Гикало Ю.В. Місце і роль держави у соціальній адаптації учасників АТО на прикладі добровольчого батальйону «Фенікс». Роль держави та громадського сектору в соціально-психологічній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО: матеріали доп. круглого столу до Дня захисника Вітчизни, Київ, 19 жовтня 2020 року. Київ, 2020. С.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Гикало Юрія Вадимовича на тему: «Удосконалення механізмів державного управління

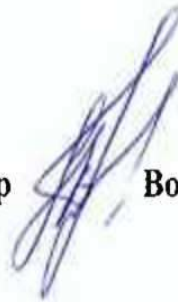
Продовження додатку 3

вищою військовою освітою» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління зі спеціальності 25.00.05 – держане управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку впроваджені у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторіях та перемінного складу.

Члени комісії:

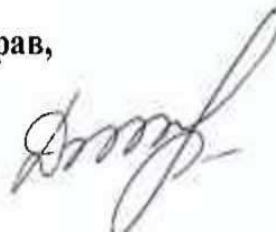
**Перший проректор
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Володимир ГРОХОЛЬСЬКИЙ

**Завідувач кафедри
адміністративного права та
адміністративного процесу
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент**

Аліна ДЕНИСОВА

**Начальник відділу
організації наукової роботи
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
підполковник поліції**

Наталія ДОМБРОВАН

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації
 Національного технічного університету
 України «Київський політехнічний
 інститут імені Ігоря Сікорського»

полковник

2020

Олександр ПУЧКОВ

АКТ

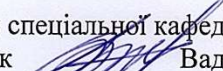
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 для здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління
 Гикало Юрія Вадимовича з теми «Удосконалення механізмів державного
 управління вищою військовою освітою»

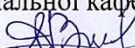
Комісія у складі: голова комісії – завідувач спеціальної кафедри № 4, кандидат технічних наук, доцент полковник Романенко Вадим Петрович, члени комісії: професор спеціальної кафедри № 4, доктор філософських наук, професор Ананьїн Валерій Опанасович; професор спеціальної кафедри № 4, доктор філософських наук, професор Уваркіна Олена Василівна; доцент спеціальної кафедри № 4, кандидат філософських наук Гангал Артур Васильович склала цей акт.

Даним актом засвідчуємо факт, що результати дисертаційного дослідження Гикало Юрія Вадимовича з теми «Удосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою» були апробовані упродовж 2019-2020 навчального року, шляхом впровадження в освітньому процесі в Інституті спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» за спеціальностями 122 «Комп'ютерні науки», 125 «Кібербезпека», 172 «Телекомунікації та радіотехніка» (освітній ступінь «магістр», «PhD») у навчальні дисципліни «Педагогіка вищої школи», «Соціальна філософія» та «Підготовка наукових публікацій».

Матеріали дисертаційного дослідження Гикало Ю.В. є актуальними, мають вагомe теоретичне і практичне значення у процесі професійної освіти майбутніх офіцерів.

Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Гикало Юрія Вадимовича з теми «Удосконалення механізмів державного управління вищою військовою освітою» обговорено і схвалено на засіданні спеціальної кафедри № 4 (протокол № 3 від 24.11.2020).

Голова комісії: Завідувач спеціальної кафедри № 4
 полковник Вадим РОМАНЕНКО

Члени комісії: Професор спеціальної кафедри № 4
 професор Валерій АНАНЬІН
 Професор спеціальної кафедри № 4
 професор Олена УВАРКІНА
 Доцент спеціальної кафедри № 4
 Артур ГАНГАЛ

24.11.2020